# MŪSŲ TAUTOSAKA

## VIII

**Red. prof. Krėvė Mickevičius**

L. U-to Hum. Mokslų F-to
Lituanistikos seminaras
1697 №

B 55620

**Hum. m. fak. Tautosakos Komisijos leidinys**

Kaunas — — — — — — — 1934 metai

R938(474.5)05)
XX Mu-157

UB ANULIUOTA
2963

Akc. „Spindulio" B-vės spaustuvė

UB ANULIUOTA
Universiteto Biblioteka
13736
Kauno Tarpkonfesinės Kunigų Seminarijos BIBLIOTEKA
5t

*E. Grigonytė Zablockienė.*

# Pasakų tyrimo metodai.

## I.

### Metodo svarba.

„Jokia žmogaus tyrinėjimo sritis neišeina anksčiau iš tamsių ir užaugusių savo priešistorijos takų į savo tikrąją istoriją, kol dar nėra surastas sutvarkytas darbo būdas.“[1]) Čia pasitenkinsiu pacituotais A. Spammerio žodžiais ir daugiau nebekartosiu to, kas savaime kiekvienam aišku ir suprantama.

Kalbėdami apie pasakų tyrimą, pamatysime, kad toje srityje be galo daug dirbama, kad šimtai geresnių tautos jėgų paskiria tam savo gabumus ir laiką, šimtai tomų prirašyta įvairių nagrinėjimų, pririnkta tautosakos (pasakų, mitų, padavimų ir t. t.). Tačiau vienas jaunesnių tos srities veikėjų, V. Proppas, yra pasakęs, gal ir ne be pagrindo, kad pasakai tirti trūksta: „tinkamos klasifikacijos, vieningos terminologijos, priimtos specialiniuose suvažiavimuose, metodikos, tobulėjusios tuo, kad ją paveldėdavo mokiniai iš savo mokytojų“[2]), kad trūksta aiškumo ir tikslumo.

Ir tikrai, susipažinę su pasakų bibliografija arba bent dalimi tyrimų bei nagrinėjimų, pamatysime, kad visų pirma stengiamasi su-

---

[1]) Jedes Gebiet menschlicher Forschung tritt nicht eher aus den dunkeln und verschlungenen Pfaden seiner Vorgeschichte in seine eigentliche Geschichte ein, bis es eine festgeregelte Arbeitsweise gefunden hat. (Sp. Wesen 30).

[2]) Стройной класификаціи, единой терминологіи, принятой спеціальными съѣздами, методики, совершенствовавшейся преемственностью отъ учителей къ ученикамъ. (Pr. Morf. 9 psl.).

rinkti visas pasakas, užrašyti ir išleisti visus jų variantus, bet daugelis tų rinkinių (pabrėžiu: ne visi) yra tvarkomi, taip, kaip rinkėjui ar leidėjui, dažnai diletantui, atrodo geriau. Daugelis pasakų tyrinėtojų labiau domisi mitologija, papročiais, stengiasi susekti iš pasakų istorijos, sociologijos ir kt. dalykus, bet neima pačios pasakos pagrindiniu nagrinėjimo objektu. Tiesa, yra labai daug rimtų mokslinių darbų, sprendžiančių ir bendrus ir atskirus klausimus. Be poilsio ir atsidėjus vis ieškoma naujų kelių, naujų darbo metodų, kurie galėtų apėmę nušviesti visą tą be galo plačią pasakų sritį, kurie padėtų atrišti Gordijaus neatmezgamą mazgą — išaiškinti, išspręsti, kas tai yra pasaka, kokia jos kitimų istorija ir t. t. Bet, anot Proppo, „visai nėra bendresnio pobūdžio veikalų apie pasakas, o jei yra, tai veikalai laisvo instruktyvinio, o ne tyrinėjamo charakterio.“[3]) Dargi ir Speranskis tai patvirtina: „Mokslinė tautotyra, nesustodama ties gautosiomis išvadomis, tęsia savo ieškinėjimus, galvodama, kad surinktosios medžiagos vis dar maža bendresniam sudarymui. Tokiu būdu mokslas vėl grįžta prie medžiagos rinkimo ir jos tvarkymo būsimųjų kartų interesuose, o kokie bus tie apibendrinimai ir kada galėsime juos sudaryti — nežinia.“[4]).

Vadinasi, pasižiūrėję į tai, kas kiek anksčiau parašyta, galime pasakyti metaforiškai: pasakų dirvonai tik pradėti plėšti, tik pradėti arti, bet kada iš jų galima bus suimti derlius — nežinia. Pasakų tyrimas dar nėra mokslas su nusistovėjusiais principais, metodais ir pagrindais, bet mokslas formavimosi stadijoj.

Šio mano rašinio uždavinys ir bus nušviesti, kokiais keliais eina tas jaunasis mokslas, kokius metodus jis vartoja, ir kas jau pasiekta, ištirta. Tam reikalui visų pirma išnagrinėsiu pasakų tyrimo paruošiamąją stadiją. Tokia paruošiamąja stadija vadinsiu pasakų rinkimą, sistematizaciją bei katalogizaciją ir jų metodus; toliau teks šiek tiek paliesti pasakų formalinį ir siužetinį nagrinėjimą, pasakų kilmės klausimą ir įvairias teorijas apie tai.

---

[3]) Совершенно отсутствуютъ общіе труды по сказкѣ. Если же они есть, то это труды свободно инструктивнаго, а не изслѣдовательнаго характера въ цѣломъ. (Pr. Morf. 9 psl.).

[4]) Не останавливаясь на полученныхъ выводахъ, научное народовѣдѣніе продолжаетъ разыскиванія, считая собранный матеріалъ все еще недостаточнымъ для общаго построенія. Такимъ образомъ наука опять обращается къ собиранію матеріала и къ обработкѣ этого матеріала въ интересахъ будущихъ поколѣній, а каковы будутъ эти обобщенія, и когда мы ихъ будемъ въ состояніи сдѣлать — неизвѣстно. (Pr. Morf. 10 psl.).

## II.

### Pasakų tyrimo genezė ir plėtotė.

Prieš pradedant nagrinėti pasakų tyrimo metodus, teks dar išsiaiškinti pasakos sąvoką ir išskirti pasaką iš gimininguųjų tautosakos lyčių. Tai sąvokai apibrėžti mes teturim vieną žodį — p a s a k a. Tačiau pasakorius labai dažnai pabrėžia, kad jis pasakojąs ne pasaką, b e t t i k r ą a t s i t i k i m ą, arba, kartais, sako pasakysiąs b a l a b a i k ą. T i k r o a t s i t i k i m o vardu mūsų pasakorių žymimi ne tik „Schwänke", anekdotai, bet ir padavos, padavimai. Kai kurios tautos turi labai daug terminų pasakos sąvokai ir jos niuansams pažymėti. Pav., latviai sako: pasaka, stahsts, teika, teiksma; lenkai — powieść, bajka, baśń, gadka, klechda, opowiadanie, przypowiadka, podanie; vokiečiai — Märlein, Märe, Märchen, Stickelchen, Leuschen, Schwank, Sage ir t. t. Kaip nepasisekė surasti tautos be religijos (Tyloro tvirtinimas), taip nėra tautos, nemokančios pasakų. Pasakos labiausiai mėgstamos pasakoti prietemoj, susirinkus daugeliui žmonių — šeimynai ar svetimiesiems, vaikams ar suaugusiems. Kitur net, Iruose ir Gvinejiečiuose, manoma, kad prie dienos šviesos sekamos pasakos atneša nepalaimą. Pasakas mėgsta įvairaus luomo žmonės: ir ūkininkai, ir miestelėnai (Rytuose pasakas seka vyrai, susirinkę kavinėse), ir piemenys, ir medžiotojai, ir jūrininkai, ir žvejai. Boltė ir Polivka savo komentaruose brolių Grimmų pasakoms, nurodo daug pavyzdžių, kur pasaka siekia tautos viršūnes, t. y., aukštuosius luomus: valdovų dvarus, didikus. Anot Boltės, pasakų klausytis mėgdavo: Egipto faraonai, arabų kalifai (pav., Šeherezados pasakojimai), rusų carai (Michailas, Aleksiejus, Jonas Rūstusis). Dargi Aleksandras Didysis, Makedonietis, nors iš jo ir juokdavosi, bet jis liepdavo, kad jam kas nors sektų pasakas. Žinoma, kad pasakorių buvo susidariusi net atskira profesija, pav., skomorochai, kurie keliaudavo Rusijoj iš vieno bajoro į kitą ir linksmindavo juos ne tik dainomis, bylinomis, bet ir pasakomis (gali būti, kad ir lietuvių vaidilos, nors iš dalies, yra buvę tokiais pasakoriais specialistais). Nėra ko ir stebėtis, kad pasaka buvo, na, ir dabar tebėra, taip visų mėgiama. Juk pasaka įveda mus į kitą pasaulį, pilną paslapties ir stebuklų, sužavi savo lengvumu, grakštumu. Ji be rūpesčio, lyg koks laisvas paukštelis, lekioja iš vieno krašto į kitą, nėra ji pririšta pritvirtinta prie kurios nors vietos, prie žemės. Ji, kaip tikra poezija, yra „tarp dangaus ir žemės" (Dobilo

žodžiais išsireiškus); ji — visur, bet kartu ir niekur — už devynių kalnų, už devynių upių. Ir ne veltui pasaka taip mėgiama. Juk dažniausiai pasakos prasmė taip išreiškiama: vaikiškas protingumas ir paprastumas yra aukščiausia, visų mokyčiausia išmintis, ir visos gyvenimo pastangos veda mus šypsodamos atgal prie jo. Pasaka pasakoja apie tą išmintį, todel ji irgi yra aukščiausia ir seniausia kūryba.

Pasaka slepia dar ir kitų turtų bei stebuklų, kuriuos tik aukščiausia poezija gali savyje turėti: ji padaro gyvesnę gamtą ir paverčia akmeniu žmogų; paukščiai kalba, akmenys vartosi, upelis skardenasi. Ji leidžia pastebėti didžiausią sąryšį tarp žmogaus ir gamtos, sąryšį tarp visų daiktų, bet gi vėl — tik pastebėti; ji kalba apie tai, kas paskučiausio ir labiausiai paslėpto yra, tik žavingai ir nuotaikingai išreikšdama, taip, kad tos paslaptys darosi beveik dar paslaptingesnės.

Pasaka yra tartum audeklas iš margų siūlų, o tuos siūlus gali visuomet naujai ir visuomet kitaip raizgyti; juos gali taip pat ir palaidus vartoti, dėlioti greta vienas kito — bet pasaka vis delto bus vienetas, vienetas lengvas, kuris bekeičiant tik turtėja ir gyvėja."[5]). Boltės apibrėžimu pasaka yra „su poetiška fantazija ataustas pasakojimas, ypač iš stebuklingojo pasaulio, nesurištas su tikrojo gyvenimo sąlygomis, kurio aukštesni ir žemesni pasitenkinę klauso, nors ir galvoja jį netikėtiną esant."[6]). O romėnas Cornifitius (Ad He-

---

[5]) Der Sinn des Märchens wird allgemein so erschlossen: die kindliche Weisheit und Einfalt ist die höchste, alles gelehrte Wissen und alle Mühsal des Lebens führen uns lächelnd zu ihr zurück. Das Märchen erzählt von dieser Weisheit, darum ist es auch die höchste und älteste Dichtung.

Das Märchen birgt aber noch andere Schätze und Wunder, die nur die höchste Dichtung bergen kann: es belebt die Natur und versteinert den Menschen, die Vögel reden, die Steine purzeln, der Bach klimpert. Es lässt den grossen Zusammenhang von Mensch und Natur, den Zusammenhang aller Dinge ahnen, aber auch nur ahnen; es spricht über das Letzte und Verborgenste nur in wunderlichen und mutwilligen Andeutungen, so dass diese Geheimnisse fast noch geheimnisvoller werden.

Das Märchen ist wie ein Gewebe aus bunten Fäden, und man kann diese Fäden immer neu und immer anders ineinanderschlingen, man braucht sie auch nur lose, einen neben den anderen zu legen, das Märchen wird doch eine Einheit, eine leichte Einheit, die durch Abwechslungen sich nur bereichert und belebt. (L. Märchen 21).

[6]) Eine mitdichterischer Phantasie entworfene Erzählung besonders aus der Zauberwelt, eine nicht an die Bedingungen des wirklichen Lebens geknüpfte wunderbare Geschichte, die hoch und niedrig mit Vergnügen anhören, auch wenn sie diese unglaublich finden .(B. u. P. Anm. IV 4 psl.).

rennium 1, 8, 13) sako, kad „fabula est, que neque veras neque veri similes continent res" — „Pasaka yra tai, kas savyje neturi nei tiesos nei panašumo į tiesą". Su pastaruoju tvirtinimu ir mums, nors iš dalies, reikėtų sutikti. Tikrai juk pasaka mėgsta meluoti, mėgsta kalbėti apie nebūtus, negirdėtus, neregėtus daiktus, — bet, vis delto, ji turi savyje gilios gyvenimiškos tiesos, joje, jos pagrinde, glūdi ir dorovi-niai ir psichologiniai principai, tik reikia mokėti juos surasti ir su-prasti.

Pasakos yra labai artimos padavimams. Tačiau, kiek panagrinėję, pamatysime, kad jos nuo padavimų žymiai skiriasi, kad kiekviena jų turi savo esminių bruožų, nors susiranda ir šis bei tas bendra. Pagrin-dinis skirtumas — jų santykis su realiuoju pasauliu. Padavimas, pats turėdamas labai dažnai realų pagrindą, nori, kad jo vaizduojamais faktais tikėtų (tuo jis artimas legendoms). Todel jis labai tiksliai išdėsto įvykius; jo veiksmas dažniausiai vyksta netoli nuo pasakotojo gyvenamosios vietos ir jis neseniai įvykęs. Padavimas visados yra susi-jęs arba su kuria nors vieta (ežeras, kalnas, miškas, miestas ir t. t.), arba su vietinių žmonių vardais. Pasaka — priešingai: kaip tiktai tuo visai nesirūpina, jai visai nesvarbūs šios žemės atsitikimai, įvykiai. Jos veiksmas vyksta idealiu laiku ir idealiame bevardžiame krašte. Pa-sakoj figūruoja karaliai, didvyriai, o padavime — paprasti mirtingi žmonės, nors kitą sykį ir žymūs istorijos veikėjai, sujaudinę žmonių protus savo milžiniška dvasia ar kitokiomis savo būdo ypatybėmis (pav., Atila Etzelis „Nibelunguose", Čičinskas mūsų tautosa-koj). Padavimas pesimistinis ir moralizuojąs. Jis visados stengiasi iškelti dorovingumo reikalą; jame visados nusikaltimas nubaudžia-mas, prižadėta atiduoti skola — atiduodama; to reikalauja mūsų gy-venimo moralė. Pasaka — optimistinė. Jai visai nesvarbu, kaip pasauly yra: paima ir vietoj reikalingosios tragiškos pabaigos — su-daro laimingą, kad išeitų gražu, poetiška, kad suteiktų klausytojui džiaugsmo ir pasitenkinimo. Padavimas labai griežtai skiriasi nuo pasakos ir savo stiliumi. Padavimo stilius aiškus, griežtas, tikslus, be jokių nereikalingų pagražinimų. Jame imami tiktai neapdailinti fak-tai, į smulkmenas nesigilinama. Pasaka stengiasi viską — smulkme-nas ir visokias aplinkybes — kuo vaizdžiausiai, kuo poetiškiausiai bei gražiausiai nupasakoti.

Toliau, „padavime visa tai, kas nesuprantama, pasirodo kaip koks stebuklas, kuris baugindamas keistai ir dažnai įsiveržia į žmonių pa-saulį, o pasakoj visa tai natūraliai ir neatskiriamai sutampa su tuo,

kas suprantama ir paprasta“[7]). Vadinasi, padavime koncentruojasi ir susikryžiuoja stebuklingas elementas su realiuoju. Iš to kyla padavimo žavingumas, siekiąs pirmųjų kūrybos gelmių bei šaltinių. Padavimas „dar savo buities nesuvokia, jis dar nežino, kad jis yra tai, per ką tikrenybės dalykai įgavo savo poetinę formą... Pasaka, kaipo sąmoninga kūryba, gyvena savame pasauly, kuriame visa, kas stebuklinga, randa sau visišką paaiškinimą. O padavime tai, kas nesuprantama, perdėm įsipina į kasdienį gyvenimą, ir šis nesuprantamai gilus fantazijos su tikrenybe sutapimas nušviečia padavimo pasaulį paslaptinga sutemų šviesa, kuri jausmingajam yra beveik meilesnė, negu stebuklingoji saulė, spindinti ties pasakų šalim“[8]).

Pasaka ir padavimas turi bendra tiek savo konstrukcija, tiek ir stiliumi. Tuos bendrumus Axelis Olrikas vadina epiškais dėsniais, tai: pakartojimas skaičiaus „3“ ir vyraująs vaidmuo trečiojo daikto, asmens, veiksmo ir t. t.

Pasaka ir padavimas abu labai artimi mitui, kuris „sujungia savyje tam tikrame laipsnyje pasakos ir padavimo ypatybes, laisvai skrisdamas jis gali kartu ir vietoj netrukus nusileisti.“[9]). Mitas pasakoja fantastinius įvykius realiu padavimo stilium ir tiki, kaip tikra tiesa, visu tuo, ką yra sukūręs.

Mitas tai ta pati pasaka, tik jame vietoje žmonių figūruoja dievai ar pusdieviai. Pavyzdžiui, imkime pasaką apie kelionę į aną pasaulį. Jei čia būtų herojum dievas, kovojąs su kitais dievais, milžinais ar pusdieviais, tai jau ir turėtume mitą.

---

[7]) In der Sage erscheint ferner das Übersinnliche als ein Wunder, das seltsam und oft beängstigend in die Menschenwelt hereinregt: im Märchen verschmilzt es natürlich und unlöslich mit dem Sinnlichen und Alltäglichen“ (B. u. P. Anm. IV, 37, 38 psl.).

[8]) Ist noch ohne Selbstbewusstsein, sie weiss noch nicht, dass sie es ist, der die Dinge der Wirklichkeit ihre dichterische Gestaltung verdanken... Das Märchen, al bewusste Dichtung, lebt in einer ihm eigenen Welt, in der alles Wunderbare seine ausreichende Erklärung findet; in der Sage dagegen spielt das Übersinnliche immer wieder in den schlichten Alltag des Lebens hinein und diese unlösbar innige Durchdringung von Phantasie und Wirklichkeit giesst über die Welt der Sage ein geheimnisvolles Zwielicht aus, das dem Empfänglichen fast noch lieber ist als die über dem Märchenland strahlende Wundersonne. (R. D. Volkssag XV).

[9]) Vereinigt gewissermassen die Eigenschaften des Märchens und der Sage, ungehemmt im Fluge vermag er zugleich örtlich sich niederzulassen. (J. Grimm D. Myth 2. psl. XIII).

Taigi tokiais bendrais bruožais dažniausiai charakterizuojama tų trijų tautosakos žanrų skirtumai ir panašumai (Boltė, Rankė, broliai Grimmai). Tačiau, įsižiūrėję į juos, lyg, rodos, turėtumėm ir jų vieną kitą silpnąją pusę pažymėti, būtent: Rytų pasakos, ypač indų, budistų, labai mėgsta viską vaizduoti kaip tikrus atsitikimus, nurodyti tiksliai vietą, laiką ir pasakos herojų vardus, istorinius, nesugalvotus. Bet į tą turime žiūrėti tik kaip į vietinį koloritą, susidariusį religinių pažiūrų įtakoje. Be to, budistams pasakos pavaduoja romanus, apysakas.

Mėgsta ir Europos pasakotojai nurodinėti vietą ir laiką. Pavyzdžiui paimsiu vieną mano užrašytą 1931 m. pavasarį pasaką iš Antano Struopaus, gyv. Kulių v., Šimulių k., tai — „tikras atsitikimas apie vieną valkatą ir apie kuliškius žydelius. Tas buvo apie 1906 metus. Kulių miestely gyveno Nuokumas, žydelis Nuokumas, ir jo žmona. Nuokumas liubo užsiimti gyvulių pirkinėjimu, o jo žmona prekiaudavo barankom ir kvasu. Nuokumas išvažiavo į kaimus gyvulių pirkt, o jo žmona paliko turgavot — kaip čia pasakius — prie bufeto tokio...“ Toliau pasakojama, kaip atėjęs valkata, skurdžius, ir pasisakęs „esąs iš anapus svieto“. Žydelka įdavė jam pinigų, kad nuneštų jos mirusiam sūnui. Vad., tai variantas švanko apie „Der Mann aus dem Paradiese“ (žiūr. F. F. C. 22). Toksai vietos ir asmenų tikslus pažymėjimas jau sudaro tam tikrą, atskirą pasakų rūšį (o čia į pasakų klasifikaciją dar ne vieta gilintis), yra tik pradžios tam tikra formulė, tik pasakoriaus maniera, būdas sekti pasaką. Svarbiausia, reikia žiūrėti į tai, kas pasakojama, kaip pasakojama ir kuriuo stiliumi. Tuomet matysim, kad laikantis nurodytų pagrindų, būtent: ar figūruoja istoriniai ir geografiniai vardai ir dalykai kaip realus pagrindas, prie kurio pririštas ar su kuriuo susijęs pasakojimas, ar ne, kaip supinami stebuklas su realybe, kuris stilius, — ir tuomet visai bus nesunku atskirti pasaką nuo padavimo.

Reikia pastebėti, kad, nagrinėjant pasakas, negalima pakol kas jų tyrinėjimo visai izoliuoti nuo mitų ir padavimų tyrinėjimo, nes tuose tautosakos prozinio epo žanruose yra didelio sanveiksmo, yra didelės įtakos vieno kitam. Dažnai juk padavimas ar mitas padeda išaiškinti tai, kas pasakoj, atskirai tiriamoj, visai be jų nesuprantama.

Kalbant apie pasakų tyrimo metodus, vis delto yra reikalo nors trumpai supažindinti skaitytoją su to mokslo kilme ir jo plėtojimosi eiga. Kaip jau sakiau, pasakų tyrimas visai dar nesenas dalykas — gyvuoja tik antrąjį šimtmetį. Atsirado jis drauge su folkloru kaip jo dalis, tik ilgainiui ėmė plėtotis į atskirą mokslo discipliną.

Folklorą iškėlė, pažadino galinga gyvenimo banga — romantizmas, paskatinęs inteligentingąją visuomenę ieškoti naujų gyvenimo principų žmogaus (paprasto, natūralaus, civilizacijos dar nesugadinto) širdyje. Buvo susidomėta liaudies gyvenimu, jos sukurtomis kultūrinėmis vertybėmis. Ir kilo — nauja žinojimo (mokslo) sritis, būtent: Folk-lore, Volkskunde — tautotyra.

Gommės apibrėžimu, folkloras — tai „senovės palaikų, tikėjimo, papročių ir tradicijų palyginimas ir sugretinimas naujais, dabartiniais, laikais".[10]) Į folklorą įeina, anot Gommės: 1) prietaringas tikėjimas ir veiksmas, 2) tradiciniai papročiai, 3) tradiciniai pasakojimai, 4) liaudies išsitarimai, posakiai. O vokiečiai pripažįsta folklore, anot jų „Volkskunde", keturius visų svarbiausius tyrimo objektus, 4 „S": Stamm, Sprache, Sitte, Siedelung.

Žodį „Folk-lore" pirmą kartą pavartojo Thomsas 1846 m. Londone leidžiamame „Atheneume". Kaip atskirą mokslo discipliną iškėlė vokietis Riehlis. (Tiesa, tą nuopelną ir anglai sau priskiria; iš tikro, vis delto, reikėtų skirti nors kiek sąvoką folk-lore nuo Volkskunde, kaip siauresnę, anot Spammerio). Bet visų svarbiausią vietą tame darbe tenka pripažinti broliams Grimmams.

Broliai Grimmai svarbūs ne tik bendram folkloro darbe, bet ir atskiroje jo srityje, būtent, pasakų tyrime (jų Kinder und Hausmärchen ir Deutsche Sagen). Jie sugebėjo plačiai aprėpti savo aiškiu protu daugelį mokslo sričių ir ne vien tik pažinti, bet ir daug nauja įnešti į jas. Jų pradėtas pasakų tyrimas rado plačiausio pritarimo visuose kraštuose (dabar, gali sakyti, nebėra nė vienos tautos, kurios pasakos nebūtų renkamos arba surinktos). Žinoma, Grimmų pavyzdžiu pasekė visų pirma patys vokiečiai. XVIII a. buvo įsteigta „Sammeltätigkeit volkskundlicher Stoffe", kuri įvairiausiais būdais skatino tą darbą, rašydama visokiuose laikraščiuose. Po Grimmų ji sutvirtėjo, pasigamino programą. Tačiau dar daug ko trūko: pav., būdavo pasitenkinama tik medžiagos rinkimu, be to, ji sujaukiama be kritikos į betvarkį konglomeratą (drauge iš šiaurės, iš pietų). Buvo ir tokių, kurie matė viso to darbo ydas ir trūkumus. A. Kuhnas ir Schwartzas bandė sudaryti pasakų rinkimo sistemą, W. Wanhartas stengėsi surinktąją medžiagą išleisti, K. Weinholdas 1891 m. įsteigė „Berliner Gesellschaft für Volkskunde", kurios tikslas buvo jungti visus tos srities darbininkus. Ilgainiui pradėta stengtis tą darbą praplatinti, nepasiten-

[10]) Porównanie i zestawienie przeżytków, starodawnych wierzeń, zwyczajów i tradycyj w wiekach nowożytnych (Gom. Folkl. 5 p.).

kinta (spyrė tyrimo reikalas) siauromis nacionalinėmis ribomis. E. Hoffmannas Krayeris išleidžia vispusišką visų tautų folkloro bibliografiją, Leyenas ir Zaunertas užsimoja kiekvienos tautos charakteringiąsias pasakas išspausdinti; to darbo dėka turime apie 30 (o tai tik ¾ viso darbo) tomų „Die Märchen der Weltliteratur"; Boltė ir Polivka išleidžia 4 tomus savo komentarų brolių Grimmų K. H. M. Nesnaudžia ir kiti. Čia suminėsiu tik visų vertingiausius ir daugiausia davusius greta brolių Grimmų kitų tautų, ne vokiečių, pasakų sistematizatorius ir rinkėjus bei tyrinėtojus; tai Cosquinas su savo „Contes pop. de Lorrain", Grundtvigas „Gamle danske Minder", Afanasjevas „Narodnyja ruskija skazki". Labai svarbūs yra suomių mokslininkų (Krohnų ir Aarnės) užsimojimai ir darbai. Iš jų bendradarbiavimo su danų, švedų ir vokiečių mokslininkais 1907 metais susidarė veiklus ir tamprus kuone pasaulinis centras „F. F." (Folklore Fellows, Folkeminde — Forskerkere, Fédération des Folkloristes, Folkloristischer Forscherbund), lietuviškai „Folklorininkų Sąjunga". Jis subūrė į savo eiles visus žymesnius tos srities mokslininkus, ir jo atstovai nariai sutinkami dabar kuone visuose kultūriniuose centruose. „F. F." tikslas, suregistravus ir sukatalogizavus visą pasakų medžiagą, padaryti ją prieinamą visam pasauliui, palengvinti mechaninį mokslininko darbą. Manoma dargi įsteigti bendrą internacionalinę tautosakos biblioteką. Anglai taip pat įdėjo savo darbo dalį į visuotinąjį pasakų mokslo lobyną. Jie daugiausia dirbo kaip pasakų tyrinėtojai teoretikai, o ne praktikai rinkėjai ar sistematizatoriai. Tokių čia paminėsiu (vėliau teks apie juos atskirai kalbėti) Andrew Langą, E. Tylorą, Benfey.

Dabar, trumpai susipažinę su pasakų tyrimo ir su kraštotyros darbo eiga (nors tik pačiais bendrais ir paviršutiniais bruožais), eisime prie nagrinėjimo specialių šios temos klausimų.

## III.

### Pasakų rinkiniai ir rinkimo metodai.

Vieni pirmųjų ir rimčiausiųjų pasakų tyrinėtojų yra broliai Grimmai, Jokūbas ir Vilhelmas. Dar visai jauni, vyresnysis Jokūbas vos 20-ties metų, pradeda jie, paraginti Arnimo ir Brentano, rinkti pasakas. Dirba ir patys labai atsidėję ir, tiek pat, visus pažįstamuosius skatina prie to. Abu broliai palengvėle susiranda daugelį pagelbininkų, kurie

surašinėja savo išmoktas ar atmenamas iš mažens pasakas, užrašinėja iš žmonių ir siunčia Grimmams. Patys Grimmai nuvažiuoja neretai ten, kur sužino gerą pasakorių. Daugiausia pasakų yra jiems papasakojusi viena senutė iš Zwehreno, Kotryna Dorotėja Viehmanienė. Ilgainiui susidarė visai gražus vokiškų pasakų rinkinys.

Taigi, to ilgo ir kruopštaus darbo dėka pasirodė 1812 m. I tomas „K. H. M.". Netrukus, 1815 m., išleidžiamas ir antrasis tomas. Bet broliai ir čia nesiliauja dirbę. Į juos plaukia iš visų šalių pasakų medžiaga. Jie ją tvarko, sistematizuoja, lygina su turimąja, su kitų tautų pasakomis. Seniau dar, darbo pradžioje, broliai Grimmai buvo manę išleisti ir III tomą pasakų, vaikams pritaikytų. Bet kai susirinko be galo daug įvairios ir įdomios medžiagos, kurios vertę blaiviai abu broliai matė, tai linkusio į mokslinį darbą bei tyrinėjimą Jokūbo galvoje kilo sumanymas išleisti komentarus pirmiesiem dviem pasakų tomam. Taigi, 1822 m. pasirodė „K. H. M." III tomas „Anmerkugen".

Rengdami šitą savo leidinį, Grimmai turėjo dvejopą tikslą: visų pirma patiekti vaikams tinkamą skaitymo knygą (ar tiksliau, pamokyti suaugusius sekti vaikams pasakas) ir šį bei tą padaryti mokslo reikalams. Ir lig šių dar laikų, kaip sako Leyenas, „joks pasakų rinkinys nėra podraug ir vaikų knyga ir, prie to, knyga be galo vertinga mokslui; jokia knyga neturėjo tiek sėkmingos įtakos abiem sritim — mokslui ir menui. Jei mes į jas žiūrėsim iš šio matymo punkto, tai „Vaikų ir Namų pasakoms" prilygsta tiktai danų ir norvegų rinkiniai, būtent, Grundtvigo ir Asbjörnsono, taigi, tik germanų kraštų rinkiniai."[11])

Tenka pabrėžti, kad visi folklorininkai ir pasakų tyrinėtojai sutinka, kad šis Grimmų darbas turi be galo daug svarbos. Visų pirma imkim patį pasakų rinkimą. Grimmų nuomone, pasakos tai organinis vienetas, kurio turinio rinkėjas neturėtų keisti. Del to pasakos turi būti tiksliai užrašinėjamos ir patiekiamos tokios, kokios jos išėjo iš liaudies lūpų, dargi su visomis tarmės ypatybėmis. (Grimmų rinkinyje kai kuriose pasakose paliktos svarbiausios ir charakteringiausios tarmių ypatybės).

---

[11]) Keine Märchensammlung ist zugleich ein Kinderbuch und dann auch für die Wissenschaft von unersetzlichem Wert, und keine hat auf beides, auf die Wissenschaft und auf die Kunst, so befruchtend gewirkt. Wenn man sie von diesem Gesichtspunkt betrachtet, sind der Kinder- und Hausmärchen eigentlich nur die dänischen und norvegischen Sammlungen ebenbürtig, die von Grundtvig und von Asbjörnson, also auch Sammlungen aus germanischen Ländern. (L. Märchen 25 psl.).

Tiems laikams tai buvo didelė naujiena; ja buvo padėtas pasakų tyrinėjimo mokslui kertinis akmuo. Iki Grimmų pasakos buvo renkamos ir vartojamos daugiausia tik kaip siužetinė medžiaga individualinei kūrybai arba, jei kartais ir buvo užrašomos, tai jų turinys buvo savaip pakeičiamas, gražinamas, pasakos sudurstomos iš kelių, ir sudurstomos visai neorganiškai; į liaudies pasakas buvo įterpiamos rinkėjo sugalvotos, ir net nebuvo žymima, kad tai ne liaudies pasaka. Taip darė, kad ir, pavyzdžiui, flamandas kunigas Amaat Joosas ir kunigas Jules Leroy. Daugumui visai nerūpėjo išlaikyti gryną nesugadintą „tobulinimu" pasakos konstrukciją, stilių ir t. t. O Grimmai kaip tik pirmutiniai nuvokė, kad ir pasakų moksle yra reikalingas tikslumas. J. Grimmas labai griežtai skyrė pasakų rinkimą nuo laisvo naudojimosi jomis savajai kūrybai. „Rinkti ir kurti, sako jisai, kartu nepakenčiama, nes pirmas vyksta šaltai ir apgalvotai, o antras — karštai ir užmiršus pasaulį."[12])

Tiesa, nors Grimmai ir iškėlė pasakų rinkimo tikslingumo reikalą, tačiau savo K. H. M. pirmuose dviejuose tomuose ir patys nebuvo tiek jau subtelingai tikslūs: taikydami pasakas jaunuomenei, jie šį bei tą keitė, jungė vienos pasakos kelių variantų tinkamesnes vietas į vieną pasaką, ypač taisė pasakų stilių. Ir į turinį kartais jie tiek pat gana laisvai žiūrėjo. Lygiai kaip ir liaudis, tik čia jau kitais sumetimais, imdavo Grimmai ir iš dviejų pasakų skirtingų dalių, arba fragmentų, sudarydavo vieną pasaką, prikergdavo jai tinkamą pabaigą ar pradžią. Anot Boltės, Vilhelmas pasakos stilių laikė savo nuosavybe; o ir Jokūbas šiaip yra išsireiškęs, rašydamas Arnimui: „Yra natūralu, kad jei ką mes patys pajuntame, tai tas pojutis turi pasidaryti regimas ir turi turėti savą išreiškimą. Todel aš neužsikraunu sau jokio sunkumo žodžiuose, tvarkoje, palyginimuose ir panašiai ir sakau taip, kaip man šiuo momentu patinka... Žinoma, visai kas kita yra, jei tyčia sudėstoma, pakeičiama ir t. t.".[13])

---

[12]) Sammeln und Dichten sind unverträglich mit einander, weil das erste kühl und besonnen, das zweite warm und weltvergessen geschieht. (B. u. P. Anm. IV. 448 psl.).

[13]) Es ist natürlich, dass, wenn wir etwas selbst empfunden, diese Empfindung auch sichtbar werden muss und ihren besonderen Ausdruck haben. Darum hab ich mir in den Worten, der Anordnung, in Gleichnissen und dergleichen gar keine Schwierigkeit auferlegt und so gesprochen, wie ich in dem Augenblick Lust hatte... Allein etwas Anderes ist das absichtliche Zusammensetzen, Abändern usw. (B. u. P. Anm. IV 448 psl.).

Kaip jau sakiau, leisdami savo K. H. M., Grimmai visų pirma norėjo patiekti vaikams pasakų rinkinį. Tą tikslą turint galvoj, nevisados galima spausdinti pasaką tokią, kokią pasakoja senas diedukas, nesivaržąs žodžiais, siekiąs kokiu aštresniu posakiu prajuokinti savo klausytojus, dažnai ir „nublevyzgojąs". Taigi, del to dalyko ir buvo keičiamos pasakos, ypač jų forma. Pasakas redaguojant daugiausiai teko pasidarbuoti Wilhelmui. Jis dirbo nepaprastai atsidėjęs. Kai ką keisdamas, jis labiausiai žiūrėjo, kad būtų vaizdžiai ir gyvai nupasakojama; del to vengė netiesioginės kalbos. Be to, niekas taip ryškiai nemoka nupasakoti, kaip liaudis. Todel ir Wilhelmas tyčia ieškojo ypatingai gyvų liaudies posakių ir jais pakeisdavo sustingusius išsireiškimus, neliaudiškai pasakytas vietas; vietoj abstraktinio dalyko visados paimdavo konkretų, gyvą. Boltė rašo: „Konstrukcija ir išreiškimu stengėsi Wilhelmas Grimmas prisiartinti prie liaudies pasakojimo idealo, pritaikyto vaiko sąmonei... Jis pasiekė sakinių sudarymo liaunumą, jų jungimo paprastumą, liaudiškumą ir išreiškimo vaizdumą, kuris pasireiškė jaustukais ir rimuotomis formulėmis, kuris nesibaido žodžių pavartojimo, kur panašūs veiksmai ir mintys grįžta. Jis stebėjo žmonių lūpas, kad įsidėmėtų jų kalbėjimo būdą, ir į dalyką įpindavo jų posakius, palyginimus ir priežodžius."[14])

Tokio savotiško teksto keitimo, ypač stiliaus atžvilgiu, galime surasti sulyginę ankstyvesnius leidinius su vėlyvesniais, pav., I su II. Čia, negalėdama tiesioginiais šaltiniais naudotis, paimsiu vieną kitą pavyzdį jau iš antrųjų rankų, iš B. ir P. Anmerkungen IV tom. Nr. 34, „Tischlein, deck dich". I leidime: „Šeimininkas buvo smalsus, galvojo, kad gerų dalykų yra tik trys ir norėjo naktį pasiimti ir brangenybę."[15]) II leidime: „Šeimininkas pastatė ausis ir galvoja: — Kas tai galėtų

---

[14]) Im Aufbau wie im Ausdruck suchte Wilhelm Grimm sich dem Ideal einer dem Kindersinn angemessenen volkstümlichen Erzählung zu nähern... Er erstrebt Schlichtheit des Satzbaues, Einfachheit in der Verbindung der Sätze, Volksmässigkeit und Bildhaftigkeit des Ausdrucks, die auch in Ausrufen und reimenden Formeln zutage tritt und sich vor wörtlicher Wiederholung nicht scheut, wo ähnliche Handlungen und Gedanken wiederkehren. Er passte dem Volke aufs Maul, um sich seiner Art und Sprechweise zu versichern, und flocht solche Redewendungen, Vergleiche und Sprichtwörter in die überlieferte Darstellung ein. (B. u. P. Anm. IV 453, 545 pusl.).

[15]) Der Wirt war neugierig, meinte, aller guten Dinge wären drei, und wollte sich in der Nacht den Schatz auch noch holen.

būti? Iš viso gerų dalykų tėra trys; ir tai man reikėtų nebrangiai gauti."[16]).

Taigi matome, kad ir broliai Grimmai su pasaka, ypač su jos stilium, elgėsi gana laisvai.

Svarbu, kad rinkinyje yra pačios gerosios, pačios gražiosios, pačios charakteringosios ir labiausiai išlikusios grynos ir nesugadintos pasakos. Jos nėra skirstomos kokiomis nors iš anksto numatytomis grupėmis, nėra jos sistematizuojamos siužetiniu ar formaliniu atžvilgiu, bet yra išspausdintos taip, kad būtų įdomu ir malonu skaityti. Jas Grimmai nupasakojo taip, kaip yra pasakojama senovės indų rinkiniuose arba „Tūkstantis ir vienoje naktyje", — laisvai, įdomiai, nesivaržant kokiu nors moksliniu suskirstymu, grupavimu. Čia tarp stebuklingųjų pasakų įpintos juokingos — apie gyvulius, apie kvailus žmones; greta legendų ir moralinio turinio pasakų — yra melagių ir k. k. Pavyzdžiui, paimkime, kad ir I tomo kelias pirmąsias pasakas. Nr. 1 — „Der Froschkönig oder der eiserne Heinrich" — „Varlių karalius arba geležinis Henrikas". Pasakojama čia apie užburtą į varlės kailį karalaitį, kurį išvaduoja, nors ir ne iš geros valios, karalaitė. Nr. 2 — „Apie pelės ir katės draugystę" — „Katze und Maus in Gesselschaft". Joje vaizduojama pelės bendravimas su apgavike kate. Pagaliau katė pelę suėda. Nr. 3 — „Marienkind" — „Marijos vaikas". Daugiavaikis vargšas išneša dukterį į mišką palikti, kad žūtų. Ją paima Marija ir išauklėja danguje. Bet kai mergaitė pažiūri į uždraustą kambarį ir 3 kartus sumeluoja, šv. Panelė išvaro ją, nebylę, atgal į mišką. Ją randa ir veda vienas karalaitis. Marija atima iš jos, jau karalienės, 3 vaikus, nes ta ir dabar neprisipažįsta sumelavusi. Tik ant laužo ji atgailestauja. Vaikai grąžinami, ir toliau visi laimingai gyvena.

Jeigu dabar pasižiūrėsime į kurį nors pasakų katalogą, tai pamatysime, kad šios pasakos yra priskiriamos prie gana įvairių grupių. Imkim visų pirma pagal Aarnės katalogą. 1 Nr. priskirtas prie tikrųjų pasakų A grupės (Zaubermärchen) ir pažymėtas 440 Nr. tarp pasakų su antgamtišku arba užburtu vyru (žmona), 2 Nr. — prie gyvulinių, grupėje „miško gyvuliai"; pažymėta 15 Nr. (sviesto suvartojimas); 3 Nr. Marijos vaikas, — vėl tikroji pasaka iš A grupės, bet jau Nr. 710 — iš „kiti antgamtiniai momentai" — „andere übernatür-

[16]) Der Wirt spitzte die Ohren, und dachte: „Was mag das sein? Aller guten Dinge sind drei; das sollte ich billig noch haben". (B. u. P. Anm. IV. 455 psl.).

liche Momente". Berendsohnas, atskirai sudaręs Grimmų katalogą, 1 ir 2 Nr. priskiria prie meilės pasakų, o 2 Nr. prie švankų be meiliškos fabulos. Manau, užteks šitų trijų pavyzdėlių ir jų tikrosios vietos nurodymo pasakų kataloguose, kad paaiškėtų, jog Grimmai nė nesiekė, nė nesistengė skirstyti pasakas tam tikromis grupėmis, jas sistematizuoti. Tačiau, reikia pabrėžti, pasakos taip vykusiai parinktos, paimtos tokios charakteringos, kad jos, ir nesistematizuojamos, pačios savaime sudaro ne tik vokiečių, bet ir tolimesnės aplinkos pasakų tipus.

Nors ir labai vertingi ir svarbūs pirmieji du rinkinio tomai, nors, galì sakyti, niekam nepasisekė sudaryti tokio rinkinio, kuris būtų drauge ir vaikų pasiskaitymo knyga ir mokslui svarbus veikalas, tačiau jų reikšmė toli gražu nesusilygina su III-ojo tomo reikšme. Visų pirma tie netikslumai, kurie buvo būtini taikant pasakas vaikams, yra atitaisyti šiame tome, nurodyti gana tiksliai pakeitimai, ypač turinio, iš dalies ir stiliaus, patiektos pirmykštės, užrašytosios pasakų formos. O kas svarbiausia, kiekvienam pirmųjų tomų numeriui paduodama daugelis variantų, paimtų ne tik iš vokiškų pasakų, bet ir iš įvairių įvairiausių kraštų. Vadinasi, III tome yra ne kas kita, kaip tik komentarai pirmiesiems. Juo Grimmai sudarė pasakų tyrimo mokslui metodinį pagrindą. Jie čia parodė, kad pasakos tegali būti tyrinėjamos tik po to, kai yra surinkta daug vispusiškos medžiagos — literatūrinių ir liaudies pasakų, pasakų iš įvairių šalių. Grimmai tas pasakas, tą medžiagą, ima čia moksliškai tyrinėti, lyginti variantus, ieško savo išleistųjų pasakų sąryšio su vokiečių senoviškomis pasakomis, su mitais, su šiaurės padavimais apie dievus, lygina su prancūzų, slavų, italų ir rytų pasakomis. Jokūbas bando surasti net tai, kuriuo metu tos pasakos kilusios, ar bent suvokti, kada labiausiai buvo mėgiamos, išsiplėtusios. Bet daugiausia darbo pasakoms įdeda Vilhelmas, nes Jokūbas kaskart vis labiau krypsta į filosofiją bei mitologiją.

Ar šiaip ar taip, Grimmai patiekia be galo vertingą mokslui medžiagą, jau paruoštą lyginti ir tyrinėti (lieka tiktai tinkamai ją sunaudoti, padaryti išvadas, surasti dėsnius), nurodo, kad šiame darbe svarbiausia — lyginti kaip galima daugiau pasakų medžiagos. Vadinasi, jie kuone intuityviai nujautė tuos kelius, kuriais pasakų tyrimo darbas turi būti varomas.

Kartą parodytas kelias neužžėlė, nebuvo užmirštas. Tuojau atsirado pasekėjų, to kelio tobulintojų. Imkim, pav., kad ir Wolfą. Jis padarė Flandrijai tai, ką Vokietijai Grimmai, — išleido ir surinko labai daug pasakų. „Deutsche Märchen und Sagen" yra užrašytos iš fla-

mandų. „J. W. Wolfas, sudarydamas šį rinkinį, dirbo sąžiningu ir mokslišku būdu, jis nesinaudojo dokumentais be šaltinių kritikos. Todel jis leido sau Grimmų pavyzdžiu pakartoti (Nr. 24) iš senos populiariškos knygos, kitą dalį (Nr. 29) iš senų liaudies dainų, ir iš to sudaryti pasakojimus; tai yra toks laisvumas, kuris trukdo naudotis jo patiektąja folkloro medžiaga be rezervo 16a." Įdomios A. J. Witterycko pastangos. Išleisdamas 1889 m. savo „Recueils de Contes Populaires, de Coutumes Religieuses et de Superstitions", jis spausdina jas tokias, kokios jos išeina iš pasakoriaus lūpų, visai tiksliai, nieko neatimdamas, nieko nepridėdamas. Toks pasakų užrašinėjimo būdas ilgainiui visur įsigalėjo ir dabar, renkant pasakas, stengiamasi laikytis didžiausio tikslingumo. Būtinai reikia jas užrašinėti ne tik pažodžiui ir tiksliai, bet reikia pažymėti ir visas pasakoriaus bei klausytojų pastabas, reikia paduoti tikslią pasakos metriką. Tam tikros įstaigos, besirūpinančios pasakų rinkimu bei leidimu, apskritai, tautosaka, duoda tam reikalui smulkiausių nurodymų, spausdina tautosakos rinkimo programas.

Lietuvoje tuo reikalu dabar aktingai rūpinasi Tautosakos Rinkimo Komisija. Ir čia pasakų rinkimas eina tais pat keliais, kaip ir Europoje, ir čia vartojami tie patys metodai, tos pačios priemonės.

Vakarų mokslininkus Lietuva labiausiai patraukia savo senoviška ir gražia kalba. Todel daug filologų atvyksta čia vietoj tos kalbos tirti, ypač dar del to, kad, jų nuomone, ji svetimoje įtakoje gerokai nyksta. Taip, pav., Šleicheris be galo gailisi, kad „žūsta, neturėdama literatūros, tokia kalba, kuri savo formų tobulumu galėtų lenktyniuoti su graikų, romėnų ir indų veikalais."[17]) Toks didelis susidomėjimas lietuvių kalba ir vertė rinkti jai tirti medžiagą. Tinkamiausiu tam reikalui, žinoma, yra tautosaka, būtent: dainos, pasakos, patarlės ir t. t. Todel ir matom po truputį užrašinėjamas pasakas, kurios ilgainiui ir pačios pradeda domint mūsų ir svečius mokslininkus, tampa tyrimo objektu. Čia pirmoj eilėj pažymėsiu Šleicherį, toliau Kuršaitį, kurie, gali sakyti, pirmutiniai surinko didesnį pasakų pluoštą. Prie pasakų

---

[16]a) J. W. Wolf, en compasant ce recueil, a travaillé, d'une manière consciencieuse et scientifique; il n'a pas fait usage de documents, sans critique de sources. Pourtant, il s'est permis, à l'instar des frères Grimm, de refondre (Nr. 24) un vieux livre populaire, autre part (Nr. 29) un vieux chant populaire, et d'ne faire des contes; ce sont de licences qui nous empêchen d'utiliser son material folkloristique sans réserve. (Meyer. Contes psl. 5).

[17]) Eine solche Sprache zu Grunde geht, ohne eine Literatur zu besitzen, die an Formvollkommenheit mit den Werken der Griechen, Römer und Inder hätte wetteifern mögen. (Schl. Les VIII. psl.).

1376



VUB ANULIUOTA
BIBLIOTEKA

sakosi esąs ypatingai linkęs Šleicheris. Tik sąlygos neleido jam likti ilgiau Lietuvoj. Su pasigailėjimu jis išvyksta iš čia, nes negalėjo pažinti ir surinkti to begalinio pasakų turto, bent jo mažytės dalies, kuris glūdi mūsų liaudyje. Vis delto, mūsų pasakai labai svarbi „Litauisches Lesebuch und Glossar". Ten pasakų surasime 41. Vienos jų, dešimt nr., surinktos paties Šleicherio, daugiausia iš Kuršių, kitos — jo padėjėjų mokytojų (10 Maroldo ir 21 — Kumutačio). Kuone visos pasakos užrašytos taip, kaip buvo papasakotos, tarmiškai (tik keletas netarmiškai), tiksliai. Daugiausia pasakų iš Kakšių, toliau iš Kuršių, keletas iš Ragainės apylinkių. Šiame rinkinyje pasakos visai nesistematizuojamos. Pirma išspausdintos paties Šleicherio užrašytosios, toliau Maroldo ir, pagaliau, Kumutačio. Jų tarpe rasime vieną kitą įdomesnę, charakteringesnę ir svarbią mūsų pasakoms tirti. Pažymėtinos „Apie tinginę mergą", „Apie laumes" (keletas atsitikimų); ji Spechto dargi įdėta į „M. W.", toliau „Apie cimerninką, Perkūną bei velnią". Čia Perkūnas parodytas turįs ne vieną mūsų senojo dievaičio ypatybių (jis valdo audras, baido velnius); figūruoja čia ir laumė su geležiniu vežimėliu ir vielos botagėliu (šios pasakos variantų, bent apie laumę su geležiniu vežimėliu, yra ir Rytų Aukštaičiuose).

Pirmutinė rinkinyje išspausdinta pasaka — mįslė apie „kytriąją" mergą, toliau eina keletas pasakų apie nepaprastus stipruolius arba apie trečiuosius sūnus, brolius, kurie nuveikia slibinus, išvaduoja karalaites, apie devynius brolius, apie įvairius gyvulius; kitose vaizduojami santykiai baudžiauninkų su ponais; jose kaimietis būras visados pasirodo gudresnis už kitą kurį nors; yra keletas pasakų apie vagis ir „razbaininkus" ir t. t. Kaip matome, surinkta gana daug ir gana įvairių pasakų. Šis Šleicherio rinkinys mums svarbus kaip pirmutinis žingsnis mūsų, lietuviškųjų, pasakų tyrimo srityje.

Antroje vietoje minėtinas Leskieno ir Burgmano rinkinys „Litauische Volkslieder und Märchen", išleistas 1882 m. Strasburge. Ir čia pasakos yra tiksliai užrašytos ir spausdinamos paeiliui, pagal rinkėjus užrašinėtojus. Kas ypatinga, tai kad šio rinkinio pasakos visos išverstos K. Brugmano į vokiečių kalbą. Vertime jos paduodamos visai kita tvarka, negu Leskieno originale. Brugmanas atrinko variantus, sugrupavo juos; kadangi yra pasakų, kurių viena pusė panaši į kitos dalį, tai tokios spausdinamos greta. Pirmieji trys numeriai — pasakos apie gyvulius. Jose nupasakota, kaip žmogus, lapės išvaduotas iš meškos (Nr. 1), iš lokio (Nr. 2) nagų, atsimoka piktu savo geradarei. 3 Nr. — pasaka apie ežį, kuris vedė karalaitę; čia ežys ežiu ir pasi-

lieka, neatvirsta karalaičiu; 4—8 apie kvailiuką (trečiąjį brolį), kuris pasirodo gudresnis ir laimingesnis už protinguosius ir gauna karalaitę. Tiek pat tokios stebuklingos atvadavimo pasakos, tik jau jose figūruoja nebe „kvailiai", bet karalaičiai, panašūs viens į kitą stebuklingai gimę broliai, kareiviai, karalaitės ir kt. Toliau gana įvairios pasakos apie visokias laumes, raganas ir raganius, apie stebuklingus daiktus (stalelis, kuris pats nusistato valgiais, avelė, kuriai pasipurčius byra auksas ir t. t.); 32—33 švankai — anekdotai, kaip, pav., pasakojimas apie gudrų vagį, apie kvailį, paskandinusį savo brolius Nemune, ir panašūs; likusios (39—46) legendinio pobūdžio (apie šv. Petrą, apie šv. Mariją, apie velnius ir numirėlius, apie šv. Margaritą ir kitos).

Visai naujas dalykas mūsų pasakų tyrinėjime — tai Wollnerio „Anmerkungen", sudaryti prie Brugmano vertimų. Jų autorius mano, kad slavų pasakos didžiausios įtakos turėjusios mūsiškėms. Todel autorius plačiai naudojasi slavų pasakų rinkiniais (Rytų, Vakarų ir Pietų slavų), toliau ir vokiečių. Tie Wollnerio komentarai yra ne kas kita, kaip Grimmų pradėto darbo tęsimas lietuviškoje dirvoje. Tiesa,komentarų ne kažin kiek, bet vis delto jie gana apsčiai paduoda medžiagos, rimtai ir sąžiningai sudaryti. Mūsų pasakos lyginamos su slavų variantais, lyginamos ir su vokiečių, ypač su Grimmų K. H. M. III tomu — Anm.

Pavyzdžiui, imkime pasaką (Nr. 3 Brug., Nr. 19 Lesk.) „Apie ažiuką, katras su karaliaus duktere apsiženijo".

Jos turinys šitoks. Vienas žmogus neturėjo vaikų. Atsinešė ežiuką iš girios. Tasai ganė girioj tėvo kiaules per trejus metus. Jų labai daug prisiveisė. Vienam paklydusiam aficieriui ežiukas parodė kelią; šisai už tai prižadėjo jam savo dukterį. Taip atsitiko dar karaliūnaičiui ir pačiam karaliui. Po to ežiukas parginė kiaules namo. Senukas nušėrė gaidį, ir juo ežiukas išjojo mergos ieškoti. Nei aficieriaus nei karaliūnaičio dukterys nenorėjo važiuoti su ežiuku. Tik karaliaus dukters ežiukas nepaklausė, ar nori važiuoti, ir išsivežė. Iš visų trijų mergų tėvų gavo po daug pasogo ir todel vedęs labai turtingai ir gerai gyveno.

Wollneris tą pasaką lygina su čechų, lenkų ir vokiečių variantais. Surašęs trumpą jų turinį iškelia variantų skirtumus ir jų panašumus. Visur figūruoja bevaikiai vyras ir žmona. Vokiečių, lenkų ir čechų var. žmonos nori turėti nors ežiuką (lietuvių var. tas praleista), ir jų noras įvyksta. Čechų žmona ir vyras labai del to nepatenkinti, vokiečių ir lenkų — pasiduoda likimui. Visur ežys gano miške kiau-

les. Lenkų ir čechų var. ežys parodo kelią tiktai vienam karaliui, kuris prižada išleisti vieną savo trijų dukterų už ežio. Lietuvių ir vokiečių — figūruoja trys pasiklydę, bet jie turi tik po vieną dukterį. Lenkų variante nė viena dukterų nenori eiti už ežio. Tai sušaukia didelę ežių kariuomenę (jie užburti žmonės) ir nugali karalių. Pagaliau, gelbėdama savuosius, pasiaukoja jaunelė. Po vestuvių rytojaus rytą ežys atvirsta žmogum. Čechų variante jaunelė laisva valia, tesėdama tėvo pažadą, be prievartos iš ežio pusės, sutinka tekėti. Pajuokiama seserų — verkia. Ežys liepia, kad ji perdurtų jam peiliu kaklą, ir pats virsta karalaičiu. Vokiečių ir lietuvių var. dviejų pirmųjų žmonių dukterys nesutinka tekėti už ežio; vok. už tai nubaudžiamos, lietuvių — bausmė nefigūruoja. III žmogaus duktė vok. var. laisva valia sutinka būti ežio žmona, o lietuviškajame — ji nė neklausiama. Vokiškajame ežys žmogumi virsta, lietuviškajame — ežiu ir palieka. Vadinasi, anot Wollnerio, lietuviškosios pasakos pradžia ir pabaiga, ryškiai matyti, sugadinta.

Tokiu būdu kiekvienai pasakai paduodama gana daug variantų. Lyginant stengiamasi surasti, kur lietuvių pasakai turėjo kitų tautų pasakos įtakos, nurodoma, kurie motyvai dažniau pasikartoja rusų pasakose, kurie lietuvių; jei dažniau pasitaiko tas motyvas rusų medžiagoj, bet ir lietuvių neretas, tai Wollneris daro išvadą, kad tai rusų įtaka. Pav., rusų pasakose nuolatos sutinkama formulė, kuria kvailiukas šaukia stebuklingąjį žirgą: „Sivko, Burko, Vieščij Voronko" arba „Sivka Burka, Vieščij Kaurka". Autorius spėja, kad šaukimas „šyvute" turi sąryšio su rusiškuoju šaukimu, kad yra jo įtakoje. Tokiu būdu benagrinėdamas, Wollneris ir įdomių dalykų pastebi. Smulkiau lygina jis tik 20 pirmųjų pasakų. Prie kitų jis tik pažymi, kur galima susirasti variantų, tiek pat nurodo, prie kurios Grimmų pasakų grupės galima priskirti. Taigi matome, kad Lietuvoje pritaikomas Grimmų komentaruose iškeltas pasakų lyginimo metodas.

Iš kitų tarpo čia paminėsiu dar vieną pasakų rinkinį, sudarytą vokiečio, ne lietuvio, tai „Pasakas apie paukščius", surinktas ir išleistas Hugo Scheu 1912 m. Heidelberge.

Scheu tas pasakas surinko iš įvairių vietų: vienas užrašė Prūsų lietuvių tarme, kitas tiesiog vokiškai ir davė Jonui Matevičiui (laikrodininkui, mačiusiam daug pasaulio) jas perrašyti žemaičių tarme, sutvarkyti. Todel rinkinyje matom ir vieną kitą paties Matevičiaus sukurtą, kitas jo ištaisytas. Pasakų tvarkytojas ypač mėgo prikergti joms pamokymų, moralinių išvadų. Pasakų nemaža — iš viso 81.

Visos išverstos vokiškai; prie vertimų sužymėti jų variantai — Phaedro, Aizopo (Rhezos vertimas), Dähnardto ir k. rinkiniuose. Tokiu būdu čia ne tik surinkta ir išspausdinta įdomi medžiaga, bet ir palengvintas būdas lyginti ją su kitomis gyvulinėmis pasakomis, su pasakėčiomis. Plačiau tą rinkinį nagrinėti nėra reikalo, nes jis metodui nieko nauja neduoda — einama senais, per šimtmetį pramintais keliais.

Šitie visi svetimtaučiai, galima sakyti, tik vieną kitą vagą išvarė neplėštuose mūsų pasakų tyrimo dirvonuose, o daugiausia padarė, žinoma, gimtosios žemės sūnūs: Baranauskas, Basanavičius ir daugelis kitų, tylomis, bet ištvermingai dirbusių — rinkusių, rinkusių ir rinkusių mūsų liaudies dvasios neišsemiamus turtus.

Baranauskas, tas didelis savo tarmių žinovas, labiausiai domėjosi filologija. Tuo tikslu jis, kaip ir kiti, rinko mūsų pasakas. Bendraujant su klierikais, dirbant daugelyje parapijų, važinėjant po Lietuvą, tai buvo nesunku. Jis liepdavo savo klierikams pasakoti tarmiškai įvairias pasakas ir jas užrašinėti. Tokiu būdu susidarė be galo daug medžiagos. Ją Baranauskas siuntė Hugo Weberiui. Baranauskui gyvam esant ta medžiaga nebuvo spausdinta. Ją paruošė spaudai ir išleido dr. F. Spechtas 1920 m.

Baranausko pasakos leidžiamos grynai filologiniais dialektologiniais sumetimais, todel ir rinkinyje jos suskirstytos grupėmis pagal tarmes. Tokių grupių paduota 9, nors iš viso turėjo būti 11 (dvi jų kažin kur žuvo). Kiekvienoj grupėj yra dar gana daug poskyrių — atskirų parapijų šnektos savybėms iškelti. Iš kiekvienos parapijos užrašyta po keletą pasakų. Pačių pasakų sąrašo jokio nėra. Žinoma, būtų labai naudinga, jei tas pasakas kas nors sukatalogizuotų ir sutvarkytų ir paskum naujai išleistų. Bet ir dabar tenka džiaugtis, kad jos jau surinktos, kad nebežus, nebebus nuneštos į kapus nuolat bemirštančių senelių ir senučių, kad nebebus užmirštos.

Kalbėdami apie Baranauską, negalime nutylėti ir Simano Daukanto, to didžiojo mūsų tautos mylėtojo ir kultūrintojo, darbų. Greta dainų jis yra užrašęs nemaža ir pasakų. Jos yra išleistos atskiru priedu prie Lietuvių Tautos IV knygos trečiojo sąsiuvinio ir pavadintos „Pasakos Massiû." Jų yra 96, jos suskirstytos pagal artimus siužetus. Nepasakysiu, kad čia į jų tvarkymą būtų buvę kreipiama ypatingo dėmesio, nors ir buvo paisoma jų siužetų ir turinio artimumo. Reikia pažymėti, kad tarp pasakų yra įdėta dargi kitų tautosakos dalykėlių — mįslių, dainelių. Juk ir čia svarbiausia buvo jas užrašyti, o ne tvarkyti. Pasakyčiau, kad „Pasakos Massiû" mums charakterizuoja labiau patį S.

Daukantą, rodo, kokio aprėpiančio proto ir kokios gilios širdies jis buvo žmogus.

Palyginti su Baranausko darbais, visai kitokį tikslą turėjo Basanavičius, rinkdamas lietuviškąsias pasakas. Jis, lyg tėvas, ugdęs, žadinęs tautą, su didžiausia meile kreipia akį ir į visa tai, kas iš tos tautos kyla, kas rodo jos praeitį, kas padeda ją pačią pažinti. Didelės erudicijos žmogus, pasiaukojęs visiškai savo mylimai tautai, jis siekia toli už savo specialybės ribų ir stengiasi ne vieno, bet dešimties žmonių darbus nudirbti. Trūksta mums inteligentų — jis vienas į daugelio vietą stoja: svetimi gydytojo profesijai dalykai — istorija, etnografija, antropologija — turi jį (nors dekadentą) savo eilėse.

Su tokia didele meile jis imasi ir pasakų. Gerai įsiskaitęs ir susipažinęs su Grimmų, Tyloro ir kitų žmonijos bei tautų gyvenimo ir dvasios reiškinių tyrinėtojų veikalais ir nuomonėmis, jis tas teorijas pritaiko praktikoje; paremdamas mūsų, lietuviškąja, tautosaka, ieško joms pagrindo istoriniuose dokumentuose — chronikose, archeologiniuose daviniuose ir kitur. Ir atsiranda — „Iš gyvenimo lietuviškų vėlių bei velnių" su įžangos straipsniu „Apie vėles bei nekrokultą senovės Lietuvių". Įžangos straipsnis ir patsai rinkinys sudaro organinį vienetą, vienas antrą paremdami, vienas antrą paaiškindami. Įžangos straipsnyje Bas. ieško seniausios formos lietuvių tikėjimo dvasiomis, jis suranda, pasiremdamas pasakojimais, kodel atsiradęs tasai tikėjimas (dvasregiai, sapnai), kokias vėles įsivaizdina mūsų žmonės, kur vėlės gyvenančios, kaip ilgai žemėje būnančios, nušviečia aisčių — prūsų, lietuvių ir latvių — laidojimo apeigas. Tas jo rinkinys suderintas su pačia studija, pasakos sugrupuotos pagal tai, kas jose sprendžiama, kas galima sužinoti apie vėlę ar velnią. Čia rasime iš viso 24 skyrelius, tam tikra tvarka sudėstytus. Visų pirma išspausdintos pasakos, įvairūs pasakojimai, kuriuose galima rasti bendrų žinių apie „rojų (dangų), čyščių ir peklą", toliau apie mirtį — Giltinę, Marą bei Kolerą, — apie artėjančios mirties pranešimą, apie vėlių substanciją, apie tai, kas vėles mato, apie šermenis, apie santykius vėlių su gyvaisiais, apie vėlių gyvenimą ir papročius, apie vaiduoklius ir vaidenimosi priežastis, apie slogučius (vampyrus, koboldus ir k.), apie vaidulius ir, pagaliau, apie velnius. Kaip matome, medžiaga labai įdomi ir svarbi mūsų liaudies religinei būklei pažinti. Bas. ją surinko iš įvairių šaltinių — daugiausia paėmė iš Kalvaičio pasakų rinkinio, gana daug iš kitų rinkinių bei raštų, gerokai ir tiesiog iš pačių žmonių lūpų (rašė ne pats Bas., bet jo draugai, giminės). Tokia vispusiška ir gausi medžiaga iš

tikro duoda pilną supratimą ne tik apie lietuvių tikėjimą velniais ir vėlėmis, bet gražiai mums nušviečia ir supažindina su pačiomis tos rūšies pasakomis, su jų forma, jų stiliumi. Įsigilinę, tačiau, matysime daugelį jų esant ne tikrąsias pasakas, bet padavas, arba padavimus. Tai, matysime, yra pasakojimai susieti su tam tikra vieta, su žmonių vardais; tų padavimų interpretatoriai būtinai nori ir stengiasi įtikinti klausytoją, kad visa, ką jie pasakoja, esanti tiesa. Padavimai — paprastučiai, fantastinių elementų nedaug, o ir tie patys traktuojami realiai, kaip didžiausia tikrenybė, jais tikima. Drauge su tuo rasime ir pasakojimų, kurie savo konstrukcija ir stiliumi daug artimesni padavimams. Tokiu būdu, ar šiaip ar taip, susidaro painiava, kuri apsunkina pasakų nagrinėjimą. Bet, turint galvoj tą tikslą, kurio siekė Bas., matom, kad jo elgtasi visai tiksliai: juk tiek pasakos, tiek padavimai yra be galo vertinga medžiaga mūsų kultūrai pažinti. Be to, kartais pasaka ir padavimas esti tiek vienas su kitu susipynę, tiek artimi, kad ir iš tikro būna sunku juos išskirti.

Jeigu pasižiūrėsime į Vak. Europą, tai matysime, kad ir joje yra panašiai tyrinėjami padavimai. Pav., imkime Wehrhano, Leyeno ir kitų D. Sag. Čia, tiesa, darbas varomas žymiai platesniu mastu. Surinkta ir susistematizuota daug ir labai įvairių padavimų, suskirstyti jie grupėmis: 1) padavimai apie istorinius įvykius, 2) apie dievus ir, pagaliau, 3) apie vėles ir įvairias dvasias. Darbas varomas daugelio. Vienas jų, Rankė, pasirenka panašią temą, kaip ir mūsiškis Bas., o be to, jis dar tais pačiais keliais eina. Visų pirma ir Ran. D. Sag. IV paduoda ištisą eilę padavimų, kurie aiškina sielos — vėlės substanciją, kaip ta siela, ar vėlė, žmonėms pasirodo, nagrinėja padavimus apie vėlių gyvenamąsias vietas, apie įvairias dvasias, turinčias sąryšio su vėlėmis, apie slogučius, koboldus, apie velnius. Taigi ir čia vis dar tas pats kelias, vis dar tas pats metodas — tyrinėjamas pasakojimo objektas, labiau kreipiama dėmesio į autoriaus tikslą (istorinį, mitologinį ar kitokį), o ne į pačią pasaką ar padavimą, ne į jos konstrukciją, formą. Čia visos tos pasakos ar padavimai yra tik medžiaga tautai pažinti, surasti tautos charakteringosioms savybėms, būdui, papročiams ir t. t.

Be padavimų rinkinio, Bas. yra sudaręs ir patį didžiausią mūsiškių pasakų rinkinį. Tai Liet. Pas. — net 4 tomai. Tiesa, čia yra atkartota daug jau spausdintų pasakų. Pav., I tome pasakos yra perspausdintos paeiliui iš Aug. Schl. L. L., Jurkšaičio „Litauische Maerchen und Erzaehlungen", Lesk. Brug. „Volks. M." Dargi tvarka palikta

ta pati. II tome yra surinktos pasakos iš įvairių periodinių ir šiaip kitokių raštų, o kita dalis užrašyta yra pasakų rinkėjų. Čia pasakos suskirstytos jau pagal vietas, kur jos buvo užtiktos. Pasakų yra net iš 7 apskričių — Telšių, Raseinių, Zarasų ir k. k., — vadinasi, kuone iš visos Lietuvos: ir iš vakarų, ir iš rytų, iš šiaurės ir iš pietų, iš Aukštaičių ir iš Žemaičių. III ir IV tomuose — pasakos iš Suvalkų apylinkių, kelių rinkėjų surašytos. Daugiausia, apie 600, yra surinkęs V. Basanavičius (Jono Bas. giminė) iš Ožkabalių ir Bartininkų. III tomo pasakos irgi nesistematizuotos, neklasifikuotos, bet surašytos pagal pasakų rinkėjus. Kiek geriau jos sugrupuotos IV tome. Čia jos kuone visos V. Bas. tėra užrašytos ir papasakotos vienoje apylinkėje. Tas tomas labai įdomus, nes vaizduoja tik vieno kaimo žodinę beletristiką. Joje užtinkame nemaža ir mitologinės medžiagos, kurią ypatingai J. Bas. pabrėžia. Šio tomo pasakos jau grupuojamos, drauge spausdinamos tik artimos savo pasakojimo objektais. Pirmoj eilėj yra pasakos apie Dievą ir šventuosius, toliau apie vėles, apie vaiduoklius, apie velnią, apie paslėptus pinigus, apie perkūną, raganas, vilkolakius, giltinę, apie laimes, laumes ir jų lėmimus, apie milžinus, apie karaliūnus, karalaites ir jų pagelbininkus žvėris, apie kareivius, pirklius, kvailius, meškaausius, apie įvairius žvėris ir k. k.

Be šių pasakų 4 tomų, yra dar 2 Basanavičiaus rinktųjų pasakų tomai, išleisti 1902 m. Amerikoje. Gaila, kad čia, Lietuvoje, to rinkinio I tomo neteko man niekur užeiti. Čia jis mums būtų svarbus, nes Basanavičius tų dviejų tomų pasakas yra savotiškai suklasifikavęs, suskirstęs jas kategorijomis pagal turinį bei siužetus. „Nors šitaip jas paskaidant, sako Bas., kartais nelengva buvo vieną kitą pasaką, pagal turinį, ton ar kiton priskirtie grupon, tačiau tobulesnio, tuom tarpu, jų paskaidymo budo neturint, reikėjo pasikakdintie jau priimta čionai systematisacija." (Bas. Pas. II. psl. 3). Taigi, II Pas. tome mes ir turime 15 skyrių, kurie pavadinti pagal įprastinį ir kitų rinkėjų skirstymo būdą. Tai: Sutvėrimas pasaulės, Dievas ir Velnias, Perkūnas ir Velnias, Žmogus ir Velnias, Apie Aitvarus ir Pusčius, apie Kaukus, apie Barzdukus, apie Raganas ir Raganius, apie Vilkolakius arba Vilktakius, apie Deives, Laimę, Laumes ir Vandenines, apie Dalią, apie Ugnį, apie Vėją, Šaltį ir Saulę, apie Milžinus ir apie Gyvatę ir Smakus. Kiek tinkamas pasakų klasifikavimas siužetiniu pagrindu, paaiškės mums vėliau, susipažinus su to darbo metodais, vartojamais folkloro specialistų. Tuo tarpu galime pabrėžti, kad ir Bas. labiausiai domisi tuo, ką pati pasaka nusako, kokius dalykus vaizduoja. Ba-

sanavičiui pasakos svarbios kaip medžiaga tautos gyventiesiems įvykiams pažinti, surasti tiems istoriniams keliams, kuriais tauta yra ėjusi. Bas. galvoja, kad pasakų daugiausia yra pačių lietuvių sukurtų. Jam, tiesa, nėra tiek svarbu surasti atskiros pasakos susidarymą, jos tėviškę, kiek svarbu įrodyti, kad mūsiškės pasakos yra originalios. Čia, galim spėti, Bas. buvus Tyloro šalininką ir galvojus, kad panašios priežastys duodančios tokių pačių ar bent panašių rezultatų. Apskritai, tenka pabrėžti, kad jo rinkiniuose paduota labai daug įdomios ir svarbios medžiagos. Pirmiausia, palyginę Bas. rinkiny esamas pasakas, pamatysime, kad mėgiamų Lietuvoje pasakoti pasakų tipai beveik išsemiamai paduoti: jei trūksta, tai trūksta greičiausiai variantų. Toliau, visai gražiai galima iš to rinkinio susekti ir atskirų Lietuvos sričių vietinis koloritas — pasakos yra iš viso krašto (tiek iš Didžiosios, tiek ir iš Mažosios Lietuvos) — trūksta tiktai iš Dzūkų. Pasakų tyrinėtojui visa tai labai svarbu, nes tai padeda orientuotis beieškant pasakos plėtojimosi kelių, leidžia lyginti, atskirti tai, kas yra atkeliavę pas mus iš svetur ir kas yra sava, neskolinta. Basanavičiaus rinkiniai turi reikšmės, svarbiausia, tolimesniam tyrinėjimui, tolimesniam rimtam moksliniam darbui.

Labiausiai suskasta rinkti pasakos tai tik pastaraisiais metais. Kiekvienas, pagal savo išgalę, neša tą mūsų tautos lobį į vieną bendrą centrą, tylomis, nesigarsindami dirba.

Platesnei visuomenei kol kas tėra žinomi tik tautosakos rinkimo rezultatai: jos šimtai tūkstančių numerių sukrauti Tautosakos Komisijos spintose, dalis išspausdinta, o dar daugiau yra liaudyje, nors ir ne pasakų tipų, bet jų variantų. Reikia tikėtis, kad didesnė darbo dalis jau nudirbta.

Daug toliau už Lietuvą pasakų rinkimo ir sistematizacijos srityse yra nužengusi Latvija. Žymiausi jų rinkėjai ir pasakų tvarkytojai yra šie: F. Brivzemnieks Treilands, Ansis Puškaitis, D. Ozolinš, Augustas Bilenšteinas. Vienų jų darbai išleisti, kitų dar tebėra rankraščiuose. G. F. Stenderis yra išleidęs latvių gyvulių pasakas. Bet ar tai tikrai latviškos — nežinia. Iš senesnių darbų visų svarbiausios ir vertingiausios — tai Lerchio Puškaičio rinkinys, išleistas 1900 m., kurio net 7 tomai. Lerchis Puškaitis susijo pasakas pagal vieną planą, nurodydamas į ankstyvesnius tomus. Bet, šiaip ar taip, tame darbe, kaip ir mūsiškio Bas., trūksta sistemos. Čia kai kurios tos pačios pasakos priskirtos įvairioms grupėms. Be to, L. Puškaitis yra naudojęs įvairią medžiagą be jokios kritikos: tarp tikrųjų latvių pasakų užtinkame lietuvių, rašytinių ir sugalvotų.

Dabartiniu laiku pasakų sistematizacijos darbas labai toli pastūmėtas: latviai nenori atsilikti nuo suomių, kuone stropiausių folkloristų. Reikalingiausias pasakų tyrime dalykas — jų sistematizacija labai toli pavaryta. Tai nuopelnas prof. P. Šmito, pritaikiusio A. Aarnės katalogą latviškosioms pasakoms ir pagal jį tas pasakas išleidusio. Jau yra išėję 7, jei ne daugiau, tomai „Latviešu pasakas un teikas". Iš jų suklasifikuotos ir gražiai išleistos gyvulinės pasakos (Zvēru pasakas) ir tikrų pasakų (Īstās pasakas) dalis. Kiek naudingas ir reikalingas toks pasakų sutvarkymas, kiek jis padeda mokslininkui ir tyrinėtojui, nėra reikalo aiškinti. Mums, lietuviams, reikėtų tiktai pasekti geru kaimynų pavyzdžiu.

Čia plačiau nupasakojau rinkimo darbą Lietuvoj ir, šiek tiek, Latvijoj, nurodžiau rinkėjų bei leidėjų vartojamus metodus. Manau, kad dabar nėra visai reikalo imti atskirai ir aprašinėti bei charakterizuoti kitų tautų pasakų rinkimo, nes tas metodui ne kiek nauja teduoda: visur dabar stengiamasi pasaką kuo tiksliausiai užrašyti, nurodoma visos aplinkybės, prie kurių ji sekama; prie išleistųjų rinkinių, geriau ar prasčiau sugrupuotų ir pritaikytų naudotis, yra komentarų, lyginančių surinktąsias su artimesnių tautų pasakomis. Visur matyti noro ir pastangų pasakų horizontą praplėsti ir, jei galima, apimti visą pasaulį, visas pasauly esančias pasakas (prie to spiria jų nepaprastas vienodumas, panašių motyvų pasikartojimas). Ir toje srityje, kaip matysim, tiek pat milžiniški darbai padaryti: tai Leyeno ir Zaunerto leidžiamos „Die Märchen der Weltliteratur" (M. W.). To rinkinio uždavinys — išspausdinti kiekvieno krašto, kiekvienos tautos visų charakteringiausias pasakas; L. nori tuose tomuose, kurie paskirti primityvėms tautoms, nuvesti atgal prie pasakos pradžios."[18]). Tikslas — supažindinti vokiečius su kitų tautų žodine kūryba, o kartu ir mokslui duoti kai ką vertinga, nauja, ko ligšiol dar niekur nėra buvę.

Darbą dirba daugelis tos srities žinovų, specialistų. Rinkinio yra išėję daugiau kaip 30 tomų. Pasakų yra labai įvairių kraštų: Europos, Azijos, Afrikos, Australijos, tiek kultūringų, tiek ir nekultūringų, primityviškų tautų. Žinoma, palyginti, daugiausią tomų yra paskirta vokiškoms pasakoms (iš viso 7 ar 9); tuo tarpu prancūzų — tik du, o kitoms — tai kelių tautų sudaro po vieną tomelį: pav., danų ir švedų — vienas tomas, lietuvių ir latvių — taip pat vienas ir t. t. Kaip jau

[18]) Die Märchen der Weltliteratur wollen in den Bänden, die sich den Naturvölkern widmen, zu den Anfängen des Märchens zurückführen. (M. W. Süd. X.).

sakiau, pasakos imamos kiekvienai tautai charakteringiausios. Kaip jos sutvarkomos ir kokios parenkamos, paaiškės benagrinėjant (žinoma, paimsiu tik vieną kitą tomą, bet ne visus). Ir čia pirmoj eilėj, paimsiu lietuviškąsias.

Tomelyje, paskirtame aisčių tautų pasakoms, pirmoj eilėj išspausdintos latviškos. Jas išskyrė ir išvertė M. Boehmas; antroje dalyje — lietuviškosios, paruoštos F. Špechto.

Trumputėlėj įžangoj Sp. stengiasi charakterizuoti lietuvių kultūrinę būklę ir jų pasakas, nors tai daryti, del vietos stokos, jam nelengva. Parinkęs jis daugiausia nepaprastesnių pasakų, nukrypstančių nuo kitų, jau įprastų, arba tokių, kur ypatingai ryškiai iškyla lietuviškieji bruožai. Labiausiai Sp. pabrėžia, kad lietuviškosioms pasakoms trūksta skonio, iškelia aikštėn tų pasakų nepaprastą grubumą; tačiau rinkiniui, sakosi, nedaug jų tepaduodąs. Kaip ypatingai neskoningą jis nurodo pasaką Nr. 3 — „Iš kur kilo liuteriai" (žiūr. Bas. Gyv. 312 psl.). Jos turinys šitoks. Turtinga dvarponaitė negalėjo išsirinkti sau vyro. Tėvas sakė, kad tik velnias, tur būt, jai tiksiąs. Atvažiavo iš užrubežiaus ponaitis. Patiko ir ištekėjo. Pasirodo — velnias. Ji iš užrubežiaus pabėgo atgal pas tėvą. Gimė sūnus. Velnio vaikas, būdamas labai gudrus, tapo kunigu. Bet, kaipo velnio vaikas, pametė savo tikėjimą ir išgalvojo Prūsų (Liuterių) „vierą". Čia, Sp. nuomone, neskoningumas kilęs iš katalikų bažnyčios.

Lietuviškųjų pasakų siužetai bei medžiaga — daugiausia keliauja motyvai, randami ir gilios senovės pasakose; kaip tik juose, žinoma, iškyla tautos dvasios ir būdo savybės: tie motyvai savotiškai interpretuojami, nupasakojami — jie aklimatizuojasi. Labai sunku esą atspėti, ar lietuviškoji pasaka yra vokiečių, ar slavų skolinys. Mat, Lietuvoj susikryžiuoja dviejų skirtingų kultūrų srovės: vienoj daly turi įtakos vokiečių kultūra, protestantizmas, antroj — slavų, rytų kultūra. Todel, „tikrai negalima žinoti, ar tik nėra lietuviškoji pasaka paprastas perdavimas rusiškos pasakos, o gal ji atsiradusi pasakojant iš vokiškų pasakų per vokiškąją mokyklą iš Prūsų Lietuvos"[19]). Labai dažnai galim matyti svetimos įtakos nevienodose pasakų pabaigose, pav., Nr. 13 (Apie kareivį, kurs iš generolo pasidarė ožkų piemeniu. Bas. V.). Ten pasakorius sakosi davęs dovanų šiaudų vežimą, vaško

[19]) Man weiss nie recht, ob ein litauisches Märchen nicht einfach die Wiedergabe eines slawischen Märchens ist, oder ob nicht bei Erzählungen aus Preussisch Litauen infolge der deutschen Schulbildung deutsche Märchen in litauischer Sprache vorliegen. (Specht. M. W. 157, 158 psl.).

arklį, sviesto kepurę, popierinius drabužius ir stiklinius batus... Viso to jis neteko, o, einant pro Tilžės geležinį tiltą, sudužo ir batai. Tokių pabaigos formulių pasitaiko ir Grimmų rinkinyje, o daugiausia jų randama rusų pasakose, todel ir tos formulės kilmės šaltinio reikia ten ieškoti. Taip pat ir visas vokiškų pasakų gražumas, esą, randamas lietuviškose. Jose, kaip ir vokiškose, pasikartoją motyvai apie drąsų siuvėjėlį, apie prityrusį vagį, apie kalvį, apie kvailį, apie nykštuką ir t. t. Bendrai charakterizuodamas lietuviškas pasakas, Sp. tvirtina, kad nepaprastai daug yra kvailio pasakų, toliau, labai svarbų vaidmenį vaidina velnias, kuris dažnai esti kvailas ir jumoristiškai vaizduojamas, nors jo ir labai bijomasi. Yra daug gyvulinių pasakų. Dažnai figūruoja ir mėgiamas žydas — apgautas apgavikas, — čigonas, ponas, visados pasirodąs kvailesnis už valstietį; jo kvailumas ir negudrumas ypač iškyla aikštėn melagių pasakose. Pasakose labai ryškėja didelis kontrastas tarp kraštutinio vargo skurdo ir didžiausios ištaigos. Sp. pabrėžia ir bedugnę, susidariusią tarp didikų, kurie nuolat sėdi Varšuvoj ir naudojasi lenkiškosios kultūros malonumais, užmiršę savo kraštą, ir valstiečių — tamsių, prispaustų, tačiau išlaikiusių savo kalbą, nors ir nebegryną, pilną barbarizmų. Visa tai ir pasakose žymu.

Pasakų stilius nevienodas: vienos sujauktos, nedailios, kitos visai gražiai nupasakojamos, pav., Nr. 16 (Trys seserys. Bas.). Tačiau vertime tas išsilygina, o labai ryškius prieštaravimus ir pats Sp. ištaisė.

Tai tokios svarbiausios, pagrindinės Sp. mintys toje įžangėlėj. Toliau išspausdintos parinktosios pasakos; jų iš viso 50. Gale paduoti pasakų šaltiniai ir tiksliai nurodyta, kur ta pati pasaka ar jos variantas galima surasti. Tiek pat paduotos ir pasakų paralelės, daugiausia iš Grimmų K. H. M., bet jeigu Grimmų knygoj tų paralelių nėra, tai jos paimtos iš B. ir P. Anm., arba iš Aarnės pasakų tipų katalogo.

Gerai įsiskaitę į paduotąsias pasakas, pamatysime, kad ir Sp. medžiaga labai įvairi. Čia parinktos visų charakteringiausios, jo nuomone, mūsų tautai pasakos. Čia yra pasakų apie žmones ir velnius, su kuriais daug reikalų turi prasčiokėliai, apie keliones į aną pasaulį (8 Nr. Apie tūlą pirklio sūnų ir gulbę. Bas. III; 10 Nr. Šiaučius ir kriaučius. Bas.; 12 Nr. Apie tris brolius, kurie buvo visai panašūs vienas į kitą. Bas. V.), kur herojus turi atlikti įvairius uždavinius arba sužinoti pakeliui sutiktų daiktų likimą; toliau herojus turi bėgti ir išbėga tik mesdamas už savęs daiktus (21 Nr. Apie tris karalaites, į gulbes pavirtusias. Bas. II); keliauja vilko padedamas gauti stebuklingų-

jų daiktų (Nr. 26. Apie durnių ir jo prietelį vilką. Brug.); tiek pat pasakų 46-tos (Apie vieną karaliaus sūnų ir septynius mokytojus. Bas. III) ir 17-tos (Trys seserys. Bas. V.) antrosios dalys tokią kelionę vaizduoja; tik pastarojoj tris stebuklinguosius daiktus gauna sesuo, o broliai pakeliui žūsta. Yra keletas pasakų apie užburtų dalykų, daiktų, karalaičių, karaliūnų atvadavimą (minėtosios 8, 10, 12 ir, be to, 19 Nr. Nykštukas. Bas. 21 Nr. Apie tris karaliūčias, į gulbes pavirtusias. Bas. II. 24 Nr. Apie ežį ir ponų dukteris. Bas. III, 26 Nr. Apie vieną karaliūną ir prakeiktą poną. Bas. IV). Pasakos 11 (Elena su broliuku ir ragana. Bar.), 16 (Trys seserys. Bar.), 17 (Trys seserys. Bas. V), 15 (Apie karalaitį ir jo neištikimą tarną. Bar.), 19 (Nykštukas. Bas.) rodo, kaip pikti žmonės (raganos, seserys, neištikimi tarnai ar draugai) kenkia geriesiems iš pavydo. Kitose pasakose parodomas tikėjimas numirėliais. Sakyčiau, permaža čia iškeltas ir pabrėžtas mūsų liaudies religingumas. Daugelis pasakų paimta apie nepaprastai laimingus žmones (22 — Giltinė kūma), kitos apie labai gudrius ir labai kvailus. Yra viena kita ir didaktinė, pav., 44 Nr. (Apie batsiuvį, kuris gerbė savo tėvus. Bar.), kur herojus gauna daug pinigų, skirtų gerbusiam tėvus. Poris charakteringų apie gudrius vagis, viena melagių pasaka, viena apie gyvulius, dvi dalykų (degtinės ir liuterių) kilmę aiškinančios. Vienos jų ryškiai ištisos, kitos sudarytos, — nors ir visai organiškai, — iš kelių.

Jeigu būtų lietuvis rinkęs pasakas, jis, greičiausiai, visai kitokias būtų paėmęs. Nors čia yra ir įvairių pasakų, bet mūsų tautos dvasios jos neatvaizduoja. Autorius, kaip ir kiekvienas vokietis, galvodamas, kad nėra aukštesnės kultūros, kaip vokiečių, kad vokiečių kultūra yra nepaprastai gili ir turinti visiems įtakos, į lietuvius žiūri iš aukšto ir iš anksto yra nusprendęs ir įsitikinęs, kad, kalbėdamas apie lietuvių pasakas, turi reikalo vos ne su primityvais. Iš įžangos ir jos nuotaikos aiškiai matyti, kad autoriui ypač rūpėjo iškelti aikštėn mūsų atsilikimą nuo kultūros. Rinkinyje yra ir šiek tiek paviršutinumo: Sp., mūsų tautos dvasioj, kaip gilioj įsisiūbavusioj pasaulio audromis jūroj, bijojo pasinerti, bijojo iš pačių jos gelmių pasisemti, jis, vaikščiodamas pakrantėmis, sugraibė tiktai putas.

Taigi, tektų paklausti, kodel jo rinkinyje nėra pasakų apie pamotę raganą, kodel nėra Eglės, žalčių karalienės, ir daugelio kitų, taip mūsų tautos mėgiamų, su tokiu švelnumu ir gilių giliausia poezija nupasakojamų, daug charakteringesnių, negu pasaka apie kvailį ir jo draugą vilką ar kitos tokios (26 Nr.).

Žinoma, aišku, niekas negali neigti, kad mūsų tautoje greta didžiausio švelnumo ir subtelingumo pasireiškia daug ir storžieviškumo, nevaržomo berniškumo, linkimo į palaidą blevyzgojimą; bet mokslo reikalui tektų lygiai dėmesio kreipti į abu, nei vieno, nei kito nenutylėti paduodant charakteringąsias pasakas.

Dabar tą tomelį palyginkime su kuriuo nors kitu, kad nors, pav., ir su islandų pasakomis. Jų 79. Rinkinys įvairus ir įdomus. Čia surasime ir pasakų, siekiančių giliausios senovės, išlaikiusių atsiminimą apie galingą dievaitį Thorą, apie gudrųjį Lokį. Islandas — gamtos žmogus, jis prietaringas, bet realus savo gyvenime. Jo galvoje dar tebesutelpa nevisai giliai suprastas krikščionių tikėjimas ir įvairios dvasios, kadaise garbinti troliai. Jam kalnuose dar gyvena milžinai žmogėdros; jam milžinės moka raganiška galia pasiversti į gražias moteris ir suvilioti karalius našlius. Ištekėjusios jos parodo savo žmogėdriškąsias savybes, kenkia savo povaikiams. Tai tipas mūsų pamočių raganų, tik mokančių geresne apgaulės skraiste prisidengti. Visur pilna nusižudėlių ir įvairių piktų vėlių, kurios lyg gyvos klajoja, kankindamos žmones; nebijo jos nei gaidžio giedojimo, nei švęstų daiktų; tik milžiniška jėga, drąsa ar klastingumas įstengia jas nuveikti ir paguldyti į karstą. Visur pilna užburtų, užkerėtų žmonių, jėga sau paimančių vyrus ar pačias, kurie juos išvaduoja iš prakeikimo ar iš piktų priešų burtų. Islandai — pajūrio gyventojai, žvejai ar piemenys. Todel, greta kalnų dvasių, jų knibždėte knibžda ir jūroje. Tai lig jūros elfai, atsiradę iš paskenduolių ir turį jūros šuns povyzą. Kaip mūsų pasakose gulbės karalaitės, žalčiai karaliūnaičiai padeda savo išnaras ir, jas paslėpę, gyvena tarp žmonių, taip esti ir su jūros šunimis. Jiems leista vieną kartą į metus virsti žmonėmis ir šokti bei linksmintis, o paslėpus jų išnaras, jie yra priverčiami ilgesnį laiką pagyventi žmonių tarpe.

Daugelis yra „razbaininkų" pasakų. Šie, gyvendami ir plėšikaudami kalnuose, dažnai pasivagia mergaites per žmonas ir verčia jas tarnauti, kol šioms pasiseka iš jų landynės pabėgti.

Į akis krenta labiausiai tai, kad islandų pamotės visai kitokios, negu lietuvių ar bent kurių kitų kaimynių tautų: islandų tautosakoj yra ir geros pamotės tipas, kuri gelbsti globoja posūnį ar podukrą, turinčius pergyventi sunkius nuotykius. Pasakose dažnai figūruoja elfai, kurie, nubausti ar užburti, neretai ateina tarnauti žmonėms; čia jie pasižymi nepaprastu darbštumu ir sąžiningumu. Yra pasakų apie stebuklingus daiktus: kardus, kurie patys kerta, žirgus auksakarčius, daug padedančius žvėris, kvailius ir k. k.

Jeigu dabar sulyginsime šias pasakas su mūsiškėmis, išspausdintomis „M. W.“, tai pamatysime, kad susidaro ryškus vienos ir antros tautos pasakų skirtumo vaizdas. Tasai skirtumas kyla kaip tik iš tautos būdo, iš tautos dvasios savybių, iš gyvenamųjų sąlygų, aplinkybių. Lietuviškosios pasakos artimesnės tikrosioms pasakoms: jose pasakotojas netiki tuo, ką seka; jis žino, jis nuvokia, kad pasaka — tai fantazija. Tuo tarpu islandų pasakos turi labiau padavimo charakterį: jose nupasakotais dalykais daug daugiau tikima, dargi, berods, del vaizdumo ir didesnio įtikimumo, islandų pasakos fabulė susiejama su vieta. Islandų pasakų ir stilius paprastesnis, realesnis. Pirma minėjau, koks skirtumas yra tarp mūsų ir tarp islandų pamočių. Dabar palyginkime taip mūsų mėgiamą kvailiuką su islandų kvailiuku. Čia turėsime du labai skirtingus tipus: vieną užguitą, bet nekvailą ir pasirodantį gyvenime protingesniu ir geresniu už gudriuosius, kitą — tikrai kvailą, kaip bato aulą, močiutės sūnelį. Islandų pasakų rinkinyje mes užtiksime vieną variantą, visai panašų išorine savo forma į mūsų pasaką apie kvailiuką, niekaip nepataikantį žmonėms įtikti: šisai, pamatęs lavoną, linki, kad žmonės tiek daug turėtų jų nešti, jog ir galo nebūtų; už tai jis gauna į kailį. Nustebęs, kad jį sumušė, jis grįžta verkdamas namo. Islandų pasakoj kvailys, tiek pat motinos pamokytas, lavonų nešėjų užkalbintas ir paklaustas, šitaip sako jiems: „Lai užauga tris kart tiek!“ — ir jo linkėjimai įvyksta. Jis atkeršija karaliui už savo šeimos skriaudas, už tėvo nužudymą, veda karalaitę — ir nebesideda kvailiu. Galima tvirtinti, kad čia pabaiga paskolinta iš trijų brolių pasakos — apie trečiąjį kvailį (jis visados pasirodo gale protingesnis už gudriuosius ir veda karalaitę ar šiaip jau ką nors laimi).

Kiek bendrai galima spręsti iš paduotųjų pasakų nuotaikos ir pobūdžio apie jų kūrėjus, tai štai ką matome: lietuvis labiau mėgsta jumorą ir juoką, o islandas visados rimtas, stačiokiškas.

Iš kelių surastų rinkinio charakteringųjų bruožų galime pastebėti, kad L. ir Z. tikslas vis delto pasiekiamas — galima gauti bendrą ir charakteringą vienos kokios tautos pasakų vaizdą. Tą žymiai palengvina ir trumpos įžangėlės, įdėtos į kiekvieną tomelį. Tose įžangėlėse yra dėstomos charakteringosios tautos savybės, jos gyvenimo būdas (be ko duotųjų pasakų negalima suprasti ir tinkamai įvertinti), nagrinėjama tos tautos pasakų istorija, nurodomas atskirų variantų senumas, jų atkeliavimo ar atsiradimo laikas, lukštenamas pasakų siužetas; apskritai, visur stengiamasi duoti tai, kas tuo atveju yra svarbiausia. Ly-

ginti su kitų tautų pasakomis ir jų variantais, surasti vienos kurios nors pasakos tikrąją vietą kitų tarpe — padeda komentarai, nors trumpučiai, bet rimti ir gana vykusiai sudaryti.

Taigi dar kartą pabrėšiu, kokios svarbos šis darbas turi. Iki M. W. daugiausia buvo lyginami atskiros pasakos variantai, rūpinamasi pasakos kilmę surasti arba išaiškinti jos mitologinę prasmę ir reikšmę, o L. ir Z. savo M. W. padeda lengviau, — nesuvartojus tiek laiko ir tiek jėgų, besirausiant po pasakų rinkinių tomų tomus, po tūkstančius variantų, tebesančių rankraščiuose ir dar nesužymėtų, nesukatalogizuotų, — bendrai apžvelgti viso pasaulio pasakas, bendrais, stambiais bruožais suvokti, kas per viena yra ta pasaka, kokie jos pasireiškimai, kokios bendros ir atskiros jos formos, kokia jos plėtojimosi eiga. M. W. tomuose galime matyti tiek pačias primityviškiausias, lyg vaiko švebeldžiavimas, pasakas (jos — to paties nekultūringo žmogaus gyvenimas; tikslo pamokyti neturi; jos neturi vidujinio ryšio, o tik išorinį), tiek ir meniškas, dargi rafinuotai išdailintas, aukštos kultūros žymių turinčias. Įdomu, žinoma, būtų kiekvienos tautos charakteringąsias pasakas išnagrinėti, įvertinti, ar vykusiai jos yra paimtos. Bet tuo tarpu — nei vieta, nei laikas, nei pasirinktoji tema neleidžia mums to daryti. Geriau bus, jei mes čia trumpai pacharakterizuosim tik pasakų rinkimo metodus, to darbo plėtojimosi stadijas.

1. Pasaka renkama kaip įdomi skaitymo medžiaga; su pasaka elgiamasi laisvai, ji įvairiai keičiama.

2. Pasaka — mokslinio tyrimo objektas; ji tikslių tiksliausiai užrašinėjama.

O pasakų rinkinius, atsižvelgus į jų sudarymo tikslą, suskirstysime į atskirų tautų pasakų rinkinius ir į viso pasaulio pasakų rinkinius.

## IV.

### Pasakų sistematizacijos bei klasifikacijos metodai.

Metę žvilgsnį į pasakų rinkinius, mes turėtume pripažinti, kad pasakoms tirti medžiagos užtenka. Bet kartu tiek pat aiškėja, kaip sunku naudoti turimąją medžiagą moksliniam darbui, nes ji yra visai padrika, išmėtyta po visą pasaulį. Tuo tyrinėtojų buvo giliai susirūpinta ir imtasi ieškoti išeities. Juk negalima kalbėti apie pasakų kilmę, kol dar nėra išaiškinta, kas yra pati pasaka; kol dar pasakos nėra aprašytos, kol dar jos nėra išnagrinėtos atskirai, daryti apibendrinimų negalima. Todel

visiems pasirodė suprantamas pasakų klasifikacijos reikalingumas: juk tik tiksli ir tinkama medžiagos klasifikacija yra tvirtas mokslinio tyrimo pagrindas.

Norint ką nors klasifikuoti, reikia turėti tvirtą dalinimo pagrindą, reikia surasti tokį tinkamą dydį, visiems vieną mastą, pagal kurį būtų galima dalyką skirstyti rūšimis. Pakol kas pasakų tyrinėtojai neturi dar vieno bendro principo, paimto pasakų klasifikacijos pagrindu; jų, tų principų, yra gana daug. Čia paminėsiu svarbiausius, pačius charakteringiausius: 1) klasifikavimas pagal prasmę, 2) pagal siužetus, 3) pagal nedalomus pasakos vienetus (elementus ir motyvus) ir 4) pagal struktūrines žymes.

Prie pirmos rūšies klasifikavimo metodo, t. y., prie suskirstymo pagal pasakojamus dalykus, teks priskirti Teirlincko bandymus. Savo pasakas jis yra sugrupavęs šitokiu būdu: 1) stebuklingosios, 2) paprastos, 3) gyvulinės, 4) augalų, 5) melagių, 6) medžioklinės, 7) žabangų, 8) darbo pasakos. Visai į atskirą grupę jis deda padavimus ir anekdotus.

Atidžiai įsižiūrėję, pamatysime, kad toks pasakų suskirstymas neturi vieningo pagrindo. Jeigu imsime medžioklines pasakas, tai pastebėsime, kad jų ne vieną turime priskirti prie stebuklingųjų, nes pasakojimuose apie medžioklę nuolatos figūruoja nepaprasti ir stebuklingi atsitikimai, įvairūs pasivertimai, įsikišimas nepaprastų, nežemiškų jėgų. Labai dažnai savo pobūdžiu ir forma jos yra artimesnės anekdotams: medžioklinės pasakos pasakojamos ne tik tiksliai, kaip tikrai buvę įvykiai, bet jose dažnai net vyrauja komiškasis elementas, tiek priprastas anekdotinėms pasakoms. Sulyginę medžioklines pasakas su gyvulinėmis, pastebėsime, kad ir medžioklinėse pasakose viena svarbiausiųjų vietų yra skiriama gyvuliams. Vadinasi, ir čia lygiai toks pat pasakojimo objektas, kaip ir gyvulinėse. Taigi ir tenka abejoti tokios klasifikacijos tikslingumu bei racionalumu. Čia Teirlinckas nesugebėjo suvokti aiškaus principo, galinčio duoti tvirtą, pastovų pagrindą klasifikacijai. Tokį darbą, žinoma, tegalima prilyginti prie nedrąsių pirmųjų vaiko žingsnių.

Panašiais keliais eina ir Wundtas. Ir jo suskirstyme yra gana daug pasakų grupių, iš viso net septynios: 1. mitologinės pasakėčios ir pasakos (mithologische Fabelmärchen), 2. tikrai stebuklingos pasakos (reine Zaubermärchen), 3. biologinės pasakos ir pasakėčios (biologische Märchen und Fabeln), 4. tikrosios gyvulinės pasakėčios (reine Tierfabeln), 5. kilmės pasakos (Abstammungsmärchen), 6. juokų pa-

13786

Kauno Technologijos Universiteto
BIBLIOTEKA

sakos ir pasakėčios (Scherzmärchen und Scherzfabeln), 7. moralinės pasakėčios (moralische Fabeln). Ši klasifikacija, palyginti su Teirlincko, daug gilesnė ir rimtesnė, tačiau ir ji nemažiau minusų turi, kaip ir pirmoji. Joje, taip kaip ir T-ko, tiek pat trūksta vieningo dalumo principo, nepaimta kokia nors žymė, kuri būtų bendra visoms pasakoms, nepaimtas koks nors charakteringas bruožas, kurio buvimo ar nebuvimo atžvilgiu ir galima būtų grupuoti. Taip, pav., nėra tikslu skirstyti pasakas į biologines ir gyvulines. Tarp jų negalėtume jokiu būdu išvesti ribos, būtų neaišku, prie kurios grupės reikia priskirti kad ir, pav., pasaką „Apie katiną ant pakūtos" (Bas. L. P. II. 59 Nr.) — ar tai prie gyvulinių, ar tai prie biologinių, ar prie juokų pasakų. Dar kiek panagrinėję, galėtume tvirtinti, kad visai nėra tikslu įvesdinėti juokų skyrių: juk ta pati pasaka gali būti pasakojama ir juokingu, ir rimtu, ir pašiepiamu tonu. Imkim tiktai pavyzdžiu nors prancūzų fabliaux. Jos yra ne kas kita, kaip tos pačios viduramžių stebuklingosios pasakos, tik savo interpretavimo nuotaika pasikeitusios, pakeistos, ir iš komiškosios pusės parodytos. Wundtas skiria moralines pasakėčias nuo juokingų pasakėčių. Pasakėčia mes vadiname alegorinį pasakojimą iš gyvulių ar žmonių gyvenimo; to pasakojimo tikslas — parodyti kokią nors moralinę išvadą (ji tiesiog pasakoma arba ir nepasakyta, neformuluota lengvai nuvokiama). Iš pasakėčios galima pasijuokti, nors joje drauge ir moralinis pradmuo yra. Taigi ir šis grupavimas netikslus, nevykęs ir nereikalingas. Toliau reiktų sutikti su Proppu, kad Wundto klasifikacijoj yra ištisa eilė visai neaiškių sąvokų. Taip savo suskirstyme jis nuolat mini pasakėčią ir pasaką. Bet kas tai yra pasakėčia, kas pasaka, ką jos turi bendra, ką skirtinga — nėra taip jau tiksliai išnagrinėta, nustatyta. O klasifikacijoj — visai ne vieta neaiškioms, miglotoms ar bent konkrečiai ir tiksliai autoriaus neapibrėžtoms sąvokoms.

Pasakos ir pasakėčios vardas sutinkamas mitologinių, biologinių ir juokų grupėse. Toksai suskirstymas nėra tikslus ir dar del to, kad čia neišlaikyta sąvokų gradacija: juk jeigu pasakėčia esti ir mitologinė, ir biologinė, ir k. k., tai aišku, kad pasakėčios sąvoka yra platesnė už sąvoką „mitologinė pasakėčia". Ir čia jau reiktų bent nors šitokiu būdu sugrupuoti: pradžioje rūšimis — pasaka, pasakėčia... —, tas rūšis skyriais — mitologinės, stebuklingosios... ir t. t. Taigi grupuojant tektų būtinai griežtai skirti įvairios talpos ir tysos sąvokas nuo viena kitos, griežtai jas formuluoti. O čia viso to nėra. Vadinasi, Wundtas neapčiuopė, nesuvokė kažin ko, kas yra visų svarbiausia ir būtina klasifikuojant.

Labai įdomus yra mitologinės mokyklos pasakų grupavimas. Jų skirstymo pagrinde — vidujinė pasakų prasmė. Tuo atžvilgiu pasakos šiaip grupuojamos: 1. mitinės, 2. gyvulinės, 3. buities. Taigi čia žymiai daugiau grupių ir jos platesnės, daugiau apimančios. Be to, šioje klasifikacijoje dalinant intuityviai išlaikytos tikrosios ribos, tikrasis principas. Čia pasakos apie stebuklingą žirgą auksakartį, atbėgantį naktį kviečių trypti ir paskui padedantį trečiajam broliui kvailiukui gauti karalaitę, nėra ir negali būti priskiriamos prie gyvulinių. Bet ir šiai klasifikacijai galima daug ko prikišti. Visų pirma čia nėra tikslaus, sąmoningai paimto padalinimo principo. Pasakos turinys, kuris čia klasifikacijos pagrindu imamas, yra tiek įvairus, tiek sudėtinis, tiek nepastovus, jog, iš tikro, jis jokiu būdu negali būti skirstymo pagrindu. Juk kiekvienoje pasakoje nuolatos pilna įvairių pakitėjimų, skolinių iš kitų pasakų, keistų ir kaprizišku minties nukrypimų, kad, iš tikro, net ne visas pasakas galėtume įterpti į patiektąją klasifikaciją. Pav., gyvulinės pasakos turi stebuklingumo elementų, o stebuklingose veikia gyvuliai (pasaka „Apie žveją ir žuvytę", kurią Afanasjevas priskiria prie gyvulinių); kitur vietoj gyvulio figūruoja — velnias (pasaka „Apie gaspadorių ir velnią", kaip jie drauge ūkininkavo). Atsiminę Aarnės surastąjį dėsnį, kad pasakoje vienas objektas pakeičiamas kitu, labiau įprastu ir žinomu tai tautai, kuri pasaką pasiskolino, galime pastebėti, kad tai dažnai neleis tiksliai surasti klasifikacijoje tinkamos paimtajai pasakai vietos. Tiesą pasakius, t. y. bendra pasakų savybė, apsunkinanti, apskritai, bent kokią klasifikaciją.

Mitologinės mokyklos grupavime dar ir daugiau galime surasti nevykusių dalykų, pav., atskiros pasakų grupės pavadinimas mitologinėmis pasakomis. Tai yra ne kas kita, kaip tam tikros à prioristinės pasakų kilmės teorijos rezultatas. Tas pavadinimas kai kurias pasakas visai išstumia bei išmeta iš klasifikacijos eilių — jos lieka niekur nepriskirtos. Pavyzdžiui, imkime mūsų pasaką apie avelę, kuri krato kojelę (iš V. Kamantausko kirčiuotos chrestomatijos); vargu, ar galėtumėm ją priskirti prie „mitologinių"; nebūtų ji nė gyvulinė (avelė — stebuklingas daiktas; ji, pagal Aarnę, gali būti priskirta prie pasakų apie tris stebuklingus daiktus); tiek pat nėra ji ir buities pasaka. Vadinasi, ir šiame klasifikacijos metode yra daug dar netikslumų, netobulumų.

Mitologinė mokykla, daugiau dėmesio kreipdama į turinį, neskiria pasakoje motyvo nuo siužeto, kaip motyvų komplekso. Svarbus žingsnis šioje srityje — tai Aarnės darbas. Jis ne tik teorijoj, bet ir klasifikacijoj skiria motyvą nuo siužeto. Jo siužetinis pasakų padalinimas,

savo esme yra labai artimas mitologinės mokyklos padalinimui. Ir čia yra trys skyriai: 1. gyvulinės pasakos, 2. tikrosios ir 3. anekdotinės. Savo esme padalinimas panašus, tik vardai grupėms kiti, tinkamesni, parinkti. Pavyzdžiui, pavadinimas „tikrosios", nors ir ne visai vykęs (kodel gi gyvulinės pasakos nėra tikrosios pasakos?), bet geresnis, negu mitologinės mokyklos proteguojamasis — „mitologinės pasakos". Juo išvengiama neaiškios ir ginčytinos sąvokos, paliekami nuošaliai kai kurie mitologų kliedėjimai. Jegu tą pasakų grupę pavadintume „mitologine", tai daugeliui pasakų nebebūtų vietos. Imkime tokį pavyzdį. Vienoje pasakoje sekama apie ožką ir 7 ožkelius. Po neilgo prieštaravimo ožkeliai yra vilko suviliojami ir suėdami. Žinome, kad mitologinės mokyklos šalininkai nepaprastai drąsiai aiškina tą pasaką mitologinės kilmės esant. Jeigu taip, tai ar būtų tikslu ją priskirti prie gyvulinių, o ne prie mitologinių? Be to, šioje klasifikacijoje, kuri turėtų būti visai tiksli ir objektinga, kyšo visai nereikalinga mitologinės pasakų kilmės teorijos tendencija. O Aarnės suskirstyme to nėra. Tačiau, kaip sakiau, A. ir mitologų klasifikacijos savo intuityviu pagrindu nekuo tesiskiria: nors grupė kitą vardą turi, bet pasakos į ją tokios pat sudėtos. Svarbiausias A. nuopelnas yra tas, kad jis pasakų rūšis grupuoja ir skirsto dar smulkiau, kad sužymi atskirai siužetus ir jų pasikeitimus. Tai yra vienintelis kolei kas tos rūšies darbas.

Mes matėm, kad pastangos klasifikuoti pasaką nelabai vyko. Čia tektų pripažinti Proppo priekaištas, kad tam trūksta metodinio pagrindo, pirmykščio medžiagos aprašymo. Be pastaro mokslinė klasifikacija — tiksli, nejudomą dalinimo ir skirstymo pagrindą turinti — visai neįmanoma. Bet drauge ji yra be galo sunki praktikoj įvykdyti, atsižvelgiant į medžiagos padrikumą ir be galo didelį gausumą.

Tą klausimą išsprendė A., paduodamas klasifikuotus pasakų tipus. Visų pirma tenka pabrėžti, kad A. visai sąmoningai stengėsi sudaryti tą pasakų tipų katalogą, pritaikytą labiausiai praktikos reikalams; jis norėjo, kad katalogas, nepretenduodamas į tikslią ir mokslinę pasakų klasifikaciją, padėtų pasakų tyrinėtojams orientuotis turimoj medžiagoj.

Kaip jau sakiau, tie trys pagrindiniai skyriai yra dar smulkiau skirstomi. Pavyzdžiui, I skyrius, gyvulinės pasakos, turi dar poskyrių: miško žvėrys (jie sužymėti dar atskiromis grupėmis), miško ir namų gyvuliai, miško žvėrys ir žmogus, naminiai gyvuliai, paukščiai, žuvys, kiti gyvuliai; II — tikrosios pasakos; jos suskirstytos dar į keturias stambias grupes: A) stebuklingosios pasakos, B) pasakos legen-

dos, C) pasakos novelės ir D) pasakos apie kvailą velnią (milžiną). Tos pagal savo siužetus dar smulkiau skirstomos. Pav., A. grupė skirstoma dar į 1) stebuklingas priešas, 2) stebuklingas arba užkerėtas vyras (žmona), 3) stebuklingas uždavinys, 4) stebuklingas pagelbininkas, 5) stebuklingas daiktas, 6) stebuklingas žinojimas ar galia, 7) kitoki stebuklingi motyvai. III dalis, anekdotinės pasakos, turi šitokias grupes: 1) šildburgiečių anekdotai, 2) anekdotai apie vyrą ir žmoną, 3) anekdotai su herojum moterimi ar mergaite, 4) anekdotai su herojum vyru ar berniuku; iš jų dar išskiriamos ir pažymimos — apie klastingą žmogų, apie netikėtą laimę, apie kvailį, apie kunigus, melagių pasakos.

Jau nagrinėjant K. H. M., pasirodė, kad šio rinkinio pasakos sudaro atskirus pasakų tipus. Tai pastebėjo ir A.; todel jisai ir savo pasakų katalogo pagrindu paėmė Grimmų ir, be to, Grundtvigo rinkinius, vienus visų geriausių tos rūšies darbų. Kiekvienas savotiškas tų rinkinių pasakų siužetas pažymėtas atskiru numeriu. Tokių numerių yra paduota 1960. Tiesa, ne kiekvienam čia paduotam numery surasime tinkamą pasaką: yra numerių visai be pavyzdžių. Mat, A. stengėsi, kad jo tipų rinkinį būtų galima platinti, tobulinti. Tam reikalui yra gana daug palikta laisvų numerių. Taigi, jei atsiranda iš kur nors visai naujas pasakos siužeto tipas, tai jį galima tinkamoj vietoj pažymėti laisvu numeriu. Tas katalogas padeda ir atskiro pasakos tipo įvairiausias variacijas iškelti aikštėn ir įregistruoti: kiekvienas tipas — numeris gali turėti dar savų atmainų, kurias A. pažymi didžiosiomis alfabeto raidėmis. Pavyzdžiui, imkime visiems žinomą pasaką „Bremo miesto muzikantai". Ji kataloge pažymėta 130 nr., pavadinta: „Gyvuliai nakvynėje išvaiko norinčius įsiveržti į trobą". Toliau dar yra jos trys charakteringi variantai: A) gyvuliai patys pasistato sau namą, B) bėga (paprastai, pagrasinti, kad juos nužudys) ir C) gyvuliai drauge su žmogumi.

Tas bandymas sutvarkyti ir suskirstyti pasakų medžiagą palengvins darbą tik tuomet, jei viso pasaulio rinkiniai, jei viso pasaulio pasakos bus ta tvarka sukatalogizuotos arba net išleistos. Tada pasiimi iš A. Verz. reikalingą pasakos siužeto tipą, kataloge surandi jo variantus, ir jau gali dirbti mokslinį tyrimo darbą (o „F. F." siekia ir to, kad pareikalavus reikalingos pasakos nuorašas būtų nusiųstas; tik atsiminkime tarptautinės pasakų bibliotekos sumanymą). Žinoma, visa tai tyrimo darbą gerokai palengvina, metodiniu atžvilgiu tai labai vykusi idėja, bet čia, imantis tokio milžiniško darbo, kaip susistematizuoti įvairių rinkinių, įvairių tautų pasakas, pagal duotąjį katalogą,

Lituanistikos seminaras

kyla klausimas, ar tas pirmasis katalogizacijos bandymas yra tiek tobulas, kad pagal jį, būtų galima drąsiai skirstyti pasakas.

Ir šis katalogas turi labai daug trūkumų. Pirmiausia, pasirenkant esminius siužeto elementus, nėra išlaikytas vieningas principas: pasakos skirstomos įvairiai — pagal užuomazgą, pagal veiksmo eigos vieną akimojų ir t. t. Be to, ir pasakos siužetas labai keistai susekamas — imamas labiausiai krintąs į akis dalykas, pridedamas prielinksnis „apie" — ir viskas. Šioje klasifikacijoje, Proppo nuomone, tikrojo, esminio suskirstymo nesą. Skirstymas čia esąs tiktai fikcija. Juk, pav., jeigu imsime iš A. grupės tokį atsitikimą, kad stebuklingas uždavinys yra išsprendžiamas stebuklingojo pagelbininko, o tas stebuklingasis pagelbininkas yra ne kas kitas, kaip stebuklingai užkerėti žmona ar vyras, tai bus labai sunku priskirti variantą prie kurios nors grupės. Priskirsi prie antros (stebuklingi vyras, žmona) — netinka, priskirsi prie ketvirtos (stebuklingas pagelbininkas) — taip pat netinka. Arba tegalima skirti prie abiejų grupių kartu. Vadinasi, Pr. priekaištas yra pagrįstas ir vietoj. Be to, pasakų siužetai yra labai artimi, labai vienas su kitu susiję. Todel visados be galo sunku, o kitą kartą ir visai negalima, atskirti vienos pasakos variantą nuo kitos ir nuspręsti, kurio tipo nagrinėjamasis variantas yra. Visa tai mato A. ir nuolat įspėja mokslininkus, kurie nori naudotis jo katalogu, kad jie būtų labai atsargūs. Ypač šiuo atveju sunku del to, kad nėra jokių pastovių pagrindų, jokių dėsnių, kuriais sistematizatorius drąsiai galėtų pasiremti. Paskui, pasakos siužetas yra labai nepastovus dydis: jo dalys nuolatos įvairių įvairiausiai kombinuojamos, pasąmoningos liaudies kūrybos perkeliamos iš vienos pasakos į kitas, įvairiai supinamos, suraizgomos, sumaišomos. Todel atrodo, tikriau sakant, iš tiesų taip yra, kad kiekvienoj pasakoj yra nepastovių vienetų, lyg kad kokių keliaujančių elementų. A. ir sako savo Verz. įžangoj, kad, gal būt, reikėtų skyrium susistematizuoti, sukatalogizuoti tas keliaujančias daleles. Skirdamas griežtai motyvą — nedalomą pasakos dalį — nuo siužeto, jis rašo, kad „labai naudinga būtų sudaryti sistematinį atskirų epizodų ir motyvų katalogą, bet toksai suskaldymas visiems suprantamų pasakų turėtų tokias pasėkas, kad tyrinėtojas gautų iš tokio katalogo daug mažesnę naudą"[20]). Vadinasi, ir pats A. mato, kad šis suskirsty-

[20]) Es wäre natürlich auch denkbar gewesen, ein systematisches Verzeichnis der einzelnen Episoden und Motiven auszuarbeiten, doch hätte dies eine solche Zerstückelung aller vollständigen Märchenerzählungen zur Folge gehabt, dass der Forscher weit geringeren Nutzen aus dem Verzeichnis gezogen hätte. (A. Verz. V psl.).

mas nėra visai tobulas, nėra visai tinkamas. A. metode yra perdaug painiavos, trūksta tikslumo, aiškumo ir griežtumo, nes suskirstymo principu paimtas perdaug nepastovus dydis.

Tai gal motyvas tiktų pagrindu pasakų sistematizacijai?

Pirmiausia imkime ir griežtai apibrėžkime, kas yra motyvas, kas yra siužetas. Tie dalykai labai įvairiai suprantami, daugelio savaip aiškinami. Bet juk ką nors imant skirstymo pagrindu reikia gerai žinoti, kas tas pagrindas yra, reikia jį tiksliai apibrėžti. Tuo klausimu, nors ir labai nedaug, yra rašęs Veselovskis savo „Siužetų poetikoj". Jis jau griežtai skiria motyvą nuo siužeto. Į motyvą jis jau žiūri kaip į nedalomą vienetą. „Motyvas, mano supratimu, — tai formulė, atsakinėjusi besimezgant bendruomenei į klausimus, kuriuos gamta teikdavo žmogui, ar kurie užfiksuodavo ryškių ryškiausius, atrodančius svarbius ar nuolat pasikartojančius tikrenybės įspūdžius. Motyvo pažymys — jo vaizdus vienalypis schemātizmas"[21]. Motyvas yra nedalomas pasakos elementas, galėjęs atsirasti gyvenime savaimingai, susidarius tam tikroms vienodoms sąlygoms. Pats paprasčiausias motyvas gali būti išreiškiamas matematiška formule; tai reiškia, kad ir, pav., šit ką: pikta pamotė (senė, ragana) nemėgsta gražuolės (podukros) ir duoda jai pavojingą darbą. Čia kiekviena formulės dalis gali keistis, ir besikeisdama ji išauga į siužetą. „Bet siužeto schematizmas jau yra pusiau sąmoningas; pav., uždavinių ir susitikimų parinkimas ir išdėstymas nėra būtinai nustatytas temos, kurią pateikia motyvo turinys; jis numato tam tikrą laisvę; pasakos siužetas, tam tikra prasme, yra jau kūrybos aktas"[22]).

Matome, kad ir motyvas nėra pastovus dydis: jis be galo lengvai kitėja. Taigi ir jis į pasakų sistematizacijos pagrindus netinka. Be to, sistematizuojant pasakas pagal motyvus, nors ir būtų išvengiama kai kurių A. netikslumų, bet užtai susidarytų naujų minusų. A., grupuodamas pasakas pagal siužetus, neapima detalių. Sekant A., būtų visai

---

21) Подъ мотивомъ я разумѣю формулу, отвѣчавшую на первыхъ порахъ общественности на вопросы, которые природа ставила человѣку, либо закрѣплявшіе особенно яркія, казавшіяся важными или повторявшіяся впечатлѣнія дѣйствительности. Признакъ мотива — его образный одночлѣнный схематизмъ. (Ves. Soč. II 3 psl.).

22) Но схематизмъ сюжета уже наполовину создательный, напр., выборъ и распорядокъ задачъ и встрѣчъ не обусловленъ необходимо темой, данной содержаніемъ мотива, и предполагаетъ уже извѣстную свободу; сюжетъ сказки, въ извѣстномъ смыслѣ, уже актъ творчества. (Ves. Soč. II 3 psl.).

negalima suvokti pasakos visumos, sunku būtų surasti motyvų jungimosi dėsnius.

Žinoma, buvo bandyta sistematizuoti pasakas ir pagal motyvus. Pav., Volkovo projektuojamasis metodas, išdėstytas jo knygoje „Skazka". Motyvais V. vadina herojų kiekybę ir kokybę, jų veiksmus, pasakos daiktus ir dalykus ir t. t. (Vadinasi, jis motyvą kitaip supranta, negu Ves., tačiau tai sistematizacijos nepagerina, jo motyvas yra dar nepastovesnis, negu Ves.). Kiekvieną motyvą Volkovas pažymi sutartiniu ženklu, kurių jis yra sugalvojęs net apie pustrečio šimto. Transkribavus pasaką sutartiniais ženklais, surašius panašias pasakas pagal tam tikrąją tvarką, telieka viena išvada, anot Proppo: panašios pasakos yra panašios. Tarp kitko ir Volkovui galima padaryti visus tuos priekaištus, kuriuos suminėjom, bekalbėdami apie A. darbus.

Pasakų klasifikavimą pagal motyvus remia ir kai kurie Vakarų mokslininkai. Taip, pav., A. Thimme sako, kad „prie pasakų tyrimo ir lyginimo reikia du dalyku griežtai skirti: vieną — seną liaudišką pasakos motyvą... ir antrą — gatavą žodžiu ar raštu sudarytą formą, pačią pasaką arba pasaką novelę."[23]) Pačius motyvus Th. skirsto į šias grupes: etnologinių motyvų grupė, mitinių, sapnų ir charakterių (žmogaus). Kaip matome, šitoks motyvų suskirstymas irgi nėra išsemiamas ir, be to, jis neturi aiškiai apibrėžto pagrindo. Klasifikuojant pasakų motyvus pagal šį metodą, paliktų daug subjektyvizmo pėdsakų.

Didelės metodinės vertės turi Bedierio darbai. Jis mano, kad pasakoj yra pastovių ir nepastovių dydžių, kurie turį kažin kokį tarpusavį santykį. Pastoviuosius dydžius jis vadina „elementais". Dydžių santykį jis bando išaiškinti schematiškai. Elementus jis žymi graikiškąja omega, o kintamuosius dydžius — lotyniškomis raidėmis. Štai jo schemos pavyzdys: 1) omega + a + b + c; 2) omega + a + b + c + u... Tačiau, kas tai yra iš tiesų ta omega, kaip ją galima būtų surasti, Bedieriui nepasisekė išspręsti. Tiek pat nežinia, kas yra tie nedalomi, pastovūs elementai, kas yra kintamieji dydžiai. Neaiškiomis ir neištobulintomis B. mintimis pasinaudojo V. Proppas. Jis jau bando išaiškinti, kas tai yra elementas, kaipo pastovus pasakos dydis. Jis imasi tyrinėti tiktai stebuklingąsias pasakas (pavadinimas iš A katalogo, o pasakos iš Afanasjevo rinkinio). Jas betyrinėdamas, jis išskiria bei

[23]) Bei der Märchenforschung und Märchenvergleichung hat man zwei Dinge scharf zu scheiden: einmal, das alte volkstümliche Märchenmotiv,... und zweitens, eben diese fertige mündlich oder literarisch überlieferte Form, das Märchen selbst oder die Märchennovelle". (Th. Mör. 31, 32 psl.).

suranda tą pastovųjį elementą, kurio neįstengė apčiuopti Bedieris. Pr. nuomone tas pastovus dydis — tai funkcija, t. y., veiksmas, kuris kuo įvairiausiose pasakose yra tas pats. Įvairumas kyla iš pačių veikėjų, jų ypatybių, funkcionavimo būdo ir t. t. — vis tai kitėją, nepastovūs pasakos dydžiai. Ir tas jam geriau sekasi, negu Bedieriui.

Labai įdomios ir svarios yra Pr. mintys apie pasakų klasifikaciją. Pirmiausia jis mano, kad pasakų klasifikacija gali būti tik kaip rezultatas ilgo paruošiamojo darbo. Ji turi organiškai kilti jau iš vispusiškai išnagrinėtos medžiagos, bet jokiu būdu neturi būti aprioristinė. Įsižiūrėjęs į visokias pasakų klasifikacijas, Pr. pastebi, kad pasakos labai dažnai sistematizuojamos ne pagal klasifikacijos schemą; klasifikuotojas nuolat intuityviai teisingai skirsto pasakas, imdamas pagrindu jų kompoziciją, bet ne siužetą, ne motyvą ar ką kitą. Pr. nuomone, sąmoningas pasakų susistematizavimas ir suklasifikavimas pagal kompoziciją būtų visų tinkamiausias. Tam reikalui tektų tik gerai ištyrinėti bei išnagrinėti formalines ir struktūrines pasakų žymes, jas apibendrinti, ir tokiu būdu, sudaryti naują, bet tvirtą, teisingą ir nedalomą klasifikacijos principą.

Pr., kaip jau sakiau, mano, kad visai nepasisekė pasakos klasifikacija pagal siužetus. Patsai jis bando surasti naują pasakų klasifikacijos principą, — būtent — pagal struktūrines žymes. Lengviausiai duodasi klasifikuojamos grynos, nesugadintos pasakos. O tokios pasakos tėra užtinkamos tik ūkininkų tarpe. Grimmų rinkinio pasakose jau labai daug iš šalies įsiveržusių elementų, jos jau nebegrynos. Labai dažnai į pasaką atkeliauja ir iš kitų tautosakos žanrų įvairių elementų, ir tokiu būdu pasaka ir jos elementai pasidaro labai sudėtingi. Betgi, atmetus visus tuos iš šalies įsiveržusius elementus, galima tiksliai ir objektingai išskirti kurią nors vieną pasakų grupę.

Teisinga klasifikacija gali vykti trejopu būdu: 1) pagal vienos žymės atmainas (pav., spygliuotieji ir lapotieji medžiai; klasifikuojama lapų formos ir jų ypatybių atžvilgiu), 2) pagal buvimą ir nebuvimą tos pat žymės (stuburiniai gyvuliai ir bestuburiai), 3) pagal panaikinančias viena kitą žymes (dvinagiai gyvuliai ir graužėjai žinduolių tarpe). Klasifikuojant reikia pasirinkti kiekvienu atžvilgiu vienas pagrindas, viena žymė ir išlaikyti kaip reikiant gradaciją. Svarbu klasifikuoti ne pagal išorines, bet pagal vidujines struktūrines žymes.

Visų pasakų klasifikuoti Pr. nė nebando; jis ima pavyzdžiu tiktai savo išnagrinėtąsias stebuklingas pasakas. Čia jam svarbu atsakyti į

du klausimus, būtent, viena, kaip gali būti išskiriamos stebuklingosios pasakos iš tarpo kitų, ir, antra, kaip gali būti stebuklingosios pasakos suskirstytos. Norint išskirti stebuklingąsias pasakas iš tarpo kitų, tektų kaip reikiant ir kitas išnagrinėti pagal jų konstrukciją. Tada tik paaiškėtų tikroji vieta stebuklingųjų pasakų kitų tarpe. O sistematizuojant stebuklingąsias pasakas geriausia būtų pasirinkti II principas, t. y., buvimą ar nebuvimą tos pat žymės. Mat, stebuklingosiose pasakose yra dvi poros tokių funkcijų, kurios viename veiksmo vienete drauge beveik niekados nepasitaiko (tas reikėtų dar ištirti). Tokios dvi poros — tai 1) kova su kenkėju ir jo nugalėjimas; pasakoje kenkėjas gali būti (raganius pavagia karalaitę) ir gali jo nebūti (tėvui skauda akis; sūnūs eina ieškoti akims žolių); 2) sunkus uždavinys ir jo sprendimas; pav., duodama herojui suvalgyti keletą jaučių. Yra pasakų, kur pasitaiko arba viena pirmoji pora, arba tik viena antroji. Kelis kartus jos abi telpa drauge viename pasakos dalies vienete (eigoje — v chodu). Kituose ėjimuose tų funkcijų visai nėra. Taigi, pagal tą galime skirti 4 stebuklingųjų pasakų rūšis: 1) plėtojimasis veiksmo, kur yra kova su kenkėju ir jo nugalėjimas, 2) sunkus uždavinys ir jo sprendimas, 3) kur yra drauge kova su kenkėju — jo nugalėjimas ir sunkus uždavinys — jo sprendimas, 4) be kovos — nugalėjimo ir be sunkaus uždavinio — jo sprendimo. Funkcijose labai svarbų vaidmenį vaidina personažai; su jais glaudžiai susijusi pasakų funkcijų kiekybė; todel klasifikuojant pasakas ir ta žymė reikia turėti galvoje. Taip dargi „stebuklingąsias pasakas", skiriant jas nuo kitų, tektų vadinti pasakomis, „priklausančiomis 7 personažų schemai". Vadinas, toliau klasifikuoti šių pasakų pagal struktūrines žymes jau nebegalima. Todel reikia pasirinkti tokį elementą, kuris jau būtų visose pasakose, ir pagal jo atmainas (tai pirmasis klasifikacijos principas) jau skirstyti pasakas. Tokių būtinų visoms pasakoms elementų tėra du: arba kenkimas, arba kurio nors daikto trūkumas.

Tačiau ir pačiam Proppui šis klasifikavimo būdas pasirodo ne visai pakankamas, ir jis mato reikalo klasifikuoti dar ir pagal esmines pasakos žymes, pagal jų turinį.

Dar kartą permetus akimis visus pasakų sistematizacijos bei klasifikacijos būdus, tenka pabrėžti, kad iki Proppo darbo nebuvo metodų tiek ryškiai, sąmoningai ir pagrįstai nustatančių pasakų klasifikacijos principus. Tai buvo bandymai, tai buvo praktiška pagalba pasakas grupuojant, bet ne mokslinė klasifikacija. Tai buvo tik dirvos paruošiamieji darbai.

Proppo klasifikacijos metodas tinka stebuklingosioms pasakoms klasifikuoti, bet ar tiktų jis kitokioms pasakoms, — tai klausimas, reikalaująs ilgo tyrinėjimo ir sąžiningo, rimto patikrinimo. Gerosios Pr. metodo pusės — tikslus ir griežtas klasifikacijos pagrindų, principų nustatymas. Jo metodą išplėtojus, ištobulinus, daug kas, gal būt, paaiškėtų iš neištirto, o kitą kartą ir nė neprieinamo, pasakos gyvenimo.

## V.

### Siužetinis ir formalinis pasakų nagrinėjimo metodas.

Pasakos tabuliacijoje matėme keturius pagrindinius metodus (vienus išplėtotus, ištobulintus, kitus dar tik užuomazgoj): 1) skirstymą pagal prasmę, 2) jam labai artimą skirstymą pagal siužetus, 3) pagal nedalomus pasakos vienetus (motyvus ir elementus) ir 4) pagal konstrukciją. Išskyrus Aarnės sistemą, kitos sistemos — arba nevykusios, arba dar neišplėtotos, dar tik projektai, nustatą dalumo principus. Palyginti su pasakų sistematizacija, daug daugiau padaryta jų pačių ir jų variantų nagrinėjimo darbe. Pačių pasakų ir jų variantų nagrinėjime teks skirti du pagrindinius metodus: vieną siužetinio nagrinėjimo, kurio yra du skirtingi atstovai — Boltė su Polivka ir Aarnė su suomių mokykla, ir antrą — formalinio nagrinėjimo, — naujai pradėto SSSR, kur, aspkritai, ir šiaip humanitarinių mokslų srityje formalinis metodas labai mėgiamas.

Siužetinio nagrinėjimo įkūrėjais reikia laikyti brolius Grimmus. Jie pirmieji pastebėjo, kiek svarbos turi ir koks yra reikšmingas įvairių vienos pasakos variantų lyginimas. Ta Grimmų mintis yra labai natūrali ir konsekventiška, todel įvairiuose kraštuose rado sau tobulintojų, pasekėjų. Kaip to pasėka dargi yra sudarytas naujas pasakų tyrimo metodas, vadinamas geografiniu bei istoriniu, Mintis lyginti tautosakinę medžiagą laike ir vietoj kilo pirmutiniam J. Krohnui. Jis pastebėjo, kad Kalevalos dainos keičiasi, ir keičiasi šitokiu būdu: vienoj vietoj jos sudaro tam tikrą vieną tipą, o juo toliau, juo daugiau jos turi skirtingų bruožų. To priežastis — dainos kelionė. Kelionės metu kaip tik įsiveržia į dainą naujų elementų. Visa tai davė progos J. Kr. padaryti šitokią išvadą: 1) daina atsirado vienoje kurioje nors vietoje, vienu kuriuo nors metu; 2) tam tikro tyrimo pagalba, rekonstruojant pirmapradę formą, galima susekti dainos atsiradimo vietą ir laiką. Lygiai tokių pat minčių apie tautosaką matome visai savaimin-

gai keliant ir — Axelį Olriką. Tasai, geografinis istorinis metodas buvo pritaikytas ir pasakoms tirti. Jo nuopelnas priskiriamas Kaarle Krohnui, Juliaus sūnui. To metodo praktiško pritaikymo bandymus mes surasime jo studijoje „Bär (Wolf) und Fuchs, eine nordische Thiermärchenkette" (Journal de la Société Finnoougrienne VI, 1889). Greitai jis rado pasekėjų ne tik Suomijoje, bet ir visoje Europoje. Atskirų pasakų siužetų nagrinėjime daugiausia yra nuveikę Aarnė ir Boltė su Polivka. Jų darbai, anot V. Proppo, tai — kulminacinis šių dienų pasakų tyrinėjimo punktas.

Boltės su Polivka ir Aarnės keliai yra skirtingi, kaip skirtingi ir jų siekiamieji tikslai. A. svarbiausias uždavinys — surasti pasakos pirmapradę formą, o iš to — jos atsiradimo laiką ir vietą; o B. ir P. — sudaryti vieno siužeto geografiją ir istoriją, iškelti kiekvienai tautai ar vietai charakteringus veiksmo motyvus.

Svarbiausias B. ir P. darbas — 4 tomai komentarų K. H. M. III tomui. B. ir P. tyrinėjimų svarbiausias tikslas, kaip jau minėjau, yra parodyti atskiros pasakos išsiplėtojimą įvairiuose kraštuose, kitaip tariant, sudaryti jos geografiją; toliau, einant atgal vis į senovę, surasti, kurio senumo yra variantai. Reikia pažymėti, kad B. ir P. Anmerkungen tėra tiktai Gr. komentarų naujai sudarytas — pernagrinėtas ir papildytas — leidinys; todel jame tėra imamos tik tos pasakos, kurios buvo išspausdintos nurodytame rinkinyje. Komentarų leidėjai ima tųjų variantus iš viso pasaulio, iškelia kiekvienos tautos pasakos skirtinguosius bruožus, jos charakteringąsias ypatybes. Labai daug dėmesio kreipia į svarbesnius veiksmo momentus, kuo jie vienas nuo kito skiriasi. Yra jų tiek pat pažymėtos ir kitų pasakų tyrinėtojų nuomonės ir pastabos apie duotąjį variantą, nors į pasakos sąryšį su mitologiniais dalykais, į jos kilmės klausimus žymiai mažiau už Gr. kreipiama dėmesio.

Kad visai paaiškėtų B. ir P. vartojami metodai pasakos istorijai tirti, paimkime jų vieną kitą duodamųjų pavyzdžių, kokį nors labiau žinomą, įdomesnį siužetą. Pav., Nr. 21, „Aschenputtel" — „Pelenė". Pirmiausia autoriai sulygina ir išaiškina, kaip ta pasaka yra užrašyta Gr. K. H. M.; pažymi, kad ji yra stilistiškai Gr. sutvarkyta. Po to ima pačius charakteringiausius ir savotiškiausius variantus iš Vokietijos: iš Hesseno, Zwehreno, Meklenburgo, Paderbörno, Zittau ir t. t. Trumpai atpasakoję jų turinius, nurodo, kad toje pasakoje randame atskirų motyvų ir iš kitų, kad ji yra artima „Allerleirauh" (Nr. 65), „Einäuglein" (130), „Von der Gänsehirtin" (Nr. 179). Šias pasakas

B. ir P. skiria prie vienos grupės ir suieško jų pagrindinius motyvus. Kiekvieną pasakos motyvų tipą žymi didžiosiomis alfabeto raidėmis, o jų atmainas pažymi numeriu. Tokiu būdu susidaro šitokia schema: $A^1$, — herojė ujama, nemėgiama pamotės ir jos tikrųjų dukterų, $A^2$ — herojė pabėgo nuo tėvo, norinčio ją vesti, persirėdžiusi keistais drabužiais, $A^3$ — herojė tėvo išvaroma, nes pasisako jį mylinti kaip druską, arba $A^4$ — herojė turėtų būti tarno nužudyta. B — jos tarnavimo metu (namuose ar svetur) ji: $B^1$ savo mirusios motinos, medelio nuo motinos kapo arba nežemiškos esybės, $B^2$ paukščio, $B^3$ ožkos, avies ar karvės — patariama, maitinama, remiama; $B^4$ — nužudžius ožką, išauga iš jos vidurių stebuklingas medis. $C^1$ — ji kelis kartus šoka gražiuose drabužiuose su princu, kuris veltui stengiasi ją sulaikyti, arba princas ją pamato bažnyčioj; $C^2$ — mergaitė primena nemalonumus, kuriuos jai teko esant tarnaite nukentėti; $C^3$ —princas pamato ją pasipuošusią bažnyčioj arba jos kambary. $D^1$ — mergaitė pažįstama iš batuko; $D^2$ — iš žiedo, kurį įmeta į princo valgį arba įkepa duonos kepalėlyje; $D^3$ — tik ji gali nuraškyti obuolius, kurių nori riteris. E — ją veda princas. F — iškepa tėvui duoną be druskos, ir tuo būdu išaiškina savo pirmykštį pasakymą: myliu tave, kaip druską.

Tokia schema B. ir P. stengiasi suimti svarbiausius pasakos momentus. Pasaka schematizuojama atskirais veikimo momentais lyginimo reikalui. Tie atskiri pasakos momentai, galima sakyti, yra pasakos motyvai, tik savotiškai suprasti. Motyvų transkribavimas raidėmis yra reikalingas tiktai patogumui, kad nereiktų nuolatos pasakos turinio kartoti. Raidėmis transkribuoti tėra tipingiausi ir dažniausiai pasikartoją motyvai. Kiti motyvai, retesni, tiesiog nusakomi prie kiekvienos tautos pažymėto pasakos varianto. Sugrupavę pasaką atskirais motyvais, B. ir P. ieško tos pasakos išsiplėtimo. Pirmiausia jie ima germanų kraštus: Niderlandiją, Švediją, Islandiją, Angliją; toliau romanų — prancūzus, retoromanus, kataloniečius ir k. k.; graikus, slavus, lietuvius, latvius, estus, suomius... Ieško tos pasakos ir ne Europos šalyse: Azijoj, Afrikoj ir t. t. Imdami variantus, jie transkripcija tepažymi tiktai tos pasakos schemas arba tiktai iškelia aikštėn naujas motyvų atmainas. Aiškina ir patį vardą „Pelenė", palygindami jį su kitų tautų vardais. Atkreipia dėmesio į tam tikras šeimos gyvenimo sąlygas, kurios davė progos susidaryti tokiam užguito ir nemėgiamo vaiko (dukters ar sūnaus) tipui. Tos pat kilmės galėtų būti susidariusi nuomonė apie trečiąjį brolį — kvailiuką. Apie „pelendrūsius" B. ir P. randa minint dažnai ir senuose raštuose, pav.,

Biblijoj. Tokiu būdu jie išaiškina vieną kitą siužetą ne tik geografiškai, bet drauge jie duoda ir labai platų supratimą apie to siužeto variantų įvairumą, jų kaitą. Svarbu, kad čia pažymimi tie pasakos elementai, momentai ar dalys, kurie, reikia manyti, yra atėję iš kitų pasakų siužetų.

Kai kurių, ypačiai sudėtingų pasakų, turinčių labai skirtingų ir charakteringų variantų, įvairiausių pasikeitimų, jie nagrinėja ir atskirus motyvus, pažymi jų įvairias atmainas. Kaip pavyzdį galima paimti nors Nr. 60 — „Du broliai". Čia ypatingo dėmesio kreipiama į šiuos motyvus: 1) laimės paukštis, 2) stebuklingas gimimas, 3) daiktas, kaip gyvybės, mirties ar ištikimumo liudininkas, 4) epizodas „razbainikų" landynėj, 5) slibino smako nužudymas žvėrims padedant (apgavikas tarnas, neištikima sesuo), 6) raganos plaukai, 7) kardas (tarp vieno brolio ir antrojo žmonos). Tų motyvų išsiplatinimą ir senumą tiek pat sužymi, bet į jų prasmę visai nesigilina, pasitenkina tik faktų konstatavimu.

Antras uždavinys B. ir P. darbo — pasakos istorija. K. H. M. tipinguosius siužetus nagrinėdami, B. ir P. pažymi surastąsias seniausias atmainas. Bet pasakų siužeto istorijai daugiausia duoda IV t. Pradžioje yra sąrašas įvairiausių garsių žmonių ar rašytojų išsitarimų apie pasakas. Svarbu, kad iš to sužinome, jog ta pasaka yra buvus pažymėtu laiku. Čia, žinoma, iš tų išsitarimų siužeto susekti negalima, bet patiektosios žinios gerokai palengvina pasakos kilmę išaiškinti. Daug reikšmingesnis ir svarbesnis darbas — tai tiksli pasakų istorija. IV tome tik dalis jos tėra. Imamos pirmiausia senųjų kultūringų tautų pasakos, pirmoj eilėj — egiptiečių. Nurodoma labai svarbus Emmanuelio de Ruoge 1852 m. atradimas, būtent, Seto II karste surastas papirusas su pasaka apie du brolius, žinoma jau 1250 m. prieš Kr. Toliau yra parašyta babiloniečių ir asiriečių pasakų istorija. Ten pasakų randama dargi 2000 metų pr. Kr. Tai pasakojimas apie Gilgamešą, keliavusį į aną pasaulį. Jos data pažymėta 1650 m., bet iš tikrųjų ji yra senesnė. Be to, tame pačiame tome dar išnagrinėtos izraelitų, romėnų ir graikų pasakos, surasta, kokie tais laikais buvo žinomi motyvai, nustatyta, ar nagrinėjamoji pasaka yra vietinės kilmės, ar iš svetur atkeliavusi. Smulkiai išnagrinėtos viduramžio laikų Europos pasakos ir charakterizuotas jų pobūdis. Pažymėtina didelė krikščionybės įtaka. To laiko pasakos daugiausia užsilikusios įvairiuose raštuose. Yra ir smulkūs tų rinkinių, pav., Basilio Pentamerono ir k., aprašymai.

Čia B. ir P., kalbėdami arba apie siužeto geografiją, arba kai kurias pasakas charakterizuodami, sprendžia kartais ir pasakų kilmės klausimą, nurodo jų istoriją. Apskritai, į pasakų kilmę B. ir P. perdaug nesigilina, o jei ką ir sprendžia, tai labai atsargiai, beveik niekados nedarydami savo išvadų. Dažniausiai pasitenkina kartodami nuomones kitų, tų, kurie ypatingai daug yra dirbę toje srityje. Neretai pažymi, kokios tų laikų gyvenimo aplinkybės yra buvusios ir, jei jos neprieštarauja pasakos faktams, motyvams ir t. t., tai sako, kad pasaka būtų galėjusi ten kilti. Pavyzdžiui, paimkim jų nuomonę apie „Du brolius".

Svarbiausi šios pasakos momentai yra šitokie. Du broliai — vyresnysis Anup vedęs, jaunesnysis Bata — nevedęs. Brolienė Batą įskundžia. Apie vyresniojo kerštą įspėja karvės. Dievas Ra perskiria brolius upe, pilna krokodilų. Sužinojęs tiesą, Anup užmuša žmoną. Bata paslepia savo širdį kedro žiede. 9 dievai dovanoja Batai gražią žmoną. Jos plaukų pluoštą upė nuneša ligi faraono. Tas ją veda. Ji liepia nukirsti kedro žiedą su Batos širdžia. Bata miršta. Brolis sužino apie tai iš apkartusio vyno ir putojančio alaus. Išmirkęs žiedą vandeny, duoda Batai išgerti. Bata atgyja ir, pasivertęs jaučiu, reikalauja iš žmonos pasiaiškinimo. Ši jautį užmuša. Iš 2 kraujo lašų — 2 persiko medžiai. Kertant skiedrelė pakliūva jai į burną, ir ji pagimdo vaiką — tą patį Batą. Batas, kaip faraono sūnus, valdo kraštą su broliu ir atkeršija žmonai motinai.

B. ir P. pastebėję, kad toj pasakoj yra daug dažnai sutinkamų bruožų, kelia jos kilmės egiptiškumo klausimą, be to, spėlioja, ar tik ji nėra daugelio pasakų kompiliacija, ar nėra ji iš kelių sudaryta. Pasakos pirmoji dalis primena bibliška Potifaro žmoną ir Juozapą. Karvių (ar kitų gyvulių) įspėjimas apie pavojų herojui, sutinkamas K. H. M. 60 nr. ir jo variantuose. Meilės patraukimas, kilęs iš plauko ar kito kurio daikto, randamas 21 nr. „Pelenėje". Vadinasi, daugelį tų motyvų sutinkame įvairiose pasakose.

Pasakos kilmės pagrindu B. ir P. ima kasdienį gyvenimą ir religines pažiūras. Vardas Anup turi sąryšio su dievu Anubis, su šuns galva, o Bata su dievu Bata — jaučio galva. Dievų skaičius tiek pat sutinka su egiptiečių pažiūromis — 9 dievai, 7 deivės. Herojaus pakitėjimai, anot Manhardto, nėra tai tikėjimas sielų pomirtine kelione iš vieno kūno į kitą, bet tik šamanizmas — tikėjimas, kad žmogus burtininkas gali pasiversti kuo tik nori. Ta pasaka, vadinasi, savu laiku nėra buvusi traktuojama kaip prasimanymas, bet kaip religijos ir

gilaus įsitikinimo dalykas. Taigi, „Joks tvirtas pagrindas nekalba prieš pasakos egiptišką kilmę."

Šitoks pasakų nagrinėjimas tiek pat turi vieną kitą minusą. Pirmiausia, čia į siužetą žiūrima kaip į organinį vienetą, kuris gali būti pats vienas nagrinėjamas, bet nepasistengiama atskirti, kur jų vienas baigiasi, o kitas prasideda, nėra surasta jokių dėsnių nei pastovių principų tam darbui. Visai nekreipiama dėmesio į tai, kad atskiri motyvai yra keliaują elementai. Ir nors autoriai tai žino, bet nesistengia nė čia dėsningumo surasti. Todel ir susidaro įvairių netikslumų. Kaip pavyzdį Proppas nurodo pasaką „Frau Holle". Iš rusų variantų jai paduota pasaka apie raganą („Baba-Jaga" Afanasjevo rinkinyje Nr 58), o nėra pasakos apie šaltį „Morozko", nors viena ir antra tėra žiemos personifikacija. Be to, ir veiksmo momentai abiejų pasakų yra vienodi: pav., vienur ir kitur išvaryta podukra grįžta su dovanomis, o tikroji duktė nubaudžiama. Vadinasi, į siužetinį tyrinėjimą įsiveržia daug subjektingumo. Tai, žinoma, labai trukdo ir svarbiausiems B. ir P. uždaviniams — susekti pasakos istoriją ir geografiją. Klaidingai suradę pasakų tipus ir netiksliai atskyrę juos nuo siužetų, tiek pat klaidingai išaiškina jie ir daugelį kitų dalykų.

O dabar imkime Aarnės vartojamus siužetinio nagrinėjimo metodus, vadinamus kulminaciniais šių dienų pasakų nagrinėjimo punktais.

Aarnė yra Kaarlės Krohno mokinys. Jis mano, kad pasakos kitimas ir susidarymas vyksta pagal tam tikrus, jau žinomus, galvojimo ir kūrimo dėsnius. Tas dėsningumas gali būti pritaikomas tam, kad būtų surasta pirmapradė pasakos forma. Čia svarbiausią vaidmenį vaidina tas dėsnis, kad primityvinė kūryba turi savyje didžiausio natūralumo ir paprastumo. Taigi, nuvalius pasaką nuo įvairių amžiais susidariusių prieauglių, galima surasti jos senąją, pirmapradę formą. Nagrinėjant reikia imti pasakas iš viso pasaulio, sužymėti siužetus geografine ir istorine tvarka, surasti jų pasikeitimus geografiniu ir istoriniu atžvilgiu. Tenka neužmiršti, kad juo toliau pasaka keliavusi, juo daugiau joje yra įvairių kitėjimų; juo ji senesnė, juo daugiau joj yra svetima.

Pasaka yra labai sudėtingas dalykas, susidaręs iš įvairių įvykių, motyvų, todel patogiau nagrinėti jos sudaromąsias pagrindines dalis atskirai kiekvieną. Toliau svarbu ir tų dalių pavieniai bruožai ir mo-

tyvai atskirti ir juos išnagrinėti. Reikia skirti asmenys, aplinkybės, priemonės, veiksmai ir t. t., susekti juos visoje medžiagoje ir kiekvieno jų atskirai surasti senąją formą. Ją surandant tenka vadovautis šiais dėsniais: 1) Nuolatos sutinkama forma paprastai esti senesnė, negu retai sutinkama. Tiesa, dažnumas ir daugumas variantų ne visados yra pasakos senumo įrodymas. Juk yra kraštų, kur pasakų rinkimas tik užuomazgoj, kur užrašyta dar labai maža variantų. 2) Platesnėj apylinkėj sutinkama forma turi pirmenybę prieš formą, sutinkamą siauresnėje. Mat, plačiau išsiplėtojusi pasaka yra visados senesnė, negu siauriau išsiplėtojusi. Be to, ji daugiau išlaiko savo senesnių elementų, kurie, jei vienoj vietoj yra žuvę, tai užsilieka kitoj. Pav., jei Lietuvoje vieno kurio nors elemento nebūtų, o visur aplinkui jis figūruotų, tai reikia manyti, kad Lietuvoje tasai elementas yra išnykęs, užmirštas. 3) Toliau svarbu nustatyti pasakos plitimo kelią ir kryptį. 4) Viena bruožo forma gerai išsilaikiusiame variante yra didesnės vertės, negu sugadintame variante. Juk kiekviena varianto dalis ankštai susijusi viena su kita, su siužeto atmainomis. 5) Tokie bruožai, kurie atitinka klausytojo nuovoką, skonį savo įdomiu ir tinkamu charakteriu, geriau išsilaiko ir greičiau plinta. Taip, pav., stebuklingojo žiedo pasakoj labai paplitęs epizodas apie pelę, kuri, kutendama burną savo uodega, priverčia laikytoją išmesti žiedą. Pasakose ypač mėgiamos komiškos situacijos. 6) Senesnis bruožas yra tai, kas natūralu, o ne tai, kas nenatūralu. Tiesa, natūralumo ir nenatūralumo sąvokos yra labai subjektingos, ir tai visados gali nuvesti į netinkamą kelią. 7) Prie natūralumo yra labai svarbus nuoseklumas. 8) Bruožas, sutinkamas tik vienoj pasakoj, senesnis už bruožus, sutinkamus įvairiose. Jei jis ir daugiau kur pasitaiko, reikia manyti, kad jis yra atsiradęs kitų pasakų įtakoj. 9) Kartais bruožų panašumas tėra tik atsitiktinis.

Tokiu būdu, atgaminus atskirus bruožus, galima juos jungti ir rekonstruoti senąją visumą, senąją formą. Pagal rekonstruotą senąją formą galime susekti pasakos gimtinę, jos plitimo kelius, kurios tautos ji sukurta. Tiek pat galima susekti ir jos variantų kilimo vietas.

Tais bendraisiais dėsniais vadovaudamasis ir nagrinėja Aarnė atskirus pasakų siužetus. Tokių darbų jo yra gana daug. Pasirinkęs atskiras temas, kruopščiai jas išstudijuoja. Kad dar geriau A. metodas paaiškėtų, imkim bent vieną pavyzdį ir išnagrinėkime jį. Visų pirma A. skiria pasakas į vienalytines ir susidariusias iš kelių. Panašiai jas skirsto ir Proppas — į turinčias vieną eigą ir į turinčias kelias eigas.

Tačiau abiejų tyrinėtojų padalinimo esmė tokia pat, tik skiriasi savo terminologija ir formaliais dalinimo principais: čia turinys, ten struktūra. Taigi A. iš kelių sukomplikuotas pasakas nagrinėja atskirai kiekvieną. Pav., pasakoje apie turtingą pirklį ir jo žentą jis skiria dvi atskiras dalis: vieną, kur neturtingas vaikas turtuolio lobį paveldėja, jo dukterį veda, o antrą — apie velnią ir jo tris auksinius plaukus (kelionė į aną pasaulį). Atskyręs vieną tokį siužetą, gryną, nesujungtą su kitu, ima svarbesnius to siužeto epizodus ir veiksmo momentus. Tik ką minėtą pasaką A. skirsto į 3 pagrindines dalis: 1) persekiojimo priežastis, 2) pastangos nužudyti, 3) intrigos pabaiga.

Pasakoje apie laimės paukštį skiria 2 dalis: 1) apie patį paukštį ir jo suvalgymo būdą ir 2) apie suvalgymo pasėkas, einančias iš suvalgymo stebuklingosios galios, o sąryšy su jomis — apie įvairius herojaus nuotykius.

Pasakoj apie stebuklingąjį žiedą suranda 3 dalis: 1) žiedo patekimas naujam savininkui, 2) naujasis savininkas tą laimės šaltinį per apgaulę praranda ir 3) vėl jį atgauna. Šios pasakos nagrinėjimo pradžioje pastebi, kad pasakoj sekama apie vieną stebuklingą daiktą, kuris padeda gauti tai, ko norime. Tas daiktas pavagiamas, bet dėkingi žvėrys jį grąžina atgal didvyriui. Ši pasaka yra labai plačiai paskliduši ir sutinkama 3 žemynuose: Azijoj, Afrikoj ir Europoj. Pat pradžioj paduoda ištisą eilę variantų, kuriems tik pažymi svarbiausius momentus; pasikartojančių nežymi, o iškelia aikštėn tik naujai sutinkamus. Variantus sužymi pagal tam tikrą geografinę tvarką, bet pagrindan ima, aišku, suomių variantus ir jų daugiausia surašo. Yra kiek ir lietuviškųjų variantų. Šiai pasakai paimta iš L. ir B. Lit. Volkl. Nr. 29, 460 psl. (iš vokiško vertimo). Štai trumpas jos turinys. Bernas nusiperka už užtarnautus pinigus šunelį, kurį buvo norėję užmušti, toliau — iš piemens kamuojamą katytę ir gyvatę. Gyvatė virsta mergaite ir nusiveda jį namo. Tėvas dovanoja bernui akmenuką: jį turint gaunama, ko tik nori. Tik reikia akmenį laikyti burnoj ir švilpti. Bernas siunčia savo motiną, kad paprašytų karalaitės rankos. Karalius: „Nugalėti mane mūšyje". Akmuo padaro pilį ir valgių. Žmona pavagia akmenį, atiduoda karaliui. Karalius liepia berną užmūryti. Katė ir šuo plaukia jūra pas herojaus uošvį. Ten abu padėjėjai, sučiupę pelę, nori ją nužudyti ir tuo būdu priverčia ją išgraužti skrynioje skylę ir išnešti akmenį. Katė raita ant šuns grįžta jūromis. Šuo numeta katę, ir jai iškrenta akmuo į jūrą. Žuvis jį išneša. Bernas laisvas. Iššudo karaliaus šeimą, o pats lieka kara-

lium. Čia tyčia paėmiau pavyzdžiu lietuviškąjį variantą, kad būtų galima nurodyti jo vietą šios pasakos siužetų eilėje.

Šitoj pasakoj A. suranda 3 pagrindines dalis: 1) žiedo patekimas naujam savininkui, 2) naujasis savininkas tą laimės šaltinį per apgaulę praranda ir 3) vėl jį atgauna. Suskirstęs šias pasakas didžiomis dalimis, sutinkamomis visuose variantuose, A. toliau suranda kiekvienos tų dalių pagrindinius bruožus. I dalyje: a) senasis žiedo savininkas, b) pasakos didvyris, c) daikto perdavimo priežastis, d) perdavimo vieta, e) pats stebuklingasis daiktas. a) Senasis žiedo savininkas daugumoje var. gyvatė: tiek pat gyvatė ir lietuviškajam variante. Suomiuose ir Rusijoj kartais varlė, o Indijoj — krokodilas. Kai kuriuose variantuose gyvatė — užkeiktas žmogus, vėliau vėl žmogumi atvirstąs (taip yra ir paduotajame lietuviškajame variante). Gyvatės vietoj kai kuriuose variantuose figūruoja velnias, arba (ypač Rusijoj) numirėlis. b) Pasakos didvyris dažniausiai vargšės moters sūnus. Kiek vėlyvesnių laikų padaras — herojus laisvos profesijos žmogus (kareivis, medžiotojas, muzikantas). Pasitaiko dargi, kad ši pasaka pereina į gyvulines — visur figūruoja žvėrys; žiedo senasis savininkas — vilkas, naujasis — meška. c) Daiktas paprastai perduodamas kaip atlyginimas už gerą darbą, dažniausiai už gyvybės išgelbėjimą. Tas padaroma gana įvairiais būdais: 1) didvyris išperka savo drąsa žiedo savininką ar jo sūnų (Europa, Azija), 2) išgelbsti iš ugnies (Vak. Azija, Suomija), 3) užmuša kovoje pavojingą priešą (tokių nedaug, atskiri tik variantai). Pirmoji forma yra ir Lietuvoj.

Antroji forma — gelbėti iš ugnies padeda katė ir šuo; katė joja per ugnį ant šuns nugaros, lygiai taip, kaip per jūrą. Toks katės jojimas yra aiškiai vėlyvesnių laikų padaras, analoginė forma su jojimu per jūrą atgauti stebuklingąjį daiktą. Trečioji forma — pagalba kovoje labai retai, vos tik keliuose variantuose tesutinkama. Ji atklydusi iš kitų pasakų. Atpuolus III formai, reikia išspręsti, kuri likusiųjų, II ar I yra senesnė. Daugiau išsiplatinusi pirmoji. Bet ne visados labiausiai išsiplatinusi forma yra seniausia. Čia yra aplinkybių, kurios labiau kalbėtų už antrąją, būtent: a) dažnai yra sutinkami kartu išgelbėjimas iš ugnies ir stebuklingasis akmuo greta su stebuklinguoju žiedu; b) ugnies vieta greičiau gali būti arčiau nuo žalčio gyvenamosios vietos, negu turgus; c) išgelbėjimas išperkant — greičiausiai tik vėlyvesnė analogija šuns ir katės išpirkimui, kurie, savo keliu, yra tikrai sena forma. Ši forma yra nepaprastai natūrali ir, nepriklausomai nuo kitų, įvairiuose kraštuose sutinkama. Galutinai A. nesprendžia,

kuri tų dviejų formų yra senesnė, nes abi jos lygiai natūralios ir lygiai dažnai sutinkamos.

d) Perdavimo vieta yra ankštai susijusi su tuo, kas stebuklingojo daikto savininku yra buvęs. Jei išgelbėtas tėvas (pirmykštėj formoj), tai jis lydi didvyrį namo ir ten atiduoda stebuklingąjį daiktą. Kartais ėjimas namo atpuola, jei išgelbėtasis pats prie savęs turi daiktą. Pasitaiko ir nenuoseklių formų: stebuklingasis daiktas atiduodamas vietoj, betgi didvyris vedamas namo.

e) Stebuklinguoju daiktu esti arba žiedas arba akmuo. Akmuo už žiedą rečiau pasitaiko, bet vis delto pasitaiko ir net mūsų pasakose jį užtinkame. Pasitaiko ir supainiotų formų, kur figūruoja žiedas su akute (signete). Sirų var. stebuklingoji galia gyvena tarp pačio žiedo ir jo akies, kitur — tik vienoje akutėje, kuri gali funkcionuoti ir be žiedo. Be to, rusų žodis „perstenj" — tik su akim. Akmuo — senesnė žmonijai žinoma sąvoka, negu žiedas; toliau — gyvatei labiau tinka turėti stebuklingą akmenį, negu žiedą. Juk kai kurios tautos (Rytų Indija, Pietvakarė Afrika, graikai, romėnai) dargi mano, kad gyvatės galvoje esą brangūs akmenys. Pasakotojas žiedą ir akmenį galėjo sujungti, kad patogiau būtų nešioti. Žiedai juk jau labai seniai žinomi, ir tokiu būdu akmuo galėjo nustoti savo pirmapradės reikšmės. Lietuviškoje pasakoje kaip tik dar mes turime tą senąją formą — stebuklingąjį akmenį, kuris tuojau visus jo savininko norus įvykdo.

f) Visuose variantuose stebuklingojo daikto savininkas panori pilies ir karalaitės. Tas visur sutinkama ir to senumu abejoti nė negalima.

Antroje dalyje yra šie pagrindiniai bruožai: a) stebuklingojo daikto vagis, b) daikto pavogimo priežastis, c) pilies ir kunigaikštytės pražuvimas, d) pasakos didvyris kalėjime.

a) Stebuklingąjį daiktą labai dažnai pavagia 1) didvyrio žmona, rečiau — 2) kuris kitas asmuo. Tas pažymėtina Europoj. Kitose pasaulio dalyse — rečiau. Kitas asmuo dažniau figūruoja Azijos variantuose. Ten paprastai žmona nežinodama ar netyčiomis padeda vagiui pavogti. Europos variantuose trūksta vienodumo. Ten žmona vagis, atsiradusi pasakos su 3 stebukl. daiktais įtakoj. Iš nesąmoningos padėjėjos ji pamažu virsta sąmoninga vagim, skatinama savo pirmojo sužadėtinio. Nuoseklesnė ir labiau pagrįsta II forma — vagis kitas kuris asmuo.

b) Seniausia stebuklingojo pavogimo priežastis ta, kad žmona myli kitą, kuris nori ją pagrobti; žmona visados kartu su pilim pra-

dingsta. Mergaitės grįžimas pas tėvą — vėlyvesnis dalykas. Yra ir iškrypimų, pav., žmona užburia vyrą, kad jis nejudėtų, ir vagis pavagia stebuklingąjį daiktą, sugriauna pilį, o žmona, norėjusi būti laisva nuo vyro, vistiek pasilieka pas jį.

c) Žmona kur toli nukeliauja, o ją lydi pilis. Nors netekimas pilies ir žmonos kartu ne taip jau dažnai pasitaiko, tačiau tai sena forma. Paprastai pasakotojai labiau koncentruoja savo dėmesį ties žmona, o ne ties pilim.

d) Karalius jaučiasi apgautas, kad jo duktė iš žento pilies pražuvo ir todel įmeta didvyrį į kalėjimą. Variantuose ne karalius, bet vagis kaip nors baudžia herojų. Šis epizodas randamas tolimuose viens nuo kito kraštuose, ir tai byloja jo senumą. Bet ir be jo pasakos visuma nė kiek nenukentėtų.

Kiek pirmojoj dalyje lietuviškame variante yra senos formos, tiek antroje — viena kita įsibrovusi naujesnė forma: vagim yra ne kas kitas, tik herojaus žmona, kuri grįžta pas savąjį tėvą.

III dalyje skiriami šie momentai: a) stebuklingojo daikto grąžintojai, b) gyvulių dėkingumo priežastis, c) kelionė jūra, d) atgavimas stebuklingojo daikto, e) pelė padėjėjos rolėje, f) saugojamoji vieta ir atgavimo būdas; g) stebuklingasis daiktas jūroje, i) gavimas stebuklingojo daikto iš jūros ir j) pabaiga.

a) Nuolatiniai stebuklingojo daikto grąžintojai — katė ir šuo; tik retkarčiais, nedaugelyje variantų, tai padaro kiti gyvuliai: jų vienam — vanagas ar „nemdschi", antram — varniukas katės vietoj. Kai kuriuose variantuose nėra nei šuns nei katės, jų vietoj figūruoja papūga, lapė. Kartais tik viena katė, bet ji moka plaukti, arba jūra visai neminima. Rečiau praleidžiama katė.

b) Gyvuliai paprastai padeda, atsidėkodami herojui už išpirkimą iš mirties. Kiti gyvulių darbai rečiau figūruoja. Kartais gyvuliai pagelbsti tik del to, kad herojum yra jų šeimininkas.

c) Sena ir dažniausiai sutinkama forma — šuo plaukia jūra, nešdamas katę. Daug vėlyvesnis dalykas, kad pati katė plauktų. Norvegų variante katę neša erelis. Apskritai, kėlimasis per jūrą motyvuoja stebuklingojo daikto pametimą.

d) Gauna stebuklingąjį daiktą paprastai gudresnė ir apsukresnė katė, o šuo laukia kur nuošaliai. Retkarčiais jis padeda gaudyti pelę.

e) Pelė padėjėjos rolėje sutinkama įvairiuose kraštuose. Ji veikia arba katės priversta, arba iš dėkingumo herojui, kaip ir kiti jo išpirktieji gyvuliai. Pasitaiko ir visai nenatūralus sugretinimas — katė ir

pelė veikia sutartinai. Tai visai nauja ir neišsiplatinusi forma. Išnykus pelės rolei, jos darbą padaro katė, arba atgavimo būdas lieka neišaiškintas. Dažnai peles ir stebuklingojo daikto saugojamoji vieta glaudžiai susijusios, kaip, pav., lietuviškame variante, kur pelės kuone viešpatauja karaliaus pilyje.

f) Stebuklingajam daiktui saugoti yra trys vietos: dažniausiai pasitaiko, kad vagis laiko jį burnoj. Katė ar pelė pavelka per burną savo uodega, vagis spiauna — ir iškrenta stebuklingasis daiktas. Kartais, rečiau, stebuklingasis daiktas saugojamas spintoj, dėžėj, indaujoj, į kurią pelytė pragraužia skylę ir tokiu būdu išima tą daiktą; jei daiktas po stiklu, tai katė tą stiklą mesdama sudaužo. Labiausiai mėgiama ir seniausia, matyti, yra komiškoji forma — kutinimas uodega.

g) Grįžtant stebuklingąjam daiktui, jis įkrenta į jūrą. — Tai senas ir išsiplatinęs bruožas. Tik ne visai aiškios daikto kritimo priežastys. Vienur katės ir šuns ginčas kyla iš netyčių, o kitur šuo tyčiomis, pavydėdamas įsiviliojo katę į pasikalbėjimą, kad ji besikalbėdama išmestų daiktą. Bet ginčas — labiau prasiplatinęs ir natūralesnis, todel jis yra senesnis. Paprastai stebuklingąjį daiktą neša katė. Pasitaiko dar ir kitokių variantų, bet retai.

i) Stebuklingąjį daiktą padeda pasiekti iš dugno žuvis, rečiau vėžys ar varlė. Seniausioji forma, tai kada žuvis stebuklingąjį daiktą praryja, o katė jį atima iš jos.

j) Įprastinė ir nuolatinė pasakos pabaiga ta, kad didvyris viską atgauna. Jeigu daiktą kas kitas pavagia, tai žmona tik nubaudžiama, jeigu ji pati pavagia, tai ji užmušama, užkerima (Europoj).

Tokiu būdu A., surinkęs senuosius pirmykščių pasakų bruožus, rekonstruoja iš jų pasakos visumą, sudaro jos prototipą.

Antras dalykas, kurį A. sprendžia savo studijoje, tai yra pasakos atsiradimo vieta ir laikas. Pažymėjęs kitokius šios pasakos variantus, įvairius iškraipymus ir reminiscencijas iš kitų pasakų, jis tyrinėja senesnius knyginius variantus ir ieško jų santykio su žodiniais variantais. Labai svarbu surasti jų santykis, išaiškinti, ar neturėjo knyginiai variantai liaudies pasakoms įtakos, ar jie tik pasklidusių pasakojimų rezultatas tėra. Žiedo pasakos variantų yra „1001 nakties“ ir „Siddi kür“ pasakose. Vieno ir kito rinkinio variantai aiškiai matyti sukomponuoti iš liaudies pasakų su įvairiais pakeitimais, fantastiniais pagražinimais, bet kartais pasitaiko ir prieštaravimų bei nenatūralumo. Tokiu būdu tenka manyti, kad liaudies variantai yra senesni. Išsprendęs laiko

klausimą, A. sprendžia pasakos tėviškės ir jos išsiplatinimo klausimą. Pasaką jis kildina iš Rytų del to, kad seniausi knyginiai jos variantai ne Vakaruose, bet Rytuose; be to, pati pasaka tikslesnė ir artimesnė rekonstruotai praformai Rytuose, bet ne Vakaruose. Pats pasakos charakteris yra orientališkas. Joje reliatyviai išlaikyta indų forma. Apie tai liudija, kad ir žalčio vaidmuo. Įsidėmėtina ypatinga gyvulių meilė, pagrįsta indų tikėjimu, kad vėlė pereina į gyvulį. Variantų gausumas Rytuose ir tai, kad Anglijoj ta pasaka neužtinkama, rodo, kad ji nesuskubo ar nepajėgė nukeliauti net į pačius Europos vakarus. Ji kilo, susidarė ir išaugo Rytuose. Vietinio kolorito žymės, kaip jau buvo nurodyta, dargi tiksliai nusako jos kilimo vietą — Indiją. Be to, tenka atkreipti nemaža dėmesio ir į gyvačių kultą induose ir sulyginti jį su gyvate, duodančia stebuklingąjį daiktą, brangakmenį. Tas motyvas ir be šios pasakos neretai sutinkamas induose.

Kaip matome, A. ir B. su P. darbai labai skiriasi vienas nuo antro ne tik savo siekimais, bet ir darbo metodais. B. ir P., visai nesirūpindami pirmykšte pasakos forma, aiškina atskirus siužeto epizodus, jų atmainas. Jiem labiau rūpi susekti, kas yra sukurta ar įnešta į pasaką vienos tautos, o kas kitos. A. tuo tarpu ieško, nors apgraibomis, pastoviosios pasakos formos. Kalbant apie tuos principus, kuriais remdamasis bando jisai sudaryti tą ieškomąją pasakos proformą, tektų jam daug kas prikišti. Pirmiausia, tame metode per daug subjektyvizmo, per daug tenka atsidėti intuicijai. Tokiu būdu keli mokslininkai, nagrinėdami tą pačią pasaką ir tais pačiais principais vadovaudamiesi, dažniausiai visai skirtingų rezultatų susilaukia. Pav., imkime VI-jį dėsnį: „Senesnis bruožas yra tai, kas natūralu, o ne tai, kas nenatūralu". Natūralumo sąvoka yra tokia reliatyvi, kad, kiek mokslininkų tyrinėtojų, tiek ir nuomonių. Kodel gi sprendžiant, koks stebuklingasis daiktas yra senesnis — akmuo ar žiedas — tektų sakyti, kad akmuo? Ar vien del to, kad akmuo seniau žinomas! O juk akmuo, kaip seniai žinomas, kaip įprastas daiktas, galėjo visai nepaveikti žmonių fantazijos, ir primityvui galėjo nekilti mintis, kad tas prastutėlis padaras gali turėti kokios nors fetišistinės galios — kam nors padėti ar pakenkti, o tuo tarpu žiedas, kaip naujenybė, kaip kokia keistenybė, jau galėjo būti įsivaizduojamas kokia nors stebuklinga priemone rūmams įsigyti. Toliau, jei žmogus, kurdamas tą pasaką, svajojo apie puikius rūmus, tai argi jis nebūtų turėjęs supratimo apie tokį paprastą dalyką, kaip žiedas? O pagaliau, pasakai lygiai tiek pat yra natūralus ir stebuklingasis akmuo ir žiedas ir koks nors kitas daiktas

L. U-to Hum. Mokslų F-tas
Lituanistikos seminaras
№

(variantuose tų daiktų labai įvairių pasitaiko). Toliau, dėsnis, kad labiau prasiplatinusi forma turi daugiau šansų būti senesnė, negu mažiau prasiplatinusi, irgi yra labai reliatyvus. Juk ir pats A. paabejoja tuo (lygiai, kaip ir kitomis savo taisyklėmis).

Antras minusas, jau bendras A. ir B, su P. yra tai, kad šie mokslininkai, nagrinėdami atskirus siužetus, beveik visai nekreipia dėmesio į jų sąryšį su kitokio tipo pasakomis, su kitais artimais siužetais. Be to, nereikėtų tokia lengva širdžia, taip subjektingai į tai žiūrėti: čia iš vienos, o ten iš kitos pasakos yra įsibrovę. Reikėtų ir tie dalykai geriau išaiškinti. Tada ir kilmės klausimas kitaip atrodytų.

Labai įdomu, kad į pačią siužeto plėtotę nedaug dėmesio tekreipiama: visos A. studijos paskirtos nagrinėti tam, kas pasakoje yra labiausiai nepastovu, kas lengvai, be didelės nuoskaudos turiniui ir minčiai esti pakeičiama, pamainoma. Šių dalykų nagrinėjimas, sakyčiau, ir sudaro svarbiausią A. darbo vertę. Toksai metodas mums labai vykusiai išaiškina tai, kas kiekvienai pasakai suteikia gyvumo, įdomumo, savotiškumo. A. čia stengiasi išaiškinti ir tai, kaip vienas, rodos, menkas pasikeitimas, pakeičia jau visą pasaką, jos siužetą, nors, kartais, pasakos konstrukcija lieka ta pati.

Griežto kritiko ir smerkėjo akimis į siužetinį ir genetinį pasakų tyrimą pažiūri V. Proppas savo „Pasakos morfologijoj". Jis pastebi, kad toks darbo metodas labai dažnai tyrimą priveda prie absurdo. Tam pavyzdį ima iš Šklovskio (pasaka apie žemės matavimą jaučio oda) ir pabrėžia, kad kai kurie matą tame juridinį aktą. Apgautoji pusė čia nesipriešinusi, nes atmatuota buvę pagal taisykles. Vadinasi, jei buvo toks įstatymas, tai apgavystės jokios nėra, o tokiu būdu nėra nė jokio siužeto pasakai. Siužetinį pasakų nagrinėjimą Pr. kaltina tuo, kad jis neturįs tvirtų principų, nesižinąs ko norįs. Pats jisai ypatingai proteguoja formalinį pasakų nagrinėjimą, remdamasis tuo, kad „tuo laiku, kada jau aprašyti ir mineralai, ir augalai, ir gyvuliai (ir aprašyti bei suskirstyti kaip tik pagal jų konstrukciją), tuo laiku, kada aprašyta visa eilė literatūrinių žanrų (pasakėčia, odė, drama ir t. t.), pasaka vis dar tyrinėjama be tokio aprašymo."[25]).

Tokio aprašomojo bandymo jis ir imasi savo „Pasakos morfologijoj", nagrinėdamas ne visas bendrai pasakas, bet tik atskirą jų dalį,

---

25) И дѣйствительно, въ то время, какъ описаны и минералы, и растенія, и животные (и описаны и распредѣлены именно по ихъ строенію), въ то время, какъ описанъ цѣлый рядъ литературныхъ жанровъ (басня, ода, драма и т. д.), сказка все еще изучается безъ такого описанія. (Pr. Morf. 23 psl.).

būtent, pažymėtąją A. kataloge „stebuklingųjų" vardu (Nr. 300—749). Su tuo terminu Pr. nesutinka. Jis norėtų tą terminą pakeisti kitu pavadinimu, būtent, „pasakomis, priklausančiomis 7 personažų schemai". Tačiau, nors jis ir vadina tą terminą tiksliu, bet mano, kad jis esąs nepatogus. Turėdamas galvoj, kad tiksliai tą pasakų rūšį būtų galima pavadinti tik sąryšyje su kitų pasakų apibrėžimais, jis palieka laikinai joms „stebuklingųjų" vardą.

Nagrinėdamas stebuklingąsias pasakas, Pr. sutinka su Bedieriu, kad pasakose yra ir kitėjančių elementų. Jose visados esti pastovus veiksmas, bet tas veiksmas yra priskiriamas įvairiems asmenims. Vadinasi, pastovusis pasakų elementas yra veiksmas arba funkcija. Funkciją, kaipo pastovų pasakų elementą, Pr. ir ima savo tyrinėjimo pagrindu. Jis stengiasi nušviesti, nustatyti, kiek kartų funkcijos pasikartoja, kiek jų pasakoj yra, ir į jas atsižvelgęs nagrinėja nepastoviuosius pasakų elementus. Funkcionavimo būdas, kaip ir personažai, yra tiek pat nepastovūs dydžiai. Pačios funkcijos gali būti perkeliamos nuo vieno asmens ant kito. Pr. sako, kad funkcijai apibrėžti galįs tikti tiktai daiktavardis. Tame apibrėžime jokiu būdu neturįs figūruoti veikėjo vardas. Funkcija negalinti būti išskirta iš kitų tarpo; tiek pat turįs būti aiškiai apibrėžtas jos vaidmuo veiksmo eigoje, nes toks pat iš pirmo pamatymo veiksmas, iš tikro, galįs būti bendroje veiksmo eigoje visai ne ta pati funkcija, pav.: 1) tėvas veda pamotę raganą, 2) kvailys veda karalaitę. Čia funkcijos visai kitos, nors veiksmas, vedimas, — tas pats. Taigi, „funkcija suprantama kaip veikėjo poelgis, apibrėžtas iš atžvilgio į jo reikšmę veiksmo eigai."[26]).

Stebuklingose pasakose funkcijų nedaug. Priešingai Šklovskiui ir Veselovskiui Pr. tvirtina, kad pasakoje funkcijų nuoseklumas yra tvarkomas tam tikrų logiškų veiksmo nuoseklumo dėsnių, jų organiško susidarymo. Ta eiga visur ir visados vienodai dėsninga. Pasakos funkcijų tvarkyme laisvo kitimo rasime nedaug; jo ribos galima visai tiksliai nustatyti. Kai kurios funkcijos pasakose gali būti praleidžiamos, bet jų tvarka ta pati pasilieka. Pasakas, turinčias vienokias funkcijas, Pr. priskiria prie vieno tipo. Tais pagrindais būtų patogiausia sudaryti ir pasakų tipų katalogą. Čia jau būtų duotas tvirtas pastovus pagrindas. Nagrinėjant funkcijas, ir kyla aikštėn, kad jos negali būti taip sugrupuotos, kad prieštarautų viena kitai. Toliau

---

[25]a) Подъ функціей понимается поступокъ дѣйствующаго лица, опредѣленный съ точки зрѣнія его значимости для хода дѣйствія. (Pr. Morf, 31 psl.).

įsižiūrėję pamatysime, kad visos stebuklingosios pasakos yra vieno tipo pagal savo konstrukciją. Stebuklingosios pasakos turi griežtai nustatytą ir nekitėjančią funkcijų eigą; tos funkcijos vienoje pasakoje niekados viena kitos nepanaikina.

Pr. pasisako vartojąs deduktinį metodą, kuris būtinas tyrinėjime. Tačiau išdėstyme gali būti vartojamas ir induktinis metodas. Tam daug medžiagos turėti nereikia. Pastebėjus, kad naujieji variantai nieko nauja neįneša, galima jų nebevartoti. Jie tegali būti reikalingi tiktai kontrolei.

Nustatęs bendrus tyrimo pradus ir metodus, Pr. siekia aprašyti turimąją medžiagą. Jis laikosi šios tvarkos: visų pirma nusako trumpą funkcijos esmę, toliau tą funkciją pavadina vieno žodžio terminu, paprastai daiktavardžiu, nustato sutartinį ženklą. Paskum visa tai pailiustruoja pavyzdžiais.

Svarbiausias jo tyrimo ir nagrinėjimo tikslas — išskirti rūšis (rody); toliau galima skirti jų porūšius (vidy) ir pagaliau — grupes (raznovidnosti).

Norėdamas aprašyti stebuklingąsias pasakas, Pr. pirmiausia suieško veikėjų funkcijas. Tas funkcijas jis ima taip, kaip diktuoja pati pasaka. Kiekvienai funkcijai duoda 1) trumpą jos esmės išdėstymą, 2) antraštę (paprastai trumpą, tik vienu žodžiu) ir 3) funkcijos sutartinį ženklą. Kiekviena pasaka prasideda ekspozicija, k. t. pradinė situacija (ischodnaja situacija); joje paprastai pasakomas herojaus vardas, jo šeimos būklė. Po to jau seka kitos funkcijos: I šeimos narys išvyksta iš namų; II herojui kas nors uždraudžiama; III draudimas sulaužomas. Čia į pasakos veiksmą įsipina įvairūs asmenys, pav., kenkėjas, ir jie pradeda veikti. IV kenkėjas šnipinėja, nori ką nors iškvosti iš herojaus, V kenkėjas sužino apie savo auką tai, ko norėjo, VI kenkėjas stengiasi apgauti savo auką, kad išgautų jo nuosavybę, VII auka apgaunama ir tuo netyčiomis padeda priešui, VIII kenkėjas pakenkia vienam šeimos nariui. Kitos pasakos gali prasidėti ir kiek kitaip, ne kenkimu, pav., ko nors trūkumu. Betgi veiksmo eiga abiem atvejais gali būti ta pati. Tokiu būdu trūkumas — morfologinis pagrobimo elementas. Trūkumas ir pagrobimas patraukia konsekventiškai tolimesnį pasakos užuomazgos momentą — einama trūkstamo daikto ieškoti. Taigi, dar skiria autorius ir VIIIa — šeimos nariui ko nors trūksta, jis įsigeidžia ką nors turėti. Tiesa, daug pasakų prasideda visai kitaip, bet lyginant pasirodo, kad čia tiktai vidurio elementai nėra nukelti į pradžią, o pradžios — kitur atsidūrę. Betgi ste-

buklingoms pasakoms yra būtini šie elementai — pagrobimas arba trūkumas. Kitų užuomazgos formų nėra. IX apie nelaimę ar trūkumą praneša herojui ir jis, prašomas ar įsakomas, išvyksta; X ieškotojas pradeda, pasiryžta veikti, XI išvyksta iš namų, XII herojus bandomas, tardomas, puolamas ir t. t.; tuo paruošiama gauti stebuklingą priemonę ar padėjėją, XIII herojus reaguoja į padėjėjo veiksmus, XIV gauna stebuklingąjį daiktą, XV herojus atsiduria vietoj, kur yra ieškomasis daiktas, XVI herojus ir kenkėjas ima kovoti, XVII herojus gauna ženklą, XVIII kenkėjas nugalimas, XIX užuomazgos nelaimė ar trūkumas likviduojamas, XX herojus grįžta, XXI herojus persekiojamas, XXII išsigelbsti nuo persekiojimo. Tuo išgelbėjimu ne visados pasaka baigiama: dažnai sudaroma vėl lyg nauja užuomazga. Specifinių formų naujai pakenkti nėra, bet yra specifiniai kenkėjai. Tai vyresni broliai. Čia kartojama viskas, kaip ir pirma. Tik nuo to momento, kada herojus stengiasi grįžti namo, pasaka ima kitaip plėtotis. Ir tokiu būdu atrodo, kad pasakos yra sudarytos iš dviejų funkcijų eilių. Tas eiles Pr. vadina eigomis (chody). Tokiu būdu daugelis pasakų yra sujungiama į vieną.

Antrojoje eigoje Pr. skiria paprastai šias funkcijas: VIII bis — broliai pagrobia herojaus laimikį, X—XI bis — herojus vėl vyksta ieškoti, XII bis herojus bandomas padėjėjo, XIII bis reaguoja į tuos bandymus, XIV gauna naują stebuklingą priemonę, XV daiktas atsiranda vietoj, kur jis yra ieškomas. Po to pasakoj jau atsiranda naujų funkcijų: XXIII atvykusio herojaus nepažįsta, XXIV melagingo herojaus pretenzijos, XXV sunkus uždavinys, duodamas tikram herojui, XXVI atliekamas uždavinys išsprendžiamas, XXVII herojų pažįsta, XXVIII kenkėją ar melagingą herojų įrodo sumelavusį (izobličaetsia), XXIX herojus įgauna naują išvaizdą (oblik), XXX kenkėjas nubaudžiamas, XXXI herojus veda ir lieka karalium.

Tad šitokių funkcijų visados užtinkama stebuklingosiose pasakose. Tos funkcijos gali turėti įvairių atmainų. Taip, pav., I funkcijoje skiriamos 3 atmainos: 1) vyresnysis šeimos narys išvyksta su reikalais, 2) tėvai miršta, 3) jaunesnysis šeimos narys išvyksta pasivaikščioti, žvejoti, uogauti. Tokių atmainų gali būti be galo įvairių. Panagrinėjus daugiau variantų, kiekvienoj funkcijoj susirastų ir naujų atmainų tipų. Tiesa, Pr. vis dėlto suranda ir tokių funkcijų, kurios neįeina į sudarytąją schemą. Jos, dažniausiai, yra įsiterpusios iš kitur, neaiškios. Pasakų funkcijos savo esme dargi pačios susiskirsto grupė-

mis. Vienos jų egzistuoja pasakoje poromis (pav., uždraudimas — neklausymas), kitos pavieniui, o kitos — šiaip vieningomis grupėmis.

Į sudarytąją schemą Pr. žiūri kaip į tam tikrą mastą, kuriuo galima tikrai įvertinti pasaką, surasti vienų pasakų santykis su kitomis ir naujai nušviesti pasakų siužetą ir jų gimininguмo klausimus. Iš to jis pastebi dar, kad pasakose labai svarbų vaidmenį vaidina funkcijų asimiliacija. Asimiliacija trukdo atskirti vieną funkciją nuo kitos. Bet atskirti galima tik tada, kada žiūrima funkcijų nuoseklumo eigos.

Antras dalykas — tai vienoj funkcijoj esti kartais sutapusios kelių funkcijų reikšmės. Be funkcijų, kaip pagrindinių pasakos elementų, Pr. skiria dar funkcijų jungiamuosius elementus, reikalingus surišti įvairioms funkcijoms arba patrigubinimams. Svarbų vaidmenį tiek pat vaidina motyvavimas, nurodymas personažo veikimo priežasties ar tikslo. Tai vis labai nepastovūs pasakos elementai. Funkcijos motyvuojamos pačia veiksmo eiga, herojų ypatybėmis. Pasakose, paprastai, motyvavimo žodžiais nėra.

Funkcijos logiškai susijungia į atskirus ciklus pagal veikėjus. Tokių funkcijų ciklų yra 7. Kiekvienas ciklas atitinka savo personažą; bet būna, kad vienam personažui prikergta keletas veiksmo ciklų, arba priešingai — keletas personažų gauna vieną veiksmo ciklą. Tenka pažymėti, kad kiekvienas veikėjas įvedamas kitaip, kiekvienas jų turi savo įvedamąją manierą. Pav., kenkėjas, figūruojąs pasakoje du kartu, pirmą kartą pasirodo netikėtai, antrą kartą suieškomas, kad parodytų herojui kelią atgal.

Kaip sakiau, Pr. skiria ištisas, griežtai vienalytes pasakas ir pasakas, susidariusias iš kelių arba turinčias kelias eigas. Mat, „morfologine pasaka gali būti pavadintas kiekvienas plėtojimasis nuo kenkimo (A) arba trūkumo (a) per tarpines funkcijas iki vestuvių (c) arba iki kitų funkcijų, panaudotų atomazgos prasme."[25b]). Tai — pasaka iš vienos eigos. Jei pasaka yra iš kelių eigų, tai jie gali būti arba eiti tuoj vienas paskui kitą. Jie jungiami paprastai šitaip: 1) vienas eina tuoj paskui kitą; 2) nauja eiga prasideda dar nepasibaigus pirmajai; veiksmas, vadinasi, nutraukiamas epizodinės eigos; 3) epizodas, savo keliu, gali būti irgi nutrauktas; 4) pasaka sudaryta iš dviejų pakenkimų; jų pirmasis visai baigiasi tuoj iš karto, o antras

---

[25b]) Морфологически сказкой можетъ быть названо всякое развитіе отъ вредительства (A) или недостачи (a) черезъ промежуточныя функціи къ свадьбѣ (c) или другимъ функціямъ, использованнымъ въ качествѣ развязки. (Pr. Morf. 101 psl.).

— vėliau; 5) dvi eigos turi vieną bendrą pabaigą; 6) pasakoj du ieškotojai; pradžioj jie eina kartu, vėliau išsiskiria (kryžkelėj), o paskui vėl susitinka.

Nepastoviuosius elementus Pr. tiek pat sistematizuoja, grupuoja, išrašo charakteringuosius. Jie suskirstyti pagal veiksmo momentus, sužymėti atskirai numeriais. Tokiu būdu jie iškyla aikštėn, galima laisvai pažinti ir tai, kas pasakoms duoda tiek daug įvairumo, kas sudaro pagrindinę jų grožinę vertę; ir tai, vadinasi, bandoma išreikšti schemomis, kitą sykį net matematikos formulėmis. Nustatęs savo analizo metodines gaires, Pr. ir praktikoj tą taiko. Paimsime vieną trumputėlį jo tyrinėjimo pavyzdį. Tai viena neilga pasakėlė iš Afanasjevo rinkinio. Joje kiekvienas morfologinis pasakos momentas, kiekviena funkcija sunumeruoti. Greta, prie atitinkamo numerio, pažymėtas funkcijos ir nepastoviojo elemento terminas, o po jo — termino sutartinis ženklas. Pav., cituojamoje pasakoje 1-mu nr. pažymėti veikėjai, jų gyvenimas, o gretimoje skiltyje — to elemento terminas: „pradinė situacija". Be to, kiekvienas terminas turi savo sutartinį ženklą arba skaitmenį. „Pradinė situacija" žymima ženklu „i", o „išvykimas ieškoti „C ". Tokiu būdu visa pasaka išreikšta schematiškai.

| | |
|---|---|
| Gyveno senelis su senute; jie turėjo dukrytę ir mažą sūnelį (1). „Dukrele, dukrele, sako motina, mes eisim į darbą ir atnešim tau bandelę, pasiūsim drabužėlį, nupirksim skarelę: būk protinga, saugok broliuką, neišeik iš namų (2). Vyresnieji išėjo (3), o dukrelė užmiršo, ką jai liepė (4), pasodino broliuką ant žolelės palangėje, o pati išbėgo į gatvę, užsižaidė, užsimiršo (5). | 1. Pradinė situacija. |
| Atskrido gulbės žąsys, nučiupo berniūkštį, nunešė ant sparnelių (6). | 2. Draudimas, sustiprintas kreipimusi.<br>3. Vyresnių išvykimas.<br>4. Motyvuojamas neklusnumas.<br>5. Neklusnumas. |
| Atėjo mergaitė — žiūri, nebėra broliuko (7). | 6. Kenkimas. |
| Sudejavo, puola šen, puola ten. Šaukė, ašaras liejo, raudojo, kad | 7. Bėdos pranešimo rudimentas. |

gaus nuo tėvo motinos, — brolelis neatsiliepė (8). Išbėgo į tyrą laukelį (9); šmėsterėjo tolumoje gulbės žąsys ir pranyko už tamsaus miško. Gulbės žąsys jau seniai negarbę užsitraukė, daug kenkė, mažus vaikus vogė. Mergaitė atsigodojo, kad jos bus nunešusios brolelį, ir puolė vytis (10). Vijosi vijosi, — stovi krosnis (11).

„Krosnis, krosnis, pasakyk, kur gulbės žąsys nuskrido?" — „Paragauk mano ruginės bandelės — pasakysiu." (12). — „O, pas mano tėvelius nė kvietinių nevalgo" (13).

(Toliau sutinka obelį ir upelį. Panašūs pasiūlymai ir panašūs grubūs atsakymai).

Gal dar ilgai ji būtų bėgiojusi po laukus ir klaidžiojusi po miškus, bet, laimei, sutiko ežį (15); norėjo jį paspyrėti (16), bet pabijojo įsidurti (17) ir klausia:

„Eželi, eželi, ar nematei, kur nuskrido žąsys?" — „Ut kur" — parodė (18, 19).

Nubėgo — stovi pirkelė ant vištos kojelių, stovi ir sukinasi (20).

Pirkelėj sėdi laumė ragana, snukis gyslotas, koja molinė (21). Sėdi ir broliukas ant suolelio (22), žaidžia aukso obuoliukais (23).

Pamatė jį sesuo, prisėlino, pačiupo ir nunešė (24, 25), o žąsys ją vytis (26); pavys biaurybės — kur dingti?

Vėl tie patys daiktai tris kart ją bando; ji atsako teigiamai, ir tas iššaukia bandytojo pagalbą, išgel-

8. Detalizacija, patrigubinimo rudimentas.

9. Išvykimas ieškoti.

10. Kadangi pasakoje nėra siuntėjo, kuris praneštų bėdą, tai ta rolė, nors ir per vėlai, tenka pačiam kenkėjui, kuris, pasirodęs vieną sekundę, duoda žinių apie bėdos charakterį.

11. Bandytojo pasirodymas. Netikėtai sutinkamas (tai jo pasirodymo kanoninė forma).

12. Dialogas su bandytoju (labai sutrumpintas) ir bandymas.

13. Grubus atsakymas, neigiama herojaus reakcija. Toks rezultatas iššaukia trigubą pasikartojimą. Veiksmo eiga reikalauja, kad herojui kas padėtų.

15. Pasirodymas dėkingo padėjėjo.

16. Bejėgė padėjėjo būklė; nėra prašymo pasigailėti.

17. Pasigailėjimas.

18. Dialogas.

19. Dėkingas ežys lieka padėjėju ir parodo kelią.

20. Kenkėjo gyvenamoji vieta.

21. Kenkėjo povyza.

22. Ieškomojo personažo pasirodymas.

23. Auksas — viena tipingų ieškomojo personažo detalių.

24. Gavimas per apgaulę ar jėgą.

25. Neminimas, bet savaime suprantamas grįžimas.

26. Vijimasis ir persekiojimas, skridimo forma.

bėjimo nuo vijimo forma. Upelis, obelis ir krosnis paslepia mergaitę (127). Pasaka baigiama atvykimu namo 25c).

27. Išgelbėjimas nuo vejančio.

---

[25]c) Жили старичекъ со старушкою; у нихъ была дочка да сынокъ маленькій (1). „Дочка, дочка,- говорила мать: мы пойдемъ на работу, принесемъ тебѣ булочку, сошьемъ платьице, купимъ платочекъ: будь умна, береги братца, не ходи со двора“ (2) Старшіе ушли (3), а дочка забыла, что ей приказывали (4), посадила братца на травку подъ окошко, а сама побѣжала на улицу, заигралась, загулялась (5).

1. Начальная ситуація.

2. Запретъ, усиленный обращеніями.
3. Отлучка старшихъ.
4. Нарушеніе запрета мотивируется.

Налетѣли гуси лебеди, подхватили мальчика, унесли на крылышкахъ (6).

5. Нарушеніе запрета.

6. Вредительство.

Пришла дѣвочка, глядь — братца нѣту (7). Ахнула, кинулась туда, сюда — нѣту. Кликала, заливалась слезами, причитывала, что худо будетъ отъ отца и матери, — братецъ не откликнулся (8). Выбѣжала въ чистое поле (9); метнулись вдалекѣ гуси лебеди и пропали за темнымъ лѣсомъ. Гуси лебеди давно себѣ дурную славу нажили, много шкодили и маленькихъ дѣтей крадывали. Дѣвушка угадала, что они унесли ея братца, бросилась ихъ догонять (10). Бѣжала, бѣжала, стоитъ печка (11).

7. Рудиментъ сообщенія бѣды.

8. Детализація: рудиментъ утроенія.
9. Выходъ изъ дома въ поиски.

10. Такъ какъ въ сказкѣ нѣтъ отправителя, который сообщилъ бы о бѣдѣ, то эта роль съ нѣкоторымъ опозданіемъ переходитъ на самого вредителя, который тѣмъ, что онъ показывается на секунду, даетъ свѣдѣнія о характерѣ бѣды.

— Печка, печка, скажи, куда гуси полетѣли? — Съѣшь моего ржаного пирожка — скажу (12). — О, у моего батюшки пшеничные не ѣдятся (13).

11. Появленіе испытателя. Встрѣченъ случайно (каноническая форма появленія его).

12. Діалогъ съ испытателемъ (очень сокращенный) и испытанія.

(Слѣдуетъ встрѣча съ яблоней и рѣчкой. Сходныя предложенія и сходные заносчивые отвѣты).

13. Заносчивый отвѣтъ, отрицательная реакція героя. Этотъ результатъ вызываетъ утроенное повтореніе. Для хода дѣйствій нужно, чтобы герою была оказана помощь.

И долго бы ей бѣгать по полямъ, да бродить по лѣсу, да къ счастью попался

Čia jau nebekartosiu pačios schemos, visų tų sutartinių ženklų.

Taigi, čia Pr. suskirsto pasaką pastoviaisiais ir nepastoviaisiais elementais. Reikia žinoti, kad jo yra nustatomi dėsniai ir kitėjantiems pasakos elementams. Kitėją elementai — tai personažo ypatybės, būdas, charakteris, gyvenamoji vieta, povyza ir t. t. Tuos jis tiek pat sistematizuoja, grupuoja, sužymi sutartiniais ženklais — numeriais. Tokių numerių surado 151. Jie yra suskirstyti grupėmis: I — pradžios situacija, II — paruošiamoji dalis, III — užuomazga, IV — apdovanotojai, V — nuo padėjėjo atsiradimo iki pirmosios eigos pabaigos, VI — antrosios eigos pradžia, VII — antrosios eigos tęsinys ir t. t.

Pagal stebuklingųjų pasakų schemą gali būti išdėstomos ir pasakos apie gyvulius. Pav., lygiai tokios pat konstrukcijos yra pasaka apie žaltį, pavogusį karalaitę, ir pasaka apie vilką ir ožkelius (Afanasjevas 23). Tuoj eina pirmykštė situacija (ožka ir ožkeliai), toliau — išvykimas vyresniojo, draudimas, apgaulingi kenkėjo (vilko) prikalbinėjimai, draudimo neišlaikymas, šeimos nario pavogimas, pranešimas

---

ежъ (15); хотѣла она его толкнуть (16), побоялась наколоться (17) и спрашиваетъ:

— Ежикъ, ежикъ, не видалъ ли, куда гуси полетѣли? — Вонъ, туда то, — указалъ (19).

Побѣжала — стоитъ избушка на курьихъ ножкахъ, стоитъ — поворачивается(20).

Въ избушкѣ сидитъ Баба-Яга, морда жилиная, нога глиняная (21). Сидитъ и братецъ на лавочкѣ (22), играетъ золотыми яблочками (23).

Увидѣла его сестра, подкралась, схватила и унесла (24, 25), а гуси за нею въ погоню летятъ (26); нагонятъ злодѣи — куда дѣваться?

Вновь тройное испытаніе тѣхъ же персонажей, но съ положительнымъ отвѣтомъ, который вызываетъ помощь самого испытателя въ формѣ спасенія отъ погони. Печка, яблоня и рѣчка прячутъ дѣвушку (27). Сказка кончается прибытіемъ дѣвушки домой.

15. Появленіе благодарнаго помощника.
16. Безпомощное состояніе помощника безъ прозьбы о пощадѣ.
17. Пощада.
18. Діалогъ.
19. Благодарный ежъ становится помощникомъ, указывая путь.
20. Жилище вредителя.
21. Обликъ вредителя.
22. Появленіе искомаго персонажа.
23. Золото — одна изъ типичныхъ деталей искомаго персонажа. Атрибутъ.
24. Добыча съ примѣненіемъ хитрости или силы.
25. Не упомянуто, но подразумѣвается возвращеніе.
26. Погоня и преслѣдованіе въ формѣ полета.
27. Спасеніе отъ погони,

apie nelaimę, kenkėjo nužudymas (labai įdomi asimiliacija su sunkiaisiais uždaviniais: ožka siūlo vilkui šokti per duobę — karalaitė siūlo karaliui pereiti kartimi per duobę), užmušimas — vilko bausmė, atgavimas pavogtųjų dalykų ir grįžimas. Čia, matome, pasakos funkcijos tos pačios, kaip ir stebuklingosiose pasakose. Toksai visų pasakų glaudus sąryšis rodo, kad pasakos elementai turi būti nagrinėjami ne tik sąryšy su visa vienos pasakos medžiaga, bet sąryšy ir su visomis kitomis. „Ištyrinėjus atskirus pasakų elementus, turi būti genetiškai tyrinėjamas tas kamienas, ant kurio rutuliojasi visos stebuklingosios pasakos. Toliau būtinai turi būti ištyrinėtos metamorfozų normos ir formos. Tiktai po viso to galima imtis tyrinėti klausimą, kuriuo būdu susikūrė atskiri siužetai ir ką jie savim reiškia."[26]).

Dabar matome, kokiais skirtingais keliais eina tie 4 didieji pasakų tyrinėtojai. Tačiau jų darbai, būdami kiekvienas savotiško pobūdžio, nepanaikina, griežtai nepaneigia pasiektųjų rezultatų: tikriau, jie vienas kitą papildo, vienas kitą tobulina. B. ir P. trūko dėsningumo, trūko logiškais galvojimo dėsniais sutvirtinto, tiksliai įrodyto pagrindo. Tokius pagrindus ir dėsnius nustato A. ir, svarbiausia, labai tiksliai ir aiškiai metodo reikalu pasisakydamas, Pr., kuris stebina mus savo teorijos objektingumu ir matematiškai apskaičiuotu tikslumu bei griežtumu. Tuo tarpu matėm, kad šių dalykų labai trūko A. siužetiniam nagrinėjimui. Visiems nepaprastai krinta į akis didelis pasakų vienodumas ir drauge įvairumas. Labai vykusiai tai aiškina Pr. savo funkcijomis; tuo tarpu tas klausimas ir A. ir B. su P. visai nuošaliai paliekamas. Jie daugiau nagrinėja vadinamuosius nepastoviuosius elementus, jų kaitą. Pr. ir pro tą klausimą nepraeina tylėdamas, jis ir čia įneša griežtumo, tikslingumo. A. nagrinėjant atskirus siužetus trūksta sistemos, Pr. kaip tik stengiasi tą sistemą visur išlaikyti labai vieningą, logišką. Labai svarbu būtų Pr. metodą pritaikyti ir kitoms pasakų rūšims nagrinėti. Tada tikrai galėtume spręsti, kokių rezultatų ir ta pati naujausia teorija yra davusi, ar tas schematizavimas neprives prie absurdo — sudaryti visoms pasakoms vieną funkcijų eilę, kurios gana laisvai gali būti pasakoriaus pasirenkamos, sugretinamos, sudedamos. Betgi, kalbant tik apie stebuklingąsias pasakas, negalima jokiu būdu

---

[26]) Вслѣдъ за изученіемъ отдѣльныхъ элементовъ должно слѣдовать генетическое изученіе того стержня, на которомъ строятся всѣ волшебныя сказки. Далѣе непремѣнно должны быть изучены нормы и формы метаморфозъ. Только послѣ этого можетъ быть приступлено къ изученію вопроса о томъ, какъ создались отдѣльные сюжеты и что они собой представляютъ. (Pr. Morf. 127 psl.).

užginčyti, kad Pr. tos rūšies pasakų konstrukciją visai aiškiai ir beveik išsemiamai būtų išnagrinėjęs; to nebūtų galima buvę pasiekti naudojantis nei A. metodu, nei B. ir P. Žinoma tas natūralu, nes visų tų tyrinėtojų tikslai yra buvę skirtingi, todel ir liko pasaka iš kelių labai įvairių atžvilgių nušviesta.

## VI.

### Pasakų kilmės teorijos.

Yra dar vienas pagrindinis klausimas, kuris pirmoj eilėj ypatingai domino pasakų tyrinėtojus, būtent, pasakų atsiradimo ir jų išsiplėtimo paslaptis. Ko nors pradžia, genezė — dalykas sunkiausiai išsprendžiamas, bet už tai ir labiausiai viliojąs. Toks patraukimas žmonijoj galingai pasireiškia ir sąryšyje su pasakų tyrinėjimu: juk pirmutinis klausimas, kurs Gr. kilo, tai — iš kur pasaka atsirado? Be Gr., daugelis dar ir kitų tuo domėjosi ir stengėsi įvairiais metodais surasti pasakų kilmę, jų pirmąsias šaknis.

Metodų, kuriais pasakų plėtotė ir kilmė aiškinama, yra daug, bet svarbiausieji jų šie: mitologinis, orientalistinis, antropologinis ir istorinis geografinis.

Mitologinės teorijos įkūrėjai yra Grimmai. Jie griežtai tvirtina, kad pasakos turi savyje labai daug mitologinių elementų. Į jas tenka žiūrėti, kaip į liekanas senoviško tikėjimo, bandžiusio konkrečiai vaizduoti pojučiais neapčiuopiamus antgamtiškus dalykus. Ilgainiui ta gilioji prasmė buvo užmiršta, paliko tik pati forma, į kurią buvo įdėtas naujas stebuklingas turinys. Tas patenkino žmonių linkimą prie to, kas fantastinga, nepaprasta. Bet, ar šiaip, ar taip, nėra tai vien tik tuščios fantazijos padarinys, bet bandymas suprasti ir išaiškinti didžias ir neįspėjamas gamtos esmės paslaptis. Aukštesnysis luomas visa tai užmiršo, bet liaudis tai ištikimai laikė savo atmintyje. Visi mitai yra sudaryti bendroje indo europiečių protėvynėje. Tais mitais jie vaizdavo gamtos reiškinius animistiniu būdu; įasmenindami, įsivaizduodami juos kaip herojus, kaip dievus. Išsisklaidę iš savo bendrosios protėvynės, indo europiečiai išsinešiojo drauge ir tuos mitus; vėliau mitai kitėjo, netekę savo pirmykštės prasmės, virto padavimais, pasakomis.

Svarbiausieji šios teorijos atstovai yra Grimai, Max Mülleris, von Hahnas, Kuhno, Afanasjevas, André Lefèvre, V. Proppas. Ypa-

tingai daug nusipelnęs yra Jokūbas Grimmas. Savo D. Myth. dviejuose tomuose, kalbotyros lyginamuoju metodu pasiremdamas, pasinaudodamas esamąja tautosakine medžiaga, jis nori aiškinti indo europiečių prareligiją. Sugretinęs atskirus dievų vardus, religinius terminus, kalbą, jis pastebi, kad juose dažnai pasitaiko bendra šaknis, kad vardai dažnai esti labai panašūs. J. Grimmas ypatingai daug dėmesio kreipia į Šiaurės ir Pietų germanų mitologijų vieningumą, jų sąryšį. Tas sąryšis remiasi: 1) kalbos gimininguмu ir poezijos vieningumu, 2) bendrais kulto pasireiškimais, 3) mitinių sąvokų ir terminų identifiškumu, 4) panašiu mito ir padavimo santykių ir t. t. Mitai yra buvę indo europiečių kuriami dar tais laikais, kada jie sudarė vieną bendrą šeimą, vieną bendrą kamieną, todel ir buvę panašūs. Tik vėliau, pamažu įvyko šiokia tokia diferenciacija, prie mitų prisiplakė įvairių pašalinių elementų, įvairių priemaišų. Mitai tokiu būdu liko kiek iškraipyti. Savo D. M., atmesdamas vėlyvesnius padarinius, J. Grimmas ir „stengiasi iššluoti visa, ką prie mito pagrindo prilipdė istorijos būtinybė, — jis nori atvaizduoti pirmaprades sąvokas, kurias buvo susidaręs pirmasis žmogus dar tebebūdamas pirmykštės naivios pasaulėžiūros". (B. Sr. Hum. II, 26 psl.). Ne viena prastutėlė vaikiška pasaka turi savyje mitologinių liekanų, tiesa, įvairių įtakų nudildytų, nušlifuotų, niveliuotų. Tokių senovės įvaizdžių rasime ir pasakoje apie tai, kaip vienas vargšas žmogelis, pakliuvęs į dangų ir atsisėdęs į Dievo kėdę, žiūri iš aukšto į žemę ir mato bevagiant. Del to labai supykęs ir sviedęs nusidėjėlį tuo, kas pirma pakliuvo į rankas. Dievas už pyktį nebeleidęs jam daugiau sėdėti savo kėdėje. Čia svarbus žiūrėjimas nuo Dievo kėdės (dažniausiai vaivorykštės). Tokių žiūrėjimo motyvų į žemę (ar pro plyšį, ar pro langą...) pasitaiko dažnai įvairių tautų mituose. Tai charakteringa ir Vodanui, ir Thorui, ir Dzeusui, ir Apolonui. Vadinasi, čia galime įžiūrėti mito liekanų. Dievo sėdėjimas danguje, soste, kėdėj vaizduojamas ir Biblijoj. Tik Biblijos Dievas nežiūri į žemę. Kartu su Gr. mitologai kiekvienoj pasakoj suranda tokių mitų liekanų. Pav., pasaka „Dornröschen". Ji aiškinama kaip miglotas atsiminimas Brunhildos miego, po to, kai ją įdūrė Odhinas. Princas, kuris pabučiavo ir tuo būdu pažadino Erškėtrožę iš miego, yra ne kas kitas, kaip saulėtas germanų mitologijos didvyris — Zigfridas. Pati Brunhilda, anot Max Müllerio, yra naktis, Zigfridas — žadinanti saulė. Pasaka „Cenerentola" — „Pelendrūsė" irgi panašiai aiškinama. Vienoje estų legendoje Vanna Issi, dangaus dievaitis, įsako Ammarikui, vakaro žarai, gesinti saulės ugnį ir, apdengus ją pele-

nais, saugoti, o Koitai, aušrai, — vėl ją uždegti. Ir vardas Pelendrūsė yra iš to paties kilęs: Pelendrūsė — pelenuota, būvanti prie pelenų. Del to vakarą žara negraži ir slepiasi, o rytą ji išsimiegojusi vėl lieka graži. Tos pasakos pamotė ir jos duktė — nakties personifikacija; jas sudegina — naktis nyksta, ateina diena. André Lefèvre šitaip aiškina visiems žinomą Raudonkepurės pasaką: raudona kepuraitė — tai ryto rausvumas, pati mergaitė — aušra, senelė — personifikacija jau buvusių, senų aušrų, vilkas — debesys, naktis, kurie praryja saulę, o pyragaičiai ir sviestas — tai aukos dievams. Su tuo Raudonkepurės pasakos aiškinimu visai sutinka ir gilus primityvių tautų gyvenimo žinovas E. Tyloras. Nekultūringos, necivilizuotos tautos visados stengiasi išaiškinti gamtos reiškinius. Ypač domino juos nuolatinis dienos ir nakties kaitaliojimasis, ir jie apie tai sukūrė daug mitų. Plačiai pasklidę pasakojimai apie tai, „kur mitiškai tiksliai, surytosios aukos vėliau išmetamos atgal arba išlaisvinamos."[26]a). Taip, pavyzdžiui, anglų pasakymas, kad „naktis praryja saulę", dabar beturįs tik alegorinės prasmės, o seniau, dar barbarizmo laikais, turėjo tiesioginę prasmę. Maorisai žino pasakojimą apie tai, kaip miršta jų dieviškasis herojus Maui. Jo prosenelė — didelė moteris — Naktis yra dargi matoma horizonte, kur susisiekia dangus ir jūra. Ji čia atsidaro, čia užsidaro, ir Maui įšliaužia jai miegant į kūną. Bet kaip tik tuo metu, kada Maui turėjęs iššliaužti, sugiedojo maža paukštytė Tiwakawaka ir išbudino Naktį. Ta ėmė ir prarijo Maui. Kad čia vaizduojama saulė, o ne kas kita, pasak Tyloro, tai įrodo Tiwakawakos minėjimas: ji visados giedanti tik saulei nusileidžiant. Zulusai vaizduoja baidyklės vidurius šalimi, kurioje yra ir namai, ir žmonės, ir gyvuliai, ir pievos ir laukai, kalnai, upės... Tai baidyklei sprogus, viskas iš jos vidaus, iš tamsos, vėl išeina į šviesą. Kad čia kalbama apie aušrą, įrodo faktas, kad gaidys pirmas išeina ir sugieda: „Kikiliki. Aš matau šviesą." Lygiai toks pat senojo mito variantas yra ir Raudonkepurė, išeinanti sveika, linksma iš vilko vidurių. Visai pripažindamas teisingu ir vykusiu mitologinį pasakų aiškinimą, T. reikalauja, ieškant pasakų kilmės šaltinio, didelio atsargumo: „Mitų aiškinimas tikrai reikalauja ne vien tik paprastų spėliojimų; turi būti ir priežastys, del ko vienas spėliojimas teisingesnis už antrą."[27]). Nereikia taip

[26]) Where with mytic truth the devoured victims were afterwards disgarged or set free. (T. Antr. 394 psl.).

[27]) What is early wanted in intepreting myths is something beyond simple guessing; there must be reasons why one particular guess is more probable than any other. (T. Antr. 369 psl.).

lengvabūdiškai aiškinti kiekvieną dalyką, kiekvieną pasaką esant mitologinės kilmės, kaip tai daro kai kurie mokslininkai, pav., negali būti aiškinamas vaikiškas anglų priežodis „karvė peršoko per mėnulį", kaip liekana gamtos mito, kur karvė — yra debesis, uždengiąs mėnulį. Toks aiškinimas yra visiška nesąmonė. Antras mokslininkas, Fr. v. der Leyenas, irgi daug ką paneigia iš mitologinio pasakų aiškinimo. Jo nuomone, geriausia kritika tokio aiškinimo esąs ryškus visų pasakos įvykių, mitologiškai perverstų, įsivaizdavimas. Jis sako: apie „Dornröschen" „Kaip gali Diena arba Saulė perskristi per ryto rausvumą ir bučkiu išbudinti Naktį, tą miegančią gražuolę, ir kurgi esti Naktis, kai ji išsimiega?"[28]) Na, ir iš tikro turime sutikti su Leyenu, kad geroko fantazijos laužymo ir iškraipymo reikia, kad visa tai mes galėtumėm įsivaizdinti esant dramą iš saulės ir dienos laikų gyvenimo šioje paprasčiausioje vaikiškoje pasakėlėje. Argi nėra absurdas galvoti, kad pyragaičiai ir sviestas, kuriuos neša Raudonkepurė savo senelei lauktuvių, yra aukos dievams! Vadinasi, blaiviai pagalvoję, jokiu būdu negalima kildinti kiekvieną pasaką iš mito.

Mitologų personifikacijos sukasi daugiausia arba apie saulę, kurios kova su tamsa ir sudaro svarbiausią pasakų objektą (tai vadinamoji soliarinė teorija; jos kūrėjas — Max Mülleris) arba apie audrą ir perkūniją, dariusius daug didesnio įspūdžio, negu saulė (tai vadinamoji meteorologinė teorija). Mitologinę teoriją kitaip dar vadina arijine, nes jos šalininkai galvojo, kad mitai ir pasakos tėra vien arijų jų bendroje protėvynėje sukurti. Apie pasakų kelionę bei skolinimąsi čia nekalbama. Mitologai neskiria pasakos siužeto nuo pasakos motyvo. Veselovskis, kritikuodamas tą teoriją, nurodo, kad pasakos ar mito siužetas negalėjo išsilaikyti įvairiose tautose nepakitėjęs, negalėjo irgi visai vienodai plėtotis, kaip vienoje tautoje, taip ir kitoje. Juk kiekviena tauta, gyvenanti visai skirtingą gyvenimą, negalėjo sukurti tolygių siužetų. Viena, kas galėjo panašūs gimti įvairiuose kraštuose, — tai pasakų ar mitų motyvai, kurie galėjo kiekvienoje tautoje atskirai išsiplėtoti net lig pasakos schemos. Tačiau didelis smulkmenų panašumas jokiu būdu nėra pateisinamas kokiu nors vienodu psichiniu procesu: čia tenka pripažinti skolinimosi vaidmenį. Tiek pat visai nepagrįsti yra ir etimologiniai panašumai; daugelis jų tikro filologinio pagrindo esą, anot Veselovskio, neturi, o tėra paremti tiktai

[28]) Wie sollen wohl Tag oder Sonne durch die Morgenröte hindurchschreiten, und die Nacht, eine schlafende Schöne, aus ihren Schlaf zu küssen, und wo bleibt die Nacht, wenn sie ausgeschlafen hat? (L. Märchen 30 psl.).

sąskambių panašumu, kaip, pav., Dyaus — Zeus — Tius... Svarbiausia klaida yra manyti, kad visos pasakos tėra indo europietiškos kilmės. Paskutiniai tyrimai įrodė, kad ir kitur, — Azijoj, Afrikoj, Australijoj, Amerikoj, — pasaka yra buvusi, yra savaimingai gyvavusi, plėtojusis. Vadinasi, jokiu būdu negalima manyti, kad pasaka kilusi tik indo europietiškose tautose. Tačiau, nežiūrint visų tų puolimų ir priekaištų, mitologinė teorija ir dabar dar turi šalininkų, ir rimtų šalininkų. Taip, pav., Pr., išnagrinėjęs stebuklingąsias pasakas, sprendžia, kad, pasiremiant jų konstrukcinėmis žymėmis, tektų šias pasakas kildinti iš mitų. Gaila, kad Pr. to klausimo plačiau neišnagrinėjo.

Pirmutinis sudavė mitologinei arba arijinei teorijai smūgį Teodoras Benfey. Jis tvirtina, kad pasakos kilusios Indijoj, kur labai mėgstami įvairiausi pasakojimai, pamokymai, o ne indo europiečių tautoje ir ne žymiai vėliau, ne tada, kai tautos buvo pasiekusios tam tikrą kultūros laipsnį. Versdamas ir nagrinėdamas indų pasakų rinkinį „Pančatantrą", jis pastebėjo nepaprastą pasakų siužetų gausumą, turtingumą; tiek pat jis pastebėjo, kad daugelis pasakų labai panašios į mūsiškes. Kadangi reta šalis tiek mėgsta sekti pasakas, kaip indai, tai jos iš ten visur ir pasklidusios. Kryžiaus karų laikais, mongolų antplūdžių metais jos atėjusios iš ten į Europą. Mongolai, kariaudami su indais, pasisavinę iš jų literatūrą, daugelį kūrinių išsivertę į savo kalbas. Tokių vertimų nemaža yra arabų, persų ir kitų kalbomis. Jų svarbiausia yra „Pančatantra". Po Kr. 6 amžiuje ji išversta į persų kalbą,6—7-tam — į sirų, 8-tam — į arabų, toliau—į žydų, 13-tam—į lotynų ir 15-tam — į vokiečių. Jos rėmai — duoti trims kunigaikščio Amaraçakti sūnums naudingų patarimų. Tuos patarimus atskiromis pasakomis ir surašė 80 metų senukas, Wischnuçarmanas. Tai 5 tomai „Pančatantros". „Pančatantros" rėmus turi beveik ir visi kiti pasakų rinkiniai, kaip, pav., Vetälapancavinçati (25 Vetalos pasakojimai, kuriuos seka demonas, pasislėpęs lavone, kol tą lavoną nuneša nuo kapų). Tokių rinkinių labai daug. Vienas jų, svarbiausias, išverstas į arabų kalbą ir tiesiog turėjęs įtakos Europai, tai „1001 naktis". Seniausias jo vertimas yra užsilikęs iš 1301 metų. Taigi Benf. ir tvirtina, kad mongolai, nukariavę kitus, ne indų, kraštus, ir užnešę į ten indiškųjų pasakų. Tokiu būdu jų atsiradę ir Europoje, ir Afrikoje, ir Azijoje. Centrai, per kuriuos pasaka plitusi, ėjusi į Europą, yra šie: Bizantija, Italija, Ispanija. Tačiau, ar šiaip ar taip, svarbiausias pasakų plitimo kelias, tai ne žodinė tradicija, bet literatūra.

Didžiausia Benfeyo teorijos naujenybė yra ta, kad jis pirmas pripažino, jog pasaka gali keliauti. Pasakos kelionėje, kaip jau minėjome, svarbiausią vaidmenį vaidina literatūra. Žinoma, tai dar jokiu būdu neįrodo, kad indų knyginės pasakos būtinai sutinkamos ir kitur. Vadinasi, čia Benf. pernelyg vertina knygos vaidmenį pasakų kelionėje: juk paskutiniai tyrimai liudija, kad liaudies sakytinės pasakos žymiai senesnės už knygines. Be to, gali dar būti, kad kai kurios pasakos yra ne iš Indijos, bet priešingai — į indus iš kitur keliavusios. Dargi ir pats Benf. galvoja, kad Indija kai kurių pasakų tėviškė būti negali. Tai — vadinamosios gyvulinės pasakos. Graikuose jis toms pasakoms suranda ir knyginių šaltinių, daug senesnių, negu induose. Taigi, matome, kad Benf. teorija jokio tvirto ir rimto pagrindo neturi. Bedierio nuomone, indiškosios pasakų kilmės šalininkai dargi jokio naudingo darbo nedarą, o tik renką pasakų variantus, ir tiek. Surinkę jų variantus, nė vykusiai nepalyginą, apakinti indų pasakų šviesos.

Tačiau ir ši teorija turi daugelį ir rimtų šalininkų, kurių ne vienas ir savo šį bei tą į ją yra įnešęs. Žymesni tų pasekėjų buvo R. Köhleris, Em. Cosquinas, G. Paris ir k. k. Jie ypatingai daug dėmesio kreipia į tai, kad pasakos gali būti skolinamos bet kurios vienos tautos iš bet kurios kitos. Čia, aišku savaime, vaidina svarbų vaidmenį ir kultūros lygmuo ir kitokios aplinkybės. Ne visi benfeininkai pripažįsta tik Indiją pasakų gimtine. Cosquinas teikia be galo daug reikšmės ir Egiptui, kaip vienam svarbiausių centrų, iš kurio plito pasakų motyvai ir legendos į Europą (tik, žinoma, ne atvirkščiai!). Pripažindamas ir literatūros vaidmenį, C. nepaneigia nė žodinės tradicijos. Čia, jo manymu, labai svarbų vaidmenį vaidinanti religijų plėtotė. Taip, pav., budistai yra išnešioję savo šalies pasakas toli po pasaulį; jų randame dargi Meksikoj drauge su kitais užklydusiais indų kultūrinio gyvenimo likučiais (pav., neretai sutinkama dramblio galva — įprastinis indų Buddos simbolis — Meksikos senienose, nors tame krašte ir nesivaiso dramblių). Tai visai racionalu. Ypač lengvai suprantamas toks pasakų skolinimasis Azijoje, kur bendrauja nepertolimi kaimynai.

Cosquinas tvirtina drauge su Bienandu, kad Indija seniai jau, dar pr. Kr., turėjusi su Vakarais ir šiaip santykių, ne vien tik religinių. Čia labai svarbų vaidmenį vaidiną vėjai musonai. Jais pasinaudodami kasmet apie 2000 Vidurželio pajūrio, būtent, Egipto, gyventojų I a. pr. Kr. plaukdavę periodiškai net ligi Prūsų jūros ir Indijos pusiausalio, o po 6 mėn. vėl grįždavę. Žinoma, tuo būdu, anot C., ir pasakų

nemaža atkeliaudavę. Viena tokių užneštųjų ir esanti Apulėjaus Psichė. Pasakai keliauti padėjusi dar ir krikščionybė, be to, įvairūs karai ir nukariavimai, kaip antai: Kryžiaus karai, mongolų antplūdžiai.

Benfey ir jo šalininkai šitaip aiškina pagal savo teoriją pasakas. Imkime, pavyzdžiui, jau aukščiau nagrinėtą „Erškėtrožę" (Dornröschen). Nors ta pasaka, paduodama br. Grimmų rinkinyje, turi liaudišką formą, bet ji nėra liaudyje kilusi. Ji turėjo savo prototipų literatūroje. Tai žinoma Perraulto pasaka „La belle au bois dormant". Nors kai kuriomis smulkmenomis šios dvi pasakos skiriasi, bet jų panašumas — nepaprastas. Vadinasi, ji atkeliavo į Vokietiją iš Prancūzijos knygai tarpininkaujant. Jos variantų galima rasti neapoliečio Bazilio „Pentamerone", kuris turi pagrindu daugiausia indų pasakas. Tokiu būdu ir ji kilusi iš Indijos. Indų variantas turi daug panašumo su prancūzuose žinoma jau 14 a. Erškėtrožės pasaka.

Toliau, apie tai, kad pasakos gali būti vienų skolinamos iš kitų, kalba ir patys jų siužetai. Pavyzdžiui, imkime pasaką apie persekiojimą ir įvairius pasivertimus. Lorenų pasakoje jaunuolis pabėga nuo milžino žmogėdros su jo paties dukterim. Žmogėdra juos vejasi, bet nepaveja, nes jie virsta sodu ir sodininku, bažnyčia ir kunigu ir t. t., o persekiotojas to nesupranta (tokių pasakų turime daug ir lietuviškų; čia persekiotoju esti arba laumė ragana, arba velnias). Algonkinų pasakoje laukinė katė vejasi zuikį. Zuikis pasiverčia įvairiais dalykais (vigvamu (palapine) su seneliu, bažnyčia...), o pasivertimu patikėjęs katinas paprastai atsiduria baloje ar kitoje kurioje labai nepatogioje vietoje. Algonkinų laukinis katinas ir zuikis pakeitė iš svetur atkeliavusius svetimo siužeto milžiną (demoną) ir jaunuolį. Čia labai lengva pamatyti kontaminacijos žymes kai kurių motyvų liekanose (pav., bažnyčios motyvas visai nei iš šio, nei iš to atsiradęs algonkinų pasakoj); galima jų rasti motyvavimo trūkume, fabulos neaiškume. Ir tai kaip tik rodo, kad pasaka yra iš kitur atkeliavusi. Pav., vienoj rusų pasakoj ar bylinoj vienas jos herojus, berods, Jemelia, sėdi prisidengęs saulėžoliu. Tas motyvas irgi yra atkeliavęs. Šio metodo šalininkai pripažįsta, kad keliauja ne tik visa pasaka, bet ir atskiri jos motyvai. Su visos pasakos kelione mums nesunku sutikti, nes tai ir savaime aiškus dalykas. Dabar nė vieno pasakų tyrinėtojo nerasime, kurie priešingai tvirtintų. Bet, žinoma, negalima sutikti su tuo, kad pasakos galėjo kilti vien tik Rytuose. Įvairūs tyrimai kaip tik verčia galvoti, kad pasakos gimtinė yra visas pasaulis — vienos atsiradusios vienur, kitos kitur, vienos keliavusios iš Rytų į Vakarus, o kitos iš Vakarų į Rytus, iš Šiaurės į

Pietus ir t. t. Juk nieku būdu negalime paneigti to fakto, kad graikai turėjo ir savų pasakų, ypač mitų, ir kad iš graikų, kaip aukštos kultūros tautos, daug kas buvo patekę į žemesnės kultūros tautas. Juk, anot B Sruogos, „teko skaitytis su tokiu stambiu faktorium, kaip klasikiškoji Graikija, su jos turtingiausia mitologija. Pasirodo, kad didelė daugybė padavimų, vėliau pasklidusių po pasaulį, yra kilę ne iš Indijos, bet iš Graikijos. Egiptologų studijos parodė, kad Egipte būta novelių, pasakų, herojinių padavimų kur kas anksčiau, negu Benfey nurodinėjo". (B. Sr. Hum. II psl. 43).

Betgi su tuo, kad yra keliavę atskiri pasakų motyvai, neperdažnai sutinkama. Yra viena teorija, vadinama antropologine, kuri įrodinėja, kad pasakos atskiri motyvai arba elementai yra tokie paprasti nesudėtingi vienetai ir reiškia tokius daug kur dažnai sutinkamus ir labai panašius viens į kitą faktus, kad jie galėję atsirasti visur, visose žemės šalyse prie tam tikrų vienodų sąlygų. Tos teorijos įkūrėjas yra anglas mokslininkas, antropologas Ed. Tyloras. Iš žymesnių tos teorijos šalininkų tenka paminėti Andrew Langą ir garsų tautų psichologijos žinovą — Wuntą. Antropologinė teorija, savo aiškinimus remianti psichologiniais faktoriais, ypatingai iškelianti jų vaidmenį pasakų kūrime ir plėtotėje, dažnai dar kai kurių vadinama psichologine.

Labai įdomūs tos srities darbai priklauso Tylorui. Tas didis antropologas labai daug nagrinėja, tyrinėdamas primityvių ar kultūringų tautų būklę, religiją, papročius ir įvairius dvasinio gyvenimo pasireiškimus. Jis pastebi, kad „žmonių visuomenių susidaryme yra tokio didelio tikslingumo, kad net galime atmesti individualines išimtis ir sudaryti bendras išvadas apie ištisų tautų meną ir pažiūras"[29]). Čia jis remiasi būtinybe priežasčių ir pasėkų eigoje. Tokia būtinybė pasireiškia ir tautosakoje. Jeigu mes tam tikra eile sugrupuosime tautosakos kūrinius, tai pastebėsime nepaprastą plėtotės taisyklingumą ir vieningumą. Mat, tas išaiškinama kūrimo dėsniu, „pagal kurį kiekvienas senas ar naujas padavimas susidarė iš tam tikro akstino ir ganėtinos priežasties".[30]) Tokiu būdu jie sukurti drauge visos žmonijos, tiems bendriems, nepakeičiamiems dėsniams veikiant, ir yra labai panašūs. Ne tik mitai, bet ir pasakos nuo tų pačių dėsnių pareina. Toliau antras

[29]) Prawidłowość w układaniu się społeczeństw ludzkich jest tak wielką, że możemy odrzucać wyjątki indywidualne i wyprowadzać wnioski ogólne o sztuce i zapatrywaniach całych narodów. (T. Cyw. I 22 psl.).

[30]) Każde stare czy nowe podanie powstało wskutek pewnego powodu i dostatecznej przyczyny. (T. Cyw. I, 341 psl.)

dalykas, kurio teisingumo negalima užginčyti, yra tai, kad padavimai labai dažnai turi visai realų pagrindą ir, eidami iš lūpų į lūpas, nepakeičia istorinės tiesos. Tuo pavyzdžiu gali būti vienas indėnų padavimas apie kėdę, esančią po dideliu šimtamečiu medžiu. Vėtrai išrovus medį, tikrai ji pasirodė ten besanti. Kitą sykį tokie padavimai, sujungti iš mito ir iš istorinių įvykių, ilgainiui virsta vaikiškomis pasakėlėmis. Bet reikia žinoti ir tai, kad „senoviškosios visuomenės rimti veiksmai virsta vėlyvesnių kartų žaismu, o tikėjimas išlieka tik pasakose, auklių sekamose".[31])

Kaip jau minėjau, T. prisilaiko tos nuomonės, kad vienodos priežastys iššaukia vienodas pasėkas. Tai galima pastebėti visose žmonijos gyvenimo srityse, visose jų dvasios pasireiškimuose. Pav., imkime kalbą. Pirmiausia įvairiausiose šalyse kalba yra vienų ir tų pačių veiksnių padarinys: ji yra natūraliai kilusi iš ekspresinio garsų pobūdžio. Panašus jausmas sukelia panašų garsą, tik kalbos padargų struktūros diferencijuojamą. Čia kalbos plėtotėj dar ir dabar svarbų vaidmenį vaidina ir gamtos garsų pamėgdžiojimas ir jaustukų atsiradimas. Lygindamas primityvių žmonių kalbą ir jų garsus su mažų vaikų kalba, pastebi, kad, iš tikro, to dėsningumo esama: juk paprasčiausi garsai yra vienodi, tik gal kiek skirtingą prasmę beturį. Juk visose tautose, visame pasaulyje rasime tokių žodžių, kaip mama, tata, dėdė, papa ir t. t. — pavyzdžių T. neskundžiamai paduoda. Tas pat yra ir tautosakoje. Kaip vienodos sąlygos išaugina panašius augalus, nors ir tolimiausiose šalyse, taip vienodos sąlygos žmogaus ir gamtos gyvenime išugdo vienodus žodinės kūrybos siužetus ir motyvus. Apie skolinimąsi ar siužeto bei motyvo kelionę nė kalbos dažnai negali būti. Buvo tam tikras kultūros laipsnis, pats žemiausias, kur primityvas kūrė mitus. Tam pretekstų surasdavo įvairių įvairiausių. Iškasa, pavyzdžiui, didelio gyvulio kaulus — ir padaro išvadą, kad jie yra milžinų; vadinasi milžinai tikrai gyvena. Jų gyvenimas noris išaiškinti. Sugalvoja įvairių pasakojimų apie tų milžinų nepaprastus žygius. Tokiu būdu, „kada pasakotojas gyvena panašioje svajonių šalyje, bent kokia poetinė fantazija lieka pretekstu stebuklingajai pasakai."[32]) Vėliau, to „išmislo" kūrėjui mirus, jo prasimanymas yra laikomas

[31]) Poważne zajęcia dawnego społeczeństwa obracają się w zabawę pokoleń późniejszych, a wiara pozostaje tylko w bajkach, opowiadanych przez piastunki. (T. Cyw. I. 27).

[32]) When a story - teller lives in this dreamland, any poetic fancy becomes a hint for a wonder - tale... (T. Antr. 392 psl.).

šventu ir — nei kritikuojamas, nei keičiamas. Kad visur tie vienodi dėsniai veikė, galima įrodyti ir pavyzdžiais. T. ima tam tikslui ir lygina taitiečių pasakojimą su graikų. Taitiečiai pasakoja, kaip jūrų dievas Giro užmigęs oloje. Tuo tarpu jūra plaukė Giro garbintojai, ir vėjų dievaitis pakėlė baisiausią audrą, kad juos nuskandintų. Bet jie pasimeldė Giro, ir jis nubudęs nuramdė audras. Lygiai tokiu būdu ir Homero Poseidonas paleidžia audrų vėjus, kad jie nuskandintų Odisėją. Bet Ino išgelbsti Odisėją, liepdama jam plaukti prie feakų kranto. Čia vienas ir antras pasakojimas yra pastangos personifikacijos būdu atvaizduoti audrą. Panašių dalykų yra Naujosios Zelandijos gyventojų pasakojime apie Maui, uždarantį visus vėjus, tepaliekantį vieną, vakarinį, kurio negali pagauti ir uždaryti oloje, dideliu akmeniu užversti; jis tą vėją tik retkarčiais sugeba įvyti į olą, bet uždaryti jo nepajėgia. Tuo aiškinama, kodel daugiausia pučia vakaris vėjas. Nesunku pastebėti, kad zelandiečių manymas, labai artimas graikų manymui; šie galvoja, kad Eolas laikąs uždaręs oloje visus vėjus. Žinoma, iš tų pavyzdžių matome, kad iš tikro ir tolimos tautos vienodai aiškina panašius dalykus, sukurdamos vienodus siužetus. Tie siužetai yra vienodų psichinių procesų pasėka.

Aišku savaime, kad ne vien siužetai, bet ir motyvai tokiu būdu gali panašūs atsirasti. Taip pasakos „Dornröschen" atsiradimą Tyloras ir jo šalininkai šitaip aiškina. Tokių motyvų, kaip Eršketrožės pasakoje, gali visur susidaryti. Motyvų apie piktą pamotę rasime visame pasaulyje, motyvą apie miegą nuo įsidūrimo rasime ir senovės graikų ir senovės Rytų padavimuose ir t. t. „Ir taip galima būtų, nepagailėjus triūso, surasti Eršketrožės pasakos motyvus visame pasaulyje, ir tuo įrodyti, kad jie gali būti visur kilę, bet negalėtų kilti nė jokioj vienoj kurioj nors žinomoj vietoj".[33])

Kaip matome, etnografinės teorijos šalininkai kai ką pakartoja iš Gr., būtent, 1) labai iškelia mitologijos vaidmenį ir 2) pripažįsta, kad tautosakoj yra tokių paprastų formulių, kurios visame pasaulyje, visose tautose pasikartoja, kurios visur sutinkamos. Jos atsiranda tam tikrame, tolygiame kultūros laipsnyje. Čia ir skolintis nereikia. Bet vieno elemento, vienos paprasčiausios formulės įtakos kitiems elemen-

[33]) Und so könnte man, gäbe man sich nur die Mühe, die Elemente des Dornröschenmärchens auf der ganzen Welt finden, und damit zeigen, dass es überall entstanden sein kann, aber an keinem bestimmten Ort entstanden sein müsse. (L. Märchen. 31 psl.).

tams bei formoms T. nepaneigia. Su T. visiškai sutinka ir Veselovskis. Jis sako: „Motyvų (ir tipų), buities ar religinių, panašumas dviejose pasakose, priklausančiose dviem toli viena nuo kitos esančiom tautom, neduoda priežasties kalbėti apie pasakos perkėlimą iš vienos srities į kitą, nes 1) motyvai gali reikšti bendras visai žmonijai, savaimingas buities formas ir pažiūras, kurios egzistavo visose tautose tam tikru kultūrėjimo metu; vienur jie išnyko iš gyvenimo praktikos ir liko karšti pasakos ir apeigos simbolyje, kitur jie suteikė formas religiniam kultui".[34]) Vadinasi, čia lygiai tas pat tvirtinama, ką ir Tyloras sako. Tik Ves. ypatingai pabrėžia ne siužeto, bet motyvų panašumą, kuris atsiradęs iš paprastų, visur pasitaikančių faktų, pav., žaibas krinta iš dangaus, pamotė nekenčia podukros. Ši teorija, kaip ir anos dvi, irgi turi silpnųjų pusių, nors joje neginčytinai šis tas yra nauja ir vykusio. Antropologinė teorija, nors ir gili ir savo srityje reikšminga, tačiau neįstengia nušviesti pasakų kilimo klausimo kaip reikiant. Tiesa, galėjo vieno laipsnio kultūros tautose kilti analoginės mintys ir fantazijos paveikslai. Pav., skirtumas tarp žmogaus ir gyvulio yra toks neaiškus, kad primityvas galėjo gyvulį pasirinkti sau per pačią. Bet nuo čia dar toli gražu iki pasakos. Juk pasakos ne primityvo padarinys. O panašumas yra per daug jau kartais smulkmeniškas, kad nebūtų galėjęs kilti iš aplinkybių vienodumo. Be to, aplinkybės yra toks komplikuotas dalykas, tiek daug veiksnių jose glūdi, jog neretai sunku esti, arba net negalima, kalbėti apie kokį nors vienodumą. Paimkime pavyzdžiu biologinę gyvybę. Juk tam tikros vienos rūšies augalas niekados neatsiranda vienoj kurioj nors saloj, jei jo sėklos nėra kokiu nors būdu (jūrų bangų, paukščių, vėjo) atnešamos. Remiantis analogija ir čia, rodos, taip pat turėtų būti. Bet analogija — ne įrodymas. Tačiau vis delto visai nelogiška galvoti, kad pasaka apie vilką, gaudantį žuvis, daugiau negu kartą yra kilusi, ir kilusi įvairiose vietose lygiai tokia pat — vilkas, laputės patariamas, įkiša uodegą į eketę, ta jam prišąla; laputė praneša apie vilką žmonėms; jie vilką primuša, ir vargšas, netekęs uodegos, pabėga. Daug paprasčiau galvoti, kad ši

---

34) Сходство мотивовъ (и типовъ), бытовыхъ или религіозныхъ, въ двухъ сказкахъ, принадлежащихъ далеко отстоящимъ другъ отъ друга народностямъ, не даетъ повода говорить о перенесеніи сказки изъ одной области въ другую, ибо 1) мотивы могутъ быть общечеловѣческимъ, самороднымъ выраженіемъ бытовыхъ формъ и взглядовъ, которые существовали у всѣхъ народностей въ извѣстную пору развитія; у иныхъ вышли изъ практики жизни и доживаютъ въ символахъ обряда и сказки, у другихъ дали формы религіозному культу. (Ves. Soč. II, 17, 18 psl.).

pasaka kilo vienoj kurioj nors vietoj (Aarnės manymu — Europos šiaurėj). Tik herojum buvęs ne vilkas, bet lokys, ką rodo Suomijos variantai. Pasaka kilusi del to, kad buvo norima išaiškinti lokio strubuodegiškumas). Patikusi žmonėms ir jų mėgiama toji pasaka palengva toliau keliavo, vis kitėdama, įvairėdama.

Kalbėdami apie vilko strubuodegio pasaką, mes labai artimai susiduriame su naujuoju pasakų kilmės tyrimo metodu, būtent, — istoriniu geografiniu, suradusiu tinkamesnius kelius pasakų kilmei aiškinti, negu lig šiol buvę.

Tikruoju istorinio geografinio metodo įkūrėju buvo suomis Julius Krohnas, tyręs Kalevalą. Tą kelią jis šitaip surado. A. Borenius filologiškai ir faktais įrodė savo veikale „Wo ist das Kalevala entstanden?", kad Kalevala yra kilusi ne Karelijoj (Suomių rytuose, šiaurės Rusuose), bet ji ten yra atkeliavusi iš vakarų, iš Suomijos. O Krohnas surado, kad giesmėse yra ir pietinių, ir ingermaniškų, ir estiškų elementų. Iš to jis padarė išvadą, kad giesmės, keliaudamos iš vakarų į rytus ir iš pietų į vakarus, keitėsi savo kelyje, vienos buvo sunaudojamos kaip pagrindas kitiems variantams atsirasti. J. Krohno metodas „remiasi dviem faktais: įvairių dainos susidarymų priklausomybe nuo geografinės padavimo vietos ir dainos kelione iš vienos vietos į kitą. Kiekviena vieta turi savo daugiau ar mažiau charakteringą dainavimo būdą, kuris paprastai arba artimesnėj kaimynystėj, arba tolimesniame atstume kitėja. Per tai paprastai yra galima tiksliai susekti net kaimą ir dainos rūšį senesniuose užrašuose, kuriems trūksta vietos nurodymo."[35]) Pasakoms šį metodą pirmutinis pritaikė Kaarle Krohnas, o ištobulino bei išplėtojo jo mokinys Antti Aarnė, kuris šioje srityje yra daug dirbęs.

Pirmiausia tenka pabrėžti, kad K. Krohnas ir kiti istorinio geografinio metodo šalininkai sutinka su kai kuriais benfey'ininkų dėsniais, būtent, jie mano, kad pasaka yra istorinių laikų padaras. Mat, priešistoriniais laikais primityvo fantazija dar būtų nesugebėjusi suregzti

---

[35]) .. gründet sich auf zwei Taktsachen: auf die Abhängigkeit der verschiedenen Gestaltungen eines Liedes von der geographischen Lage des Sagenortes und auf die Wanderungen der Lieder von Ort zu Ort. Jede Ortschaft hat ihre mehr oder weniger charakteristische Sangesart, die im allgemeinen je nach der näheren Nachbarschaft oder dem weiteren Abstand variiert. Dadurch ist es überhaupt möglich gewesen, ältere Aufzeichnungen, dene die Ortsangabe fehlt, genau bis auf das Dorf und das Sängergeschlecht zu bestimmen. (Kr. Kalevala I, 58, 59 psl.).

gana painaus siužeto. Tiesa, A. Rittershausas įžangoje į „Die neuisländischen Volksmärchen" iškėlė mintį, kad pasakos pirma buvusios tik trumputėliai motyvai, vis dėstomi, kombinuojami. Dabartinėms pasakoms tai netinka. Jos, mat, yra supintos, susikeitusios, labai įvairiai kombinuojamos. Betgi tyrinėtojas gali pastebėti, kad visos pasakos turi vieną nejudomą pagrindą, kamieną, o keičiasi tik jų detalės, jų atskiros dalys. „Tas (keitimasis) kyla iš to, kad jos (pasakos) jau iš pradžios yra buvusios apriboti pasakojimai, kurių pirmapradę formą galima susekti."[36]). Pati pasaka, šiaip ar taip, yra labai pastovi: ji šimtus metų gyvena žmonėse nekitėdama. Aišku savaime, kad čia reikia turėti galvoje ir tai, kad istorinio geografinio metodo šalininkai nė nekalba apie absoliutų pasakos pastovumą, jos nesikeitimą. A. dargi nustato dėsnius, kuriais pasakos kitėja: mat, tie pakitėjimai yra tiksliūs, tam tikrų kitų aplinkybių iššaukti. Pasitaiko ir atsitiktinių pakitėjimų. Jie retesni ir lengviau susekami. Tų dėsnių svarbesnieji yra šie: 1) Vieno kurio nors bruožo užmiršimas; paprastai užmirštami ne pagrindiniai bruožai, ankštai su visuma surišti, bet antriniai. 2) Įvedama į pasaką naujų bruožų. Jie daugiausia yra paimami iš kitų pasakų. Kartais ir pats pasakotojas savo fantazijos įterpia. Nors gali būti plečiama bent kuri pasakos dalis, bet dažniausiai plečiama pradžia ar pabaiga. Be to, pasakoriai visados labai mėgsta įžangas, jas suriša su pabaiga. 3) Kelios pasakos sujungiamos į vieną. Dažniausiai jungiamos tokios pasakos, kurios turi kokį nors vieną bendrą bruožą. 4) Kai kurie pasakos dalykai padauginami; ypač mėgstama patrigubinti, nes tas skaičius „trys" turi lyg kokios magiškos galios ar vertės. Yra visai racionalių dalykų padauginimų, bet yra ir neracionalių. Kartais vienas pasakos bruožas padvigubinamas, sustiprinamas kitu, į jį panašiu. 5) Analoginės formos, du panašūs bruožai sutapatinami arba sukeičiami vietomis, kaip, pav., lapės ir lokio pasakoje: vienose apgavikas lokys, kitose — lapė. 6) Kai kurie bruožai atkeliauja iš kitur. 7) Pasakos herojai gyvuliai apverčiami žmonėmis, sužmoniškėja; rečiau — žmogus gyvuliu pakeičiamas. O dažniausiai tai veikėjai sudemonizuojami, arba atvirkščiai — demonai, velniai paverčiami gyvuliais. 8) Kartais, nors labai retai, pasakotojas pats dedasi pasakos didvyriu. Tas daroma didesniam vaizdingumui. 9) Vienos tos pačios pasakos

---

[36]) Dies kommt daher dass sie von Anfang an ihrer Komposition bestimmte Erzählungen gewesen sind, deren ursprüngliche Form man ausfindig machen kann. (A. Lietf. 12 psl.).

bruožas veikia kitą bruožą, jie kartais modernizuojami, pritaikomi aplinkai, nuo to ir visa pasaka kitėja. Toksai vienas kurs nors pašalinis veiksnys dažnai visai pagadina, iškraipo pačią pasaką. To dažnai reikalauja paprasčiausi logikos dėsniai. Bendrai sakant, pasaka yra gana pastovi. Pasakos forma, kompozicija ir struktūra rodo, kad ji kilusi kiek vėliau, kai primityvios tautos pasiekė tam tikrą kultūros laipsnį. Tai įrodo ir toks dalykas, kad pasakoj jau matome daug vėlyvesnių sąvokų, būtent, gyvulių.

Pasaka yra kilusi vienoje kurioje nors žinomoje vietoje ir vienu kuriuo nors istoriniu momentu. Čia, matome, istorin. geografininkai kai kuo skiriasi nuo antropologininkų, kurie remiasi siužetų sutapimu, kurie tvirtina, kad siužetai atsiradę įvairiose vietose veikiant tam tikroms aplinkybėms. Jeigu pasitaiko kai kur sutapimas, tai, anot A., jį visai nesunku atskirti nuo skolinimosi. Aišku, tokių sutapimų, tik, žinoma, ne viso pasakos siužeto, o tik atskirų jos motyvų, kartais gali pasitaikyti. Gali pasitaikyti, kad atskiri motyvai yra atkeliavę iš kitų kraštų, iš kitų pasakų, ko nepaneigia nė antropologininkai. Vadinasi, gali sutapti tik atskiri bruožai, bet ne pasakos visuma.

Nors pasakos ir daug kur kilusios, bet negalima sakyti, kad jos galėtų būti kilusios visur: juk ne visur buvo patogios sąlygos pasakai plėtotis, lygiai kaip ne kiekviena žmonijos gyvenimo epocha galėjo būti palanki pasakai kurtis. Kai kur ir kai kada pasaka buvo ypatingai mėgiama. Toksai pasakų kūrimosi amžius Europoj buvo viduramžiai, slėpiningi ir pilni misticizmo, o Indijoj — senovė. Kai kurios pasakos yra rastos Egipto papirusuose dar iš XIII a. pr. Kr. (pasaka „Apie du brolius"); Rampsinito pasaką jau žino Herodotas, o kitos, pašaipos pasakos, daug vėlyvesnio kilimo (pav., Meklenburgo švankai).

Istorinio geografinio metodo šalininkai, priešingai benfey'ininkams, žymiai sumažina, o kartais net visai paneigia literatūros vaidmenį pasakos plėtotėj. Jų nuomone, pasakos daugiausia plitusios iš lūpų į lūpas, bet ne per literatūrą. Juk 1) seniau maža kas tepaskaitydavo, ir liaudis savo nemirštamos poezijos turtus gyvu žodžiu kūrė, o ištikima senovei tradicija perduodavo juos naujesnėms kartoms; 2) pasaka, gana ištikimai žmonių išlaikoma, keliauja su nepaprastu lengvumu. Panašios pasakos beveik visados randamos pas kaimynus. Tik eiliuotos poezijos kelionę apsunkina ir sutrukdo kalbos skirtumas, nes čia neužtenka perduoti žinomą turinį, bet reikia jį įvilkti dar ir į poezijos rūbus, reikia sueiliuoti. Tiesa, vėlyvesniais laikais, ypač dabartiniais, kad ir kaimuose retai teužtiksi nemokantį skaityti, literatūra

daug didesnės svarbos įgyja pasakos plėtroj. Pavyzdžiui, imkime kad ir Lietuvą. Juk mūsų žmonės dabar labiau mėgsta kartoti spausdintąsias pasakas, o ne senoviškas sekti. Pastarąsias vadina jau nebeįdomiomis, pasenusiomis.

Šios teorijos priešininkai tvirtina, kad kartais gretimoje šalyje nerandama tų pačių pasakų, o tuo tarpu jos užtinkamos tolimesnėje. Iš to daroma išvada, kad pasaka čia atkeliavusi ne žodinės tradicijos padedama, bet literatūros keliu, arba — ji savaime, prie vienodų sąlygų, atsiradusi. Tasai priekaištas istorininkų geografininkų nuomonės klaidingumo dar neįrodo. Čia gali būti juk ir taip, kad nesutinkamoji pasaka nėra dar užrašyta, nors ji ir gyva būtų kalbamoje tautoje; žinoma, gali būti, kad ji jau liaudies užmiršta. Tiek pat galėjo atsitikti, kad del nuolatinių gretimųjų tautų karų ar del stokos bendravimo minimoji pasaka aplenkė kaimyninę šalį, o į toliau esančią nukeliavo kitais, aplinkiniais keliais. Gali atsitikti, kad kuri nors pasaka del savo ypatybių vienoje kurioje nors šalyje visai neprigyja. Daug kas tvirtina didelės reikšmės turint pasakos kelionėje tautų kilnojimąsi. Bet su tuo reikia būti labai atsargiems, nes viena — ne visi atėjūnai galėjo prigydyti savo atsineštines pasakas (pav., užkariautojai pavergtoje šalyje), o, be to, tai per seni laikai ir permaža turime faktų tam išaiškinti. Antra — per tiek laiko ir pati pasaka galėjo atkeliauti. Vėlyvesnis tautų kilnojimasis, kultūrinis bendravimas, tikrai, čia daug reiškia. Tai tokie pagrindiniai ist. geografininkų metodo principai, kuriuos Pr., — nors ir vadindamas šį metodą pasakų mokslo kulminaciniu punktu, — stengiasi, kaip jau matėme V dalyje, sukritikuoti. Tačiau, šiaip ar taip, reikia pripažinti, kad ši pastaroji teorija nurodo daug tinkamesnius metodus pasakos gimtinei surasti, negu iki šiol buvusios. Svarbu tai, kad norima rekonstruoti pirmapradę pasakos visumą (su tuo reikalu ir Pr. sutinka), surasti, kur ir kuomet tokia pirmapradė forma kilusi, ir jau darbas atliktas. Apie rekonstruavimo metodus jau buvo kalbėta, todel čia jau nebėra reikalo jų nagrinėti.

Bendrai apžvelgę visas pasakų kilmės teorijas, matysime, kad jose daug kas pakartojama iš Grimmų, pavyzdžiui, jau Grimmai galvojo apie paprasčiausius nedalomus vienetus, gulusius į mito pagrindą; panašų dalyką randame ir antropologininkų teorijoje. Grimmų mestųjų minčių daugelis praėjo negirdomis, dargi patys broliai į jas dėmesio nekreipė, bet vėlyvesni tyrinėtojai jų kai kurias išplėtojo, ištobulino. Apskritai, kiekviena tų teorijų, šiaip ar taip, turi vieną bei kitą dalyką visai tinkamą, svarbų, naują ir vykusį. Dabar yra ir tokių

mokslininkų, kurie, tyrinėdami pasakas, pasisavina iš tų teorijų, kas yra tinkamiausio, geriausio ir visa tai sunaudoja, savaip sutaikę. „Ši tendencija, anot B. Sruogos, būtent, aiškinant tautosakos faktus, naudotis ne viena kuria esamąja teorija, bet visas esamąsias sintetinti, Vakaruose kas kartą įgauna vis daugiau ir daugiau galios". (B. Sr. Hum. II 45 psl.).

## VII.

### Bendros išvados.

Pradžioje, kalbėdami apie darbo metodus, mes matėme vieną kitą priekaištą, kuriais buvo tvirtinama, kad pasakoms tirti trūksta vieningos medžiagos klasifikacijos, ypač tokios, kuri kiltų, eitų iš medžiagos esmės, kad trūksta bendresnio pobūdžio išvadų, dėsnių, taisyklių, apibendrinimų. Argi iš tikro šis mokslas tebeklaidžioja patamsyje ir nieko konkretaus, nieko pastovaus nesugeba sukurti, atrasti? Čia, baigiant nagrinėti pasakų tyrimo metodus, šit ką tenka pasakyti. Pirmiausia reikia drąsiai pripažinti, kad vienas dalykas tai jau beveik atliktas, būtent, jau surinkta visai nemaža tautosakinės medžiagos, be to, jau sugebama ją tiksliai ir tobulai užrašinėti. Žinoma nereikėtų čia minėti kai kurių rinkėjų apsileidimo. Kalbant apie medžiagos klasifikaciją, tikrai reikėtų sutikti su V. Pr., kad pravartu būtų tą medžiagą aprašyti. Juk, šiaip ar taip, kiekvienas mokslininkas junta to aprašymo stoką. Metodiniu atžvilgiu tiksliausiai sudarytų tokių aprašymų iki šiol tėra tik Proppo. Čia pasaka stengiamasi suimti į griežtas, kuone matematines formules. Tokio nagrinėjimo vienas didžiausių pliusų yra tai, kad, greta tikslaus ir sauso pasakų perkratymo, neužmirštama ir jų grožinė pusė, paliekama vietos iškelti aikštėn jų poetinėms priemonėms, pabrėžti vietiniams bei tautiniams pažymiams. A. sistemoj tuo tarpu trūksta kiek objektingumo, nors, savo keliu, rekonstruojant pirmapradę pasakos formą, A. gali greičiau pasiekti savo tikslą — surasti tą pirmapradę formą.

Pr. sistemoj nėra išplėtotas ir išnagrinėtas metodas, kuriuo jis išaiškintų pasakos kilmę. Bet tai nėra joks minusas, nes šisai novatorius, pasakas nagrinėdamas tik morfologiniu atžvilgiu, to ir nesiekia. Vadinasi, supratę ir išnagrinėję pasakos konstrukciją, jei norėtume surasti pasakos pirmapradę formą, turime pasinaudoti kolei kas tik Aarnės metodu. Lygiai tiek pat reiktų naudotis ir A. pasakų katalogu,

nagrinėjant kurios nors tautos pasakas, nes, kaip matėme, kad, nesukatalogizavus medžiagos (nors ir ne moksliškai, bet praktiškai), tyrinėjimo darbas prie dabartinio pasakų medžiagos gausumo neįmanomas. Ypač pravartu mums būtų susistematizuoti savąsias, lietuviškas pasakas Aarnės katalogu. Paskui būtų galima pradėti ir įvairūs pasakų tyrinėjimai, kad ir Pr. metodu aprašinėjant tas pačias pasakas. Aiškinant pasakų kilmę Lietuvoje, tektų pasiimti iš kiekvieno metodo tai, kas yra racionališkiausio, labiausiai vykusio. Tokiu būdu, tyrinėjant ne tik lietuviškas, bet ir kitas pasakas, elektinis kelias, atrodo, būtų visų tinkamiausias. Juk kiekvienoje teorijoje, kiekviename metode, Vaižganto žodžiais betariant, rasime kokį nors „deimančiuką", kuris savo šviesa išaiškins kokią nors tautos kūrybos dvasios kertelę, kokią nors jos gilią slaptybę.

# Literatūra

*Antti Aarne.* Vergleichende Märchenforschung. (A. V. M.). (Mémoires de la société Finno-Ougrienne XXV). Helsingfors 1908. Druckerei der finnischen Literaturgesellschaft.

*Antti Aarne.* F. F. Communications Nr. 3. Verzeichnis der Märchentypen. (A. Verz.). mit Hilfe von Fachgenossen ausgearbeitet von A. A. Helsinki 1910.

*A. Aarne.* F. F. C. Nr. 5. Finnische Märchenvarianten. (A. F. var.). Verzeichnis der bis 1908 gesammelten Aufzeichnungen mit der Unterstützung der finnischen Literaturgesellschaft ausgearbeitet von A. A. Hamina 1911.

*A. Aarne.* F. F. F. Nr. 8. Verzeichnis der Finnischen Ursprungsagen (A. F. Sag.) und ihrer Varianten von A. A. Hamina 1912.

*A. Aarne.* F. F. C. Nr. 9 Variantenverzeichnis (A. F. Tier) der finnischen Deutungen von Tierstimmen und anderen Naturlauten von A. A. Hamina 1912.

*A. Aarne.* F. F. C. Nr. 10. Übersicht (A. Übersicht) der mit dem Verzeichnis der Märchentypen in den Sammlungen Grimms, Grundtvigs, Afanasjews, Ganzenbachs und Hahns übereinstimmenden Märchen zusammengestellt von A. A. Helsinki 1912.

*A. Aarne.* F. F. C. Nr. 11. Die Tiere auf der Wanderschaft. (A. Tiere). Eine Märchenstudie von A. A. Hamina 1913.

*A. Aarne.* F. F. C. Nr. 13. Leitfaden der vergleichenden Märchenforschungen (A. Leitf.). Hamina 1913. Suomaleisen Tiedeakademian Kustantama.

*A. Aarne.* F. F. C. 14. Übersicht der Märchenliteratur. (A. Übersicht. M.). Hamina 1914.

*A. Aarne.* F. F. C. 15. Der tiersprachkundige Mann und seine neugierige Frau. (A. Tiersprach). Eine vergleichende Märchenstudie von A. A. Hamina 1914.

*A. Aarne.* F. F. C. Nr. 20. Schwänke über schwerhörige Menschen. (A. Schwänke). Hamina 1914.

*A. Aarne.* F. F. C. 22. Der Mann aus dem Paradiese. (A. Mann aus Par.). In der Literatur und im Volksmunde. Eine vergleichende Schwankenforschung von A. A. Hamina 1915.

*A. Aarne.* F. F. C. 23. Der reiche Mann und sein Schwiegersohn. (A. reiche M.). Vergleichende Märchenforschung von A. A. Hamina 1916.

*A. Aarne.* F. F. C. 33. Finnische Märchenvarianten. (A. F. Mär.). Ergänzungsheft I. 1908—18 gesammelten Aufzeichnungen mit der Unterstützung der Finnischen Literaturgesellschaft ausgearbeitet von A. A. Hamina 1920.

*A. Baranowski.* Sächsische Forschungsinstitute in Leipzig. (A. Bar. L. M. I.). Forschungsinstitut für Indogermanistik.

Litauische Mundarten. Gesammelt von A. B. Band I. Texte. Aus dem Weberschen Nachlass berausgegeben von Dr. Franz Specht Oberlehrer am Ludwigsgymnasium in Cöthen 1920. Verlag von K. F. Koehler. Leipzig.

*Dr. J. Basanavičius.* Lietuviškos Pasakos įvairios. (Bas. L. P. I, II, III, IV). Surinko J. B. Dalis I, II, III, IV. Ketvirta laida. Iš A. Olševskio elektrotypų atspausdinta 1000 ekz. „Švyturio" B-vės Spaustuvėje Kaune, Miško gatvė Nr. 11 1928 m.

*Dr. J. Basanavičius.* Iš gyvenimo vėlių bei velnių. (Bas. Gyv.). Surinko Dr. J. B. Sanarys „Antropologiškosios draugystės" Vindabonoje; „Gamtos tardytojų" bei „Literatūriškosios draugystės" Sophijoje ir K. ir K. Iš A. Olševskio elektrotypų atspausdinta 1000 ekz. M. Jolko spaustuvėje Kaune, Laisvės al. 76. Tel. 17—83 1928.

*Dr. J. Basanavičius.* Levas lietuvių pasakose ir dainose. (Bas. Lev.). Folkloro Studija su daugybe paveikslėlių. Vilniuje. „Švyturio" spaustuvėje 1919.

*J. Basanavičius.* Lietuviškos Pasakos II. (Bas. Pas. II). Surinko d-ras J. Basanavičius. Išleista kašťais kunigų: J. Kuro, M. Sredvydžio ir A. Kaupo. Shenondoah, Pa. V. J. Stagaro spaustuvėje 1902.

*Bolte Johannes* und *Povilka Georg.* IV Bund unter Mitwirkung von Elisabeth Kutzer und Bernhard Keller. Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm. (B. ir P. Anm. I Anm. II. Anm. III. Anm. IV). Neu bearbeitet von J. B. und G. P. Band: I (1—60), 1913 II (61—120), 1915 III, IV (zur Geschichte der Märchen I—VIII/1930 m Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung. Leipzig.

*J. Bolte.* F. F. C. 36. Name und Merkmale des Märchens. (Bolt. Name). Helsinki 1920.

*J. Bolte.* F. F. C. 39. Zeugnisse zur Geschichte der Märchen. (Blt. Zeugn.). Von. J. B. 1921.

*S. Daukantas.* Lietuvių Tauta. Lietuvių mokslo draugijos raštai. Knyga IV sąsiuvinis 3. Pavesta 25 metų L. M. D. sukaktuvėms paminėti. Vilnius „Ruch'o" spaustuvė, Totorių gatvė 6. 1932.

*S. Daukanto* Pasakos Massiû. Suraszitas 1835 metuose apigardosi Kretingos, Palangos, Gundenês.

*G. L. Gomme.* Wydawnictwo Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie. Folklor. (Gom. Folkl.). Podręcznik dla zajmujących się ludoznawstwem. Ułożył George Laurence Gomme. Przetłómaczył z angielskiego Wojciech Szukiewicz. Opatrzył przedmową i wydał Dr. St. Eljasz - Radzikowski. W. Krakowie 1901.

*A. Graf.* F. F. C. Nr. 38. Die Grundlagen des Reinecke Fuchs. (Graf. Grundl.). Eine vergleichende Studie von Adolf Graf, Oberlehrer. Helsinki 1920.

*J. Grimm.* Deutsche Mythologie. (J. Grimm D. Myth. 1, 2). Vierte Ausgabe besorgt von Elard Hugo Meyer. Band: I, II, Berlin Ferd Dümmlers Verlagsbuchhandlung. Hartwitz und Grossmann. 1875.

*O. Hackman.* F. F. C. Nr. 6. Katalog der Märchen der finnländischen Schweden (H. Kat.) mit Zugrundelegung von Aarnes Verzeichnis der Märchentypen ausgearbeitete von Oskar Hackman. Leipzig 1911.

*K. Krohn.* F. F. C. 53. Kalevalastudien (Kr. Kalev. I, II) von Kaarle Krohn. I Einleitung mit Unterstützung des stadlichen Literaturfonds Helsinki 1924.

*K. Krohn.* Instituttet for sammenlignende Kulturforsskning Die folkloristische Arbeitmethode (Kr. Arb.) begründet von Julius Krohn und weitergeführt von nordischen Forschern. Erläuters von Kaarle Krohn.

Oslo 1926. H. Aschehoug & Co (W. Nygaard.); Leipzig, Otto Horrosowitz; Paris, Honoré Champion; London, Williams & Norgate, ltd.; Cambridge, Mass, Harvard University Press.

*K. Krohn.* Übersicht über einige Resultate der Märchenforschung (Kr. Üb.) von Kaarle Krohn. F. F. Communications Nr. 96. Helsinki, 1931. Soumalainen Tiedekatemia Academia Scientiarum Fennica.

*F. on d. Leyen.* Deutsches Sagenbuch (L. D. Sag. I.). In Verbindung mit Friedrich Ranke und Karl Wehrhan herausgegeben von Friedrich von der Leyen. Krster Teil:

Die Götter und Göttersagen der Germanen. Neue Bearbeitung. München 1920.

*F. Leyen.* Das Märchen. (L. Märchen). Ein Versuch von F. v. d. L. o ö Prof. a. d. Universität Köln. Dritte vermehrte Auflage. 1925. Verlag von Quelle & Meyer in Leipzig.

*A. Leskien* und *K. Brugmann.* Litauische Volkslieder und Märchen. (Lesk. Brug. Volks.) aus dem Preussischen und dem Russischen Litauen gesammelt von A. L. und K. Br. Strassburg. Verlag von Karl J. Trübner 1882.

*M. de Meyer* F. F. C. 37. Les contes populaires de la Flandre (Meyer Contes). Aperçu général de l'étude du conte populaire en Flandre et catalogue de toutes les variantes Flamandes de contes populaire d'après le catalogue des contes types par A. Aarne (F. F. C. Nr. 3). par Maurits de Meyer Helsinki 1921.

*J. Meier.* Wege und Ziele der deutschen Volkskundeforschung (Meier Wege). Johan Meier, Freiburg.

Deutsche Forschung. Aus der Arbeit der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft (Deutsche Forschungsgemeinschaft). Heft 6. Deutsche Volkskunde. Verlag der Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft. Berlin 1928).

*V. Propp.* Morfologija skazki. (Pr. Morf.). „Academia". Leningrad. 1928.

*F. Ranke.* Die deutschen Volksagen (R. D. Volkssag.) von Friederich Ranke. München 1910. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck.

*H. Scheu.* Litauische literarische Gesellschaft in Tilsit. Pasakos apie paukščius (Scheu Pasak.). Žemaitische Tierfabeln gesammelt und herausgegeben von Hugo Scheu Heidelberg 1912.

*Aug. Schleicher.* Handbuch der litauischen Sprache von A. S. II. Litauisches Lesebuch und Glossar (Schl. Ges.). Prag. 1857. J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung.

*P. Šmits (Schmidt).* Latviešu pasakas un teikas (Šm. Latv.). Pec Anša Lercha - Puškaiša un citiem avotiem sakartojis un redigejis prof. P. Šmits (Schmidt). I—VII. Riga, 1925—1931. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums.

*Ad. Spamer.* Wesen, Wege und Ziele der Volkskunde (Sp. Wesen) von Adolf Spamer. 1928.

*Specht.* Lettische und Litauische Märchen (Specht M. W.).

*B. Sruoga.* Bylinų aiškinimo teorijų apžvalga (B. Sr. Hum. II). (Humanitarinių Mokslų Fakulteto raštai II).

*A. Švabe.* Raksti par latvju folkloru I. (Šv. Ra.). J. Rozes Apgadiba, Riga 1923.

*A. Thimme.* Handbücher zur Volkskunde Band II. Das Märchen (Th. Mär.) von Adolf Thimme. Verlag von Wilhelm Heims Leipzig 1909.

*Vaclav Tille.* Verzeichnis des Böhmischen Märchen (V. T. Verz.) von V. T. Übersetzt aus dem Böhmischen. I. Nr. 1—8. Powov 1921.

L. U-to Hum. Mokslų F-to
Lituanistikos seminaras
№

*Ed. B. Tylor.* Wydawnictwo „Głosu". Cywilizacja pierwotna (T. Cyw.). Badanie rozwoju mitologji, wiary, mowy, sztuki, i zwyczajów przez E. T., profesora antropologji na uniwersytecie Oksfordzkim.
Przekład z III wydania angielskiego z roku 1891 Z. A. Kowerskiej.
Tom I, II. Warszawa 1896, 1898.

*E. B. Tylor.* The international scientific series. Anthropology (T. Antr.). An introduction to the study of man and civilization by Edward B. Tylor, D. C. L., F. R. S. With illustrations New York D. Appleton and Company 1907.

*K. Wehrhan.* Handbücher zur Volkskunde Band. I. Die Sage (Wh. Sag.). Von Karl Wehrhan. Leipzig, Verlag von Wilhelm Heims, 1908.

*Karl Wehrhan.* Deutsches Sagenbuch. Die deutschen Sagen des Mittelalters (Wh. Mittel.). Erste Hälfte. München 1919.

*W. Wundt.* Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte von Wilhelm Wundt.
Vierter, fünfter, sechster Band.
Mythus und Religion, zweite, neu bearbeitete Auflage I, II, III Teil. Alfred Körner Verlag in Leipzig. 1914, 1915, 1920.

*A. N. Veselovski.* Sobranie sočinenïj (Ves. Soč. I, II). Izdanie otdelenija Russkago jazyka i slovestnosti Imperatorskoj Akademii nauk. Tom I, II. S. Peterburg. Tipografija Imper. Akad. Nauk. Vas. Ostr., 9 linija, Nı. 12. 1913 g.

Die Märchen der Weltliteratur (M. W.). Herausgegeben von Friedrich von der Leyen und Paul Zaunert.

A. — Aarne.
Bar. — Baranauskas.
Bas. — Basanavičius.
Benf. — Benfey.
Br. — Brugman.
C. — Cosquin.
Gr. — Grimm.
K. H. M. — brolių Grimmų Kinder- und Hausmärchen.
L. — Leyen.
Pr. — Propp.
Sp. — Specht.
T. — Tylor.
Ves. — Veselovskij.
W. — Wundt.
Z. — Zaunert.

*J. Petrulis.*

# Rugiapiūtės papročiai.

I. Rengimasis piauti. II. Rugių piautinumo tikrinimas. III. Rugių piaunamasai laikas. IV. Talka. V. Valgis. VI. Rūbai. VII. Dalgės ir piovimo būdai. VIII. Gubų statymas. IX. Kai kurie kiti rugiapiūtės papročiai. X. Pabaigtuvės: 1. Baigimas rugius piauti ir rengimasis pabaigtuvėms, 2. Vainiko pynimas. 3. Vainiko įteikimas ir už jį atlyginimas, 4. Juosta-diržas, pėdas, trikojis, bukietas, šluotelė. 5. Oracijos ir linkėjimai, 6. Vėlesnysis elgimasis su įteiktu vainiku, 7. Vandeniu laistymasis, 8. Pabaigtuvių vaišės, šokiai, dainos.

Kylant civilizacijai, kaip tautosaka, taip ir įvairūs liaudies papročiai nykte nyksta. Beveik visi rugiapiūtės papročių aprašinėtojai pastebi, kad įdomieji, senieji rugiapiūtės papročiai buvę seniau ar dabar senųjų tebepalaikomi, o jaunieji pro pirštus į tai žiūrį.

Geriausios senų papročių aplinkybės — kolektyvinis, būrio, bendro darbo gyvenimas ir darbas. Individualus, moderniškas gyvenimas yra negailestingas jų naikintojas. Nenuostabu, kad ir senieji rugiapiūtės papročiai daugiausia išliko ten, kur arba primityviau gyvenama, arba labiau tebėra bendras darbas, pav., sodžiuose, dvaruose ar nenutraukusiuose glaudesnių santykių vienkiemiuose. Kur to nebėra, ten jie kasmet nesulaikomai nyksta. Sakysime, talkos, pabaigtuvės, vainikas ir t. t. jau nebegali būti taip gyvi, kai vienkiemio ūkininkas pats su savo šeimyna, ypač jei dar su mašina, nusipiauna rugius.

Vis delto iš mano turimos gana gausios medžiagos (Kauno Jėzuitų Gimnazijos ir Š. Š. Kongr. Merg. Mok. Seminarijos ir Gimnazijos 114 mokinių rug. aprašymų), surinktos visoje Lietuvoje, matyti, kad šiuo laiku tų įvairių, kartais nuostabiai įdomių papročių esama gana daug. Ypač jų daugiausia išliko Dzūkuose.

Galimas dalykas, kad mano aprašyme pasitaikys netikslumų, nes kartais papročių aprašinėtojai teikia nevisai tikslių, kartais nepatikimų žinių. Tačiau, neretai lygindamas kelių aprašytus tuos papročius ir atsargiai elgdamasis, tikiuos išvengsiąs didelių klaidų. Be abejo, tos ar kitos apylinkės vieno kurio sodžiaus žmogus gali savo gimtinėje ir nerasti jo krašte minimo papročio, bet neužmirština, kad ir tame pačiame valsčiuje kartais papročiai gerokai skiriasi. Be to, vienur jie gali būti visai išnykę, o kitur senelių tebepalaikomi ar bent atmenami.

Kaip pati rugiapiūtė, taip ir šis jos aprašymas susideda iš dviejų dalių — pirmosios, pasakytume, prozinės, kur aprašomi patys darbai bei įrankiai, ir antrosios — poetinės, kur apibūdinti įdomieji rugiapiūtės papročiai.

## I. Rengimasis piauti.

Iš vasaros darbų rugiapiūtė yra svarbiausia ir sunkiausia darbymetė. Tai yra kulminacinis jėgų įtempimo laipsnis. Po rugiapiūtės prasideda, palyginti, lengvesni darbai: vasarojaus valymas, daržų ėmimas, laukų arimas ir t. t. Prieš rugiapiūtę darbai — mėšlavežtė ir šienapiūtė — vis delto nėra tokie įžymūs, nors irgi gana svarbūs ir nelengvi.

Jau iš anksto pradedama rengtis rugiapiūtei. Rūpestingi ūkininkai stengiasi baigti šienauti, išdrapakuoti pūdymą, bulves atarti, daržus nuravėti, klojimą sutvarkyti (laitą užlaistyti, galus išgrėbstyti) ir pagaliau susitvarkyti rugiapiūtei reikiamus rūbus bei įrankius. Rytų Lietuvoj prieš rugiapiūtę pasidaro alaus, o kitose Lietuvos dalyse — giros, dažnai irgi alum vadinamos. Moterys gamina ir taupo valgius: sumuša sviesto, sudeda sūrių; prasidėjus rugiapiūtei prapiauna tradicinį šios darbymetės valgį — skilandį. Apie Užpalius ir Nemaniūnus, sako, rugiapiūtei rengiąsi kaip kokiai didelei šventei. Moterys, ypač merginos, labai apsišvarina; apsivelka švariais, baltutėlaičiais, „kaip saulė", skalbiniais, rūpestingai mazgoja suolus, stalus, langus, gerai šluoja grįčią. Mat, pasak semin. Prakapaitės, Nemaniūnų apylinkės merginos jau prieš kiek laiko ima žiūrėti pro langus, ar neateina kas talkon prašyti. O po talkos, savaime aišku, įspūdingos pabaigtuvės.

Šeimininkas, nusprendęs rytojaus dieną piauti rugius, jau nuo pavakarių (pusdienio) namo paleidžia darbininkus baigti tvarkyti įrankių ir kiek pasilsėti.

## II. Rugių piautinumo tikrinimas.

Ar jau rugiai piautini, ūkininkai tikrina įvairiausiais būdais. Pirmiausia sprendžia iš šiaudų pabalimo. Todel pradėjusių balti rugių tikrinti ūkininkas eina gana dažnai. Ypač sekmadienį šeimininkas su šeimininke ar su vaikais vaikščioja parugėj ir žiūrinėja. Grįždamas namo, jis dažniausiai kelias varpas parneša ir kitiems parodyti. Pastebėtina, kad bent Rytų Lietuvoj, kur prieš karą buvo nemaža sodžių, jaunimas mėgdavo lankytis parugėj. Čia besilinksmindamas, bedainuodamas, be abejo, atkreipdavo dėmesį ir į rugių piautinumą.

Ir kitokiais būdais pažįstama, ar jau rugiai piautini. Paprasčiausias rugių pribrendimo pažinimo būdas — saujoje trinti kelias varpas. Jei grūdai greitai išsitrina, tai jau reikia piauti. Ištrintą ar išgliaudytą grūdą kanda; jei jau krumsi (trakši), vadinasi, kietas, tai nebėra ko laukti. Apie Šimonis, Viešintas ir kai kur kitur išimtą grūdą laužia pasidėję ant nago: pribrendęs lūžta, o žalias linksta, net plojasi. Žiūrima ir grūdo spalvos: rausvas grūdas jau pribrendęs. Latvių pasieny, Rokiškio apskr., Suvainiškio apyl., apie rugių pribrendimą sprendžia iš to, ar akuotas pasikėlęs; garliaviečiai žiūri, ar kamiene nebėra sulčių. Pakuonio (Kauno ap.) apylinkėje mano, kad jei iš grūdo nebebėga baltas skystimas, tai netrukus bus galima piauti. Žemaičiai (Kurtuvėnų, Palangos ap.) kepure braukia per rugių varpas: jei į ją įkrinta grūdų, tai tuojau piautini. Pasak mokin. Klingos, Pandėlio apylinkėje (Rokiškio apskr.) esama labai įdomių rugių piautinumo tikrinimo apeigų. Vienas iš bernų į lauką atnešąs lentelę. Mergina nuskinanti kelias rugių varpas ir mušanti jomis per tą lentelę. Apie Salamiestį, (Gyvakarų sodž., Panevėžio apskr.), pradėję rugius piauti, pažįsta iš naginės: jei vakare audamiesi kojas naginėse randa daug grūdų, tai jau labai reikia skubėti. Telšių aps., apie Rietavą, be kitų žymių, dar kreipia dėmesio ir į varpų palinkimą.

## III. Rugių piaunamasai laikas.

Čia tenka į šį dalyką pažiūrėti trim atžvilgiais: 1. kuriuo vasaros metu pradeda rugius piauti. 2. kurią savaitės dieną stengiasi šį darbą pradėti; 3. kaip suskirstomas dienos darbo laikas.

### a) Kuriuo vasaros metu pradeda rugius piauti.

Vabalninkėnai (Biržų apskr.) prieš karą sakydavo, kad apie Šv. Kazimierą rogėmis į Rygą galima drąsiai važiuoti, o į Kauną jau at-

sargu, nes kelias gali būti visai paleistas. Taigi Šiaurės ir Pietų Lietuvoj klimato skirtumų esama. Be to, turint galvoje, kad Žemaičių pajūryje pavasaris vėlyvesnis, kaip kitose Lietuvos dalyse, ypač pietuose, reiktų manyti, kad turėtų būti nemažas rugiapiūtės pradžios laiko skirtumas, maždaug apie dvi savaites. Tačiau beveik visi rugiapiūtės papročių aprašytojai tvirtina rugius piauti pradedant maždaug apie Šv. Oną (liepos 26 d.). Tiesa, sakoma, kad Seinų apskrity, Lazdijų apylinkėj, rugiai dažnai būna nukirsti ir suvežti savaitę anksčiau prieš Šv. Oną. Vadinasi, ten jau rugiai pradedami piauti apie liepos pusę. Žemaičiuose ir Šiaurės Lietuvoj kai kur rugiapiūtė prasideda ir rugpiūčio pradžioj. Iš tikro, matyt, Lietuvos pietuose dažniausiai per Šv. Oną jau rugiai būna nupiauti, o neretai ir suvežti. Pav., A. Panemunės (Kauno apskr.) apyl. šeimininkė jaučiantis laiminga per Šv. Oną galėdama svečią pavaišinti nauja duona. Čia Šv. Ona laikoma rugių motina. Trakų apskr., Jezno ap., yra žinomas posakis: „Šv. Ona su duona ir uoga". Šimonių (Panevėžio ap.) ūkininkai Šv. Oną vadiną rugių piovėja. Širvintų apylinkėje stengiąsi rugius baigti piauti prieš Šv. Oną, nes norį važiuoti į atlaidus. Žiežmariuose sulenkėję lietuviai sako: „Na Jokuba pełna guba". Pasak sem. Prakapaitės, keli Nemaniūnų apylinkės ūkininkai visados už kitus anksčiau nupiauną ir suvežą. Jie tai darą į kažką atsižvelgdami, bet kitiems nesaką. Be abejo, rugių piaunamasai laikas labai pareina ir nuo vasaros, nuo laukų aukštumo, nuo žemės rūšies. Pav., kalnesniuose laukuose, ypač smėlynuose, žymiai anksčiau pradeda rugius piauti, o slėnesnėse ir sunkesnėse žemės vietose — gerokai vėliau.

Daug kur atsižvelgiama ir į mėnesį ar šiaip kokius burtus bei sumetimus. Apie Gudžiūnus (Kėdainių ap.) ir Linkuvą (Šiaulių apskr.) stengiąsi pradėti piauti jauno mėnesio laiku. Kodel taip daroma, neteko sužinoti. Šakių apskrity (apie Gelgaudiškį) esą dažniausiai pradeda rugiapiūtę, kai jaunas ar priešpilnis mėnuo. Mat, tuo laiku esąs ramus oras. Apie Garliavą, priešingai, pradeda piauti mėnesio pilnatyje. Žmonių manymu, tuo laiku piaunamų rugių grūdas esąs geresnis, ir, be to, pelės klojime (kluone) sukrautų rugių nekapojančios. Jei turėsime galvoje, kad atsižvelgiama ir į rugių pradėjimo piauti savaitės dieną, tai matysime, kad rugiapiūtės pradžios laikas yra labai nevienodas. Žinoma, labai daug nulemia rugių byrėjimas, nes nedaug yra tokių tėvų, kurie sakytų:

— Tėvai, tėvai rugiai byra.
— Dainuok, dainuok, sūnau mano,
Tegul byra rugiai tavo. (Vabalninkas).

### b) Rugiapiūtės pradžios savaitės diena.

Del prietarų, religinių įsitikinimų ar grynai praktiškų sumetimų daugely vietų rugius pradeda kirsti tam tikrą savaitės dieną, daugiausia pirmadienį, penktadienį ir šeštadienį. Pasitaiko, kad vienų laiminga laikomos dienos kiti stačiai vengia. Apie pirmadienį štai kaip galvojama. Vieni nori tą dieną pradėti, nes pirmadienį pasilsėję darbininkai, sekmadienį patogiau pasirūpinti piovėjų bei rišėjų (griebikių, ėmikių, rinkikių); be to, tie, kurie ilgiau piauna, tikisi per savaitę baigsią. Apie Garliavą stengiasi pradėti pirmadienį, nes tą dieną piauti rugiai greičiau ir geriau išdžiūstą. Kybartiečiai taiką pradėti savaitės pradžioje (pirm., antradienį), bet jei, sulig mėnuliu spręsdami, pastebį, kad artimiausios dienos būsiančios lietingos, tai palaukią.

Priešingai, kitose vietose pirmadienio vengia. Pav., apie Saldutiškį (Utenos apskr.) pirmadienį todel nepradedą, kad tą dieną pradėtas darbas nesiseksiąs. Todel būtinai stengiąsi nors kiek pradėti šeštadienį. Suvainiškiečiuose (Rokiškio ap.) manoma, kad pirmadienis esąs nelaimingas. Apie Južintus (Rok. ap.) irgi vengte vengiama pirmadienio. Ukmergės ap., Lidokių apylinkėje, maną, kad pirmadienį pradėtas darbas nesiseksiąs.

Penktadienis susijęs su religija, nes tai Kristaus diena. Jei kas tos dienos ir vengia, tai grynai praktiškais sumetimais, nes tą dieną sunkiau su maistu. Šiaipjau jis laikomas laiminga diena. Vendžiogaliečiai (Kauno ap.) penktadienį būtinai pradedą piauti nors dar ir nevisai pribrendusius rugius. Tuo atveju tą dieną tik pamėginą. Mat, tikisi, kad Išganytojas duosiąs gerą derlių. Todel čia šeimininkas ar vyriausias bernas prieš pradėdamas persižegnojąs. Kitur šeimininkas peržegnojąs ir rugių lauką, net darbininkus. Rietaviškiai (Telšių ap.) stengiasi pradėti penktadienį ar šeštadienį, nes tuo laiku piautų rugių duona esanti baltesnė. Be to, ir darbininkai po sekmadienio labiau esą įpratę dirbti.

Šeštadienis irgi turi argumentų. Dažniausiai tą dieną visą laiką nepiauna, bet išvaro kelis barus, sustato kelias gubas, ir baigta. Tikras darbas prasideda po sekmadienio. Prieš šventę pradėdami žmonės sako: „Paskiau geriau darbas seksis, kai bus pradžia padaryta". Palangiškiai seniau daugiausia šeštadienį pradėdavę, nes tą dieną pradėtų piauti rugių duona esanti skalsesnė. Kybartiečiai būtinai pradedą šeštadienį, nes tą dieną piautų rugių esąs geresnis derlius. Jei nespėją vieną šeštadienį, tai kai kurie laukią kito šeštadienio. Be to, ir šeštadienio darbo pradžią kai kas siejąs su religine prasme. Ir į tai

neatsižvelgią šeštadieniui skiria pirmenybę, nes, prieš šventę pradėjus piauti ir pastebėjus kai kurių trūkumų, sekmadienį galima tai pašalinti, pav., naujų, geresnių dalgių nusipirkti. Iš kitų savaitės dienų gal trečiadienis laikomas reikšmingesniu (religiniu atžvilgiu).

### c) Dienos darbo laiko paskirstymas.

Rugiapiūtės dienos darbo laiko suskirstymas skiriasi nuo kitų darbymečių. Pav., šieno piauti eina kuo anksčiausiai, nes su rasa daug lengviau sukti dalgę. Rugiams rasa kenkia, nes su rasa nupiauti rugiai, ypač jei pasitaiko lietingas laikas, gali sudygti. Todėl kai kas tvirtina, kad rugius tik be rasos pradedą piauti. Tačiau, mano surinktomis žiniomis, gal daugiau bus vietų, kur su rasa pradeda piauti. Jei rugiai byra ir karštos dienos, tai būtinai eina gana anksti, nes vidudienį labai sunku dirbti, ir daug išbyra grūdų. Suvalkiečiai ir apskritai vakariečiai į lauką daugiau eina po pusryčio, apie 7—8 val., o rytiečiai dažniausiai prieš pusrytį. Nuo pat ryto pradeda ten, kur samdo padienius darbininkus, nes moka už dieną. Dažnai per vidudienį padaro ilgesnę pertrauką. Kai rugiai byra ar kai nori tą dieną padaryti pabaigtuves, vakare piauna net iki 11—12 val. Tačiau apie Uteną, sako, stengiasi baigti piauti dar nesutemus, nes tamsoje nupiautų rugių duona būsianti juoda.

Be to, darbo diena suskirstyta valgio ar trumpo poilsio protarpiais. Išvarę ilgesnį barą, ypač baigę kurį plotą, darbininkai pasilsi valandėlę. Tuo laiku vyrai pasirūko, dalges sutvarko, merginos padainuoja ar bendrai pajuokauja. Didesni protarpiai — valgymo laikas: pusiaurytis, pusrytis, priešpietis, pietūs, pavakariai (pusdienis) ir pagaliau vakarienė. Kaip teko patirti, visur per rugiapiūtę valgo nemažiau kaip 4 kartus.

Kur pradeda piauti po pusryčio, ten pusiauryčio („sniedanio") neduoda. Priešpietis irgi retai kur teikiamas. Tačiau pavakariai — būtini, nes nuo pietų iki vakarienės gana ilgas laikas. Vis delto ir pusiaurytis nevieno rugiapiūtės papročių aprašinėtojo minimas. Jį daugiausia valgo tada, kai labai anksti išeina ir kai per karštį nori ilgiau namie pasilsėti. Pav., apie Šimonis (Panev. ap.) pusiaurytį valgo apie 7 val., o pusrytį po 9 v., 11 val. grįžta namo, gula pogulio ir tik 1 val. pietus pavalgę vėl eina į lauką. Apie Raguvą išimtiniais atsitikimais irgi panašiai daroma. Širvintų ir Viešintų apylinkėse pusiaurytis 7 val., pusrytis 10 val., priešpietis 12 v. ir pietūs 3 val.

Pusrytis tada, kai aukščiau minimos tvarkos nesilaikoma, dažniausiai būna 7—8 val. Žinoma, kur anksti neina į lauką, ten pusrytis 6—7 val. Pusryčio poilsio ilgumas pareina nuo to, ar valgyti atneša laukan ar eina namo. Kai namo eina pusryčio, tai su vaikščiojimu ši pertrauka tęsiasi 1—1½ val. Lauke žymiai greičiau pavalgoma ir vėl imamasi darbo.

Pietų pertrauka yra svarbiausia ir ilgiausia. Jų valgyti beveik visados eina namo. Pietų laikas prasideda 12—1 val. Prienų apylinkėje daugiausia pietų eina 12 val., o Vabalninkėnuose 12½ val. Per pietus, jei ne labai skubu, būtinai duoda atsigulti. Kur pradeda po pusryčio, ten per pietus tegauna kokia ½ val. atsikvėpti. Kur anksti eina į lauką, ten per pietus pasilsi 1—2 val.

Pusdienis būna 5—6 val. Tai tęsiasi apie 20—30 min., nes valgyti atneša į lauką. Tuo laiku didelių ceremonijų nedaroma; jei bent dalges pasiplaka, pajuokauja ar vieną kitą dainelę užtraukia.

Vakare baigiama saulei nusileidus, o kartais žymiai vėliau. Normaliai per rugiapiūtę negula anksčiau kaip 9—9½ val. Dvaruose iš darbo eina saulei leidžiantis, o sodžiuose užtęsia.

## IV. Talka.

Senovėje, matyt, talkos buvo labai madoj, nes ir dabar dar jos tebėra išlikusios daug kur, pav.: Viešintų, Labanoro, Ramygalos, Šeduvos, Žeimelio, Deltuvos, Širvintų, Ariogalos, Dotnuvos, A. Panemunės, Garliavos, Jezno, Nemaniūnų, Veiverių, Kazlų Rūdos, Barzdų, Palangos, Kretingos, Židikų ir kai kuriose kitose apylinkėse. Talkos išėjusios iš mados arba labai retos šiose apylinkėse: Vabalninko, Salamiesčio, Suvainiškio, Skapiškio, Panoterių, Širvintų, Obelių, Šėtos, Kriukų, Pakuonio, Kybartų, Tirkšlių ir t. t. Žinoma, ir toje pačioje apylinkėje vienur dar gali jų būti, o kitur jos jau galutinai išnykusios. Daugiausia jos nyksta į vienkiemius išėjus, nes, nesant reikalo už kits kito bėgti, skubėti, patys pamažu nusipiauna. Galutinai jas pribaigia mašinos.

Su talka susiję rugiapiūtės papročiai nėra visai vienodi, nors ir nepasižymi dideliu įvairumu. Svarbiausia jų yra dvi rūšys. Tipiškiausia talka yra ten, kur be piniginio atlyginimo, be atidirbimo, tik už kokią kitą malonę, ypač už geras pabaigtuvių vaišes, einama kitam rugių piauti. Antra talkų rūšis — tai atidirbtinė pagalba. Vieni pas kitus piauna, kad kiti pas juos ateitų. Paskutiniu laiku tokių talkų

yra daugiausia. Pav., Veiverių apylinkėje ūkininkai jau iš anksto tariasi, kurio rugius kada piaus. Ramygalietis ūkininkas siunčiąs pas kaimynus savo dukterį ar ką kitą prašyti talkon. Širvintų apylinkėje talkininkams žadą daug svaigalų: „Per pabaigtuves nuo gėrimų net stalai luš". Iš tikro, tokioms pabaigtuvėms daug esą išleidžiama. Neveltui ir dainoje sakoma:

„Tinginys talką talkia,
O smaguris to ir laukia.
Kad tinginys netalktų,
Tai smaguris ir išalktų."

Taigi ten darbas glaudžiai susijęs su pramoga. Viešintiečiuose tuos, kurie savo rugius greitai nupiauna, kiti giria ir kviečia talkon. Talkininkai mielai einą, nes norį pasirodyti esą geri piovėjai ir, žinoma, tikisi gerų pabaigtuvių. Yra apylinkių, pav., Labanoro, kur iš pradžių vieni saviškiai pradeda, bet paskiau ateina ir talkininkų. Tačiau nemėgsta tų talkininkų, kurie ateina apie pusdienį (pavakarius), nes aišku, kad jie tik nori pasinaudoti pabaigtuvėmis.

Talkininkus reikia gerai maitinti, nes kitaip — apkalbės, net apdainuos. Pav., A. Panemunėje blogai maitinti talkininkai, po pietų į lauką eidami, uždainuoją:

„Savicko talka
Nepasivelka."

Jei jau per dieną reikalaujama gero maisto, tai ką bekalbėti apie pabaigtuves, ypač jei viena diena baigė. Su talka daug kur būtinai stengiasi rugius nupiauti per vieną dieną, nors kartais tenka dirbti ir iki vidunakčio. Mat, kitaip viskas nueis per nieką: negaus pabaigtuvių. Tik sodžių gerai pažįstąs gali įsivaizduoti, koks tai būtų talkininkams nuostolis. Visai suprantamas Kazlų Rūdos talkininkų manymas, kad tas garsesnis ūkininkas, kuris daugiau „fundija".

## V. Valgis.

Per rugiapiūtę valgyti duoda mažiausia keturius, daugiausia šešius kartus. Štai tie valgiai, kurie kartais įvairiose apylinkėse nevienodais vardais vadinami: 1) pusiaurytis („sniedanis"), 2) pusrytis, 3) priešpietis, 4) pietūs, 5) pavakariai (pusdienis, papiečiai, „paludienis") ir 6) vakarienė. Žemiau pažymėtieji valgiai, be abejo, visi vieną dieną neduodami.

**Pusiauryčio** metu teduodama ko užkąsti. Kur pusrytis būna gana vėlai (9—11 val.), ten pusiaurytis turi būti gana stiprus. Duodama bulvių ar košės su taukais (Labanoro ap). Daug kur darbininkai gauna blynų (Labanoro, Suvainiškio, Garliavos, Utenos apyl.). Utenos apylinkėje pusiauryčiui visados turi būti blynų su taukais ar kuo kitu. Be to, būna varškės, mėsos, kiaušinienės su lašiniais, sriubos, kavos (Suvainiškio ap.). Kada pusrytis valgomas normaliu laiku, tada pusiauryčiui teduodama šalto valgio: šaltos mėsos, sūrio, sviesto ir t. t.

**Pusrytis** jau gana stiprus valgis, tik kai kuriose apylinkėse silpnesnis už pietus. Ramygalietė šeimininkė duodanti paprastą pusrytį, bet pažadanti gerus pietus. Vabalninko apylinkėje pusrytis susideda iš 2—3 valgių. Pirmiausia valgo miežines kruopas su duona ar be jos. Paskum duodama ko nors dažyti. Bulves, blynus, skrylius valgo su taukais ar varške. Valgytojas (bent seniau) bulvę, blyną ar skrylį ima į kairiąją ranką, su dešine atlaužia gabalą, kurį užmauna ant šakučių ir taip taukuose ar varškėje padažęs deda į burną. Po antrojo valgio dar užsrebia kruopų ar karštų, tik išvirtų barščių, kopūstų ar kito kurio viralo. Mėsos per pusrytį labai retai teduoda. Kai kuriose apylinkėse, ypač vakariečiuose, per pusrytį duoda ir mėsos. Vadinasi, ten pusrytis beveik nesiskiria nuo pietų. Pav., apie Pakuonį per pusrytį būtinai turi duoti ir mėsos. Varėnos apylinkėje jau per pusrytį duoda ir tradicinio rugiapiūtės valgio — skilandžio. Lidokių (Ukmergės ap.) ir Veiverių apylinkėse per pusrytį duoda ir kavos. Obelių apyl. valgą blynus su spirgintais lašiniais. Pakuonio ap. valgoma šabalbonų su bulbėmis, Lazdijų — bulvių su daržovėmis. Veiveriečiuose esanti mada, be kitų valgių, kartais duoti pusryčiui dar sūrio, sviesto. Kretingos apyl. valgą dar kažkokią pusmarškonę košę, Židikų (Mažeikių ap.) — ruginių miltų košę su saldžiu ar rūgusiu pienu, Tirkšlių apyl: košę su taukais ir saldžiu ar rūg. pienu. Klaipėdos krašto (Dovilų, Pėžaičių, Laugalių ir Klaip. ap.) pusrytis panašus į rytiečių pusdienį, nes ten duodama pyrago, sūrio, sviesto, kavos. Palangiškiuose per pusrytį sriubos beveik niekada nevalgą, nes pieną labiau mėgstą.

**Priešpietis** retai kur tevalgomas. Apie Šėtą anksti pusrytį pavalgę 9—10 val. gauna sūrio, giros; Jezno apyl. irgi sūrio, sviesto; Kazlų Rūdos — kavos, pyrago. Tik Kretingos valsčiuje duoda priešpiečiui blynų su grietine, baltos saldintos ar juodos nesaldintos kavos. Tirkšliškiuose gauną pyrago su minkštu sūriu. Apie Palangą

priešpiečiui būtinai turį būti sūrio. „Bloga ta šeimininkė", sako palangiškiai, „kuri priešpiečiams nesusideda kelių gerų sūrių". Iš viso, sūris, kaip ir skilandis, yra tradicinis rugiapiūtės valgis, nes jo daug kur duodama ir per pabaigtuves vainiką išperkant. Skapiškėnuose priešpiečiui į lauką atneša dar A. Mickevičiaus „P. Tade" aprašyto ar bent tuo pačiu vardu vadinamo biguzo.

**Pietūs** — svarbiausias ir stipriausias rugiapiūtės valgis. Rytiečiuose seniau, gal dar ir dabar, pietų nevirdavo: valgydavo prieš pusrytį išvirtą viralą ir mėsą. Mat, tenai pusrytis verdamas dideliuose duonos kepamuosiuose pečiuose, kur ir viralas, ir mėsa šiltai stovi nuo ryto iki vakaro. Pietums irgi duoda rytą išvirtų valgių, daugiausia riebios sriubos ir kiaulienos mėsos, kuri pečiuje, išgriebta iš viralo, būna atskirame dubeny padėta, uždengta, kad neapdžiūtų. Pietūs čia iš 2—3 valgių: pirmiausia sriuba, paskiau mėsa. Po jos dar užsrebia to paties viralo, kartais rūgusio pieno ar žalibarščių su žaliais agurkais ar obuolių gabalėliais (jei jau yra per rugiapiūtę). Rytiečiai, pav., vabalninkėnai, kopūstus valgo ne su bulvėm, o su duona. Tačiau juos užbaldo grietine, ko, rodos, kitur nedaro. Tiesa, kai kur rytiečiuose, pav., apie Suvainiškį, kopūstus valgo su bulvėm. Skapiškėnai per pietus valgo iš šviežių rugių pagaminto šustinio su sviestu ir grietine. Deltuviškiuose duodą per pietus, be kitų valgių, kavos, agurkų su medum, virtinių (?) su uogom; Prienuose — varškės su bulvėm, Jezno ap. — blynų, Lazdijų — sviesto, sūrio, pieno, Varėnoj — skilandžio, grietinės, sumaišytos su varške ir tam tyčia ant lapų keptų bandelių. Apie Kretingą dar esanti valgoma kažkokia šutinė. Klaipėdos krašte duodą sriubos, mėsos ir po porą „šnapsiukų".

**Pavakariai** per rugiapiūtę visur duodami, nes nuo pietų iki vakarienės gana ilgas laikas. Šeduviečiai tai net dainos žodžiais pabrėžia:

„Aš negaliu dalgės traukti —
Ilgu vakarienės laukti."

Mano surinktomis žiniomis, tik Veiverių apylinkėje pavakariams duoda blynų (žinoma, kartais tai gali būti ir kitose vietose). Šiaipjau beveik visose apylinkėse per pavakarius teduoda šaltų valgių: duonos, ragaišio, sviesto, sūrio, varškės, varškės, sumaišytos su sviestu (Vabalninkas), saldaus ar rūgusio pieno, mėsos, dešros, dešros su grietine, kumpio, silkių, kavos ir t. t. Kai kur duodama ir ypatingesnių valgių. Pav., apie Deltuvą duoda medaus ar uogienės su ragaišiu, apie Obelius — salotų, apie Pakuonį — kavos su

medum, Varėną — agurkų su medum, apie Kretingą — kiaušinienės, keptos su lašiniais, obuolienės; apie Tirkšlius — tradicinio rugiapiūtės valgio — balto žemaitiško sviesto su bulvėm ar su rūgusiu pienu.

Valančių*) (gal Valančiūnų k., Kriukų v., Šiaulių ap.) sodžiuje pavakariams duoda juodos duonos, pamirkytos saldžiame vandenyje. Tą valgį valgydami saką: „Dievas davė gardžios duonelės; tegul ir šįmet duoda dar gardesnės". Kiti atsaką: „Per daug nenorėk, nes ir tiek neturėsi", ir visi imą juoktis.

**Vakarienė** dažniausiai būna iš šiltų valgių: bulvienės, „zacirkos", kleckų, lakšinių (makaronų) ir kit. Kartais pasitenkinama saldžiu ar rūgusiu pienu, žalibarščiais. Vabalninkėnuose apie silpnai užbaltintus barščius sakoma: „Velnias iš barščių galvą kaišioja" arba „Šalti barščiai ne patrova, sena merga ne zabova". Išskyrus pabaigtuves, apie kurių valgius bus toliau kalbama, vakarienė būna lengva.

Dar reikia keli žodžiai pasakyti apie ypatingą, specialiai rugiapiūtei skirtą valgį — **skilandį**. Daugelio apylinkių rug. papročių aprašytojai pabrėžia, kad skilandis taupomas rugiapiūtei. Kad rugiapiūtei skilandis būtinas, mano lidokiečiai (Ukmergės ap.), veiveriečiai, kretingiškiai ir t. t.

O kas gi tas skilandis? Jis daromas iš tik paskerstos kiaulės raumenų pusės kumščio didumo gabalų. Tai visa susūdo rupia druska, įdeda svogūnų, česnako, pipirų ir sudeda į kiaulės pilvą. Ypačiai stengiasi kietai suspausti. Paskiau tampriai užsiuva, kad oras neįeitų. Tada skilandį kamine gerai išrūko ir iki rugiapiūtės laiko sausoje vietoje. Jo negalima anksčiau prapiauti, nes oro gavusi mėsa pajuosta, rūdija, net pelėja. Vienas šeimininkas troboj skaldydamas malkas užsimojęs kirviu, užuot kirtęs į malką, pataikęs į palubėj kabantį skilandį. Aišku, kad šeimininkė jam už tai davė velnių, nes prakirstas skilandis nebegalėjo sulaukti rugiapiūtės. Šiaipjau skilandį prapiauna tik per rugiapiūtę.

Skilandis daugiausia valgomas nevirtas. Bet kartais sriuboje išverda siūlais surištą jo gabalą. Skilandis valgomas įvairiu dienos laiku. Apie Seredžių, Veliuoną jį valgo per pusrytį, apie Južintus — per priešpietį, apie Šimonis ir iš dalies Veliuoną — per pietus.

Rugiapiūtės **gėrimai** irgi įvairūs. Be gėrimo tokio sunkaus darbo ir dažnai didelių karščių metu neapsieisi. Todel visi piovėjai į lauką

*) Šio valgio ir kitų rug. papročių aprašytoja gim. Padvoiskaitė tepažymėjo tik sodžių ir pasakotojos pavardę.

nešasi šio ar to atsigerti. Vienur į lauką ima gryno vandens ąsotį ar tiesiog kibirą. Kitur, ypačiai rytiečiuose, į vandenį įmerkia duonos plutų ir kartais jį pasaldina sacharinu. Pav., šeduviečiai jau iš vakaro į tą vandenį, kurį rytoj nešis laukan, įmerkia plutų, kad per naktį parūgtų. Daug kas pasidaro šiokios ar kitokios giros, „kvaso", alaus, uogienės, „šmakaukos" (cukrinio alaus; apie Obelius), vaisių vyno, o kartais ir degtinės išsivaro... Pasak rug. papročių aprašinėtojų, naminį alų daro beveik visoj Lietuvoj. Tik nelygu alus alui. Sako, rugiapiūtei pasidarą alaus ir veiveriškiai, ir tirkšliškiai, ir kriukiškiai. Tačiau tų kraštų „alus" tėra gira, nakvosas ar kas panašu.

Rytiečių, ypač Pasvalio, Pakruojaus, Linkuvos, Daujėnų, Krinčino, Vabalninko, Biržų, Panevėžio, Kupiškio ir kai kurių kitų apylinkių alus yra stiprus alkoholinis gėrimas. Gerai pasisekęs, nenuskiestas, su nemaža apvynių, gero salyklo naminis alus daug stipresnis už normalų 7% pirktinį alų. Jį gal galima būtų lyginti su **double.** Dvi tris stiklines išgėręs, silpnesnis žmogus jau ima žiūrėti raudonom akim ar dainuoti: „Ulioj, bitele, ulioj". Nenuostabu, kad rytiečiai, tokio alaus turėdami, bent seniau, per pokylius ir visokias pabaigtuves visai pasitenkindavo naminiu alum.

Rytiečiai, skapiškėnai, per rugiapiūtę gerią ir senovinį biguzą, kuris esąs daromas iš vandens, ruginių miltų, cukraus. Tai savotiška misa, kvasas. Į biguzą primerkia juodos duonos plutų.

## VI. Rūbai.

Nors rugiapiūtės rūbai ir nedaug tesiskiria nuo kitų darbymečių apsivilkimo, bet jie turi ir specifinių žymių. Mat, reikia atsižvelgti į 4 svarbiausius faktorius — karštį, rugienų dūrimą, plyšimą ir tepimąsi. Del karščio rugiapiūtės rūbai turi būti kiek galint lengvesni. Kad rugienos nedurtų, ypač moterims, reikia apsaugoti rankas ir kojas. Nuo rugienų, sausų rugių, ypač piktžolių, rūbai plyšta ir tepasi. Todel rugiapiūtės rūbai negali būti labai geri.

Tiesa, kai kur vyrai stengiasi vilktis švariais ir nesulopytais rūbais, nes, ilgakotėmis dalgėmis piaunant, vyrams netenka susitepti, ir drabužiai ne labai teplyšta. Pav., Ušpalių moterys per rugiapiūtę stengiančiosios vyrus apvilkti baltais „kaip saulė" skalbiniais, kad niekas nepapeiktų ir nepasakytų, kad blogos šeimininkės. Pakuoniškiai vyrai per rugiapiūtę stengiasi pasirodyti ir todel apsirėdo baltai „kaip mirtis". Kretingiškiai ateiną į talką šviesiais rūbas, švariai ir

tvarkingai apsirengę. Merginos irgi rėdančiosios baltomis skarelėmis, baltais žiurstais, šviesiomis suknelėmis. Palangos apylinkės piovėjai irgi baltai rėdąsi, nes rugius piaunant nesą pavojaus susipurvinti ir saulė netaip kepinanti. Trakų apskrities Žiežmarių moterys per rugiapiūtę dėvinčios tvarkingai ir, galima sakyti, švariai. Rusaitės, kurių čia esą nemaža, per rugiapiūtę dirbančios vienplaukės; be to, jos nemėgstančios naminių drabužių.

Vis delto per rugiapiūtę maža kas „tefrantija". Štai lidokiečiai rugiapiūtei susiieško senesnius rūbus; prieniškės moterys velkasi senomis bliuzėmis, storais naminiais žiurstais, aunančiosios klumpėmis ar naginėmis; Vadžgirio (Raseinių apskr.) piovėjai tik į pabaigtuves ateiną geriau apsivilkę, o šiaipjau nešioją prastai.

Atskiroms kūno dalims dengti drabužiai bei autuvai kartais gerokai skiriasi. Turtingesnieji, ypač šeimininkai, užsideda nendrinėmis panešiotomis skrybėlėmis, apsiauna batais, užsivelka pirktiniais marškiniais, apsimauna pirktinėmis ar geresnio naminio, žinoma, apnešioto milelio ar čerkeso kelnėmis. Vargšai daugely apylinkių aunasi vyžomis, maunasi storomis rainomis ar baltomis, pakulninėmis kelnėmis, dedasi prastomis šiaudinėmis skrybėlėmis ar nudilusiomis suglamžytomis kepurėmis.

Kojoms auti yra kelių rūšių autuvų. Seniausi ir, tur būt, „patriotiškiausi" autuvai yra **vyžos**. Pasirodo, jų dar esama ne vienoje apylinkėje: Viešintų, Šimonių, Južintų, Širvintų, Kretingos valsč. ir kai kur kitur. Južintų apylinkėje tebesama tikros „vyžų pramonės". Štai, ką rašo mokinys Bieliūnas: „Prieš rugiapiūtę moteriškės išeina į mišką, priplėšo nuo jaunų liepelių karnų ir su didžiausiais glėbiais grįžta namo. Namie pasilikusi kuri senesnė moteriškė pina vyžas (nagines)." Kretingos apylinkėje vyžomis avi vyrai ir senesnės moterys. Į nupintas vyžas įveria apivarus, o apačią paado (pamuša) virvagaliais, kartais odos gabalus pasiuva, kad taip greitai nenuplyštų. Kaip ir naginės, jos turi ir aukles, kuriomis apriša autais apvyniotas kojas. Šis primityvus autuvas labai nyksta ir už kelių dešimtų metų jį gal tik muziejuose bematysime.

**Naginės** dar daug labiau išlikusios. Jos siuvamos iš kietos arklio ar galvijo raudonos odos. Joms atrėžiamas pailgas keturkampis odos gabalas, kurio priekinis galas platesnis, nes ir žmogaus kojos pirštai platesni už kulną. To odos gabalo šonuose kalteliu iškalinėja skyles apyvarams suverti. Paburny (prieky) ir kulne (užpakaly) išpiauna negilius dantis naginės galams suraukti. Juos atskira virvele

ar odos rėželiu suraukia. Nuo to, matyt, atsirado ir posakis: „Susiraukęs kaip naginė". Kaip prie vyžų, taip ir prie naginių dar privejamos kokių 60—80 cent. ilgumo auklės. Avimosi „technika" visai tokia pat, kaip ir vyžų. Kai kur nagines siuva iš audeklo, ne iš odos. Per rugiapiūtę naginės tuo patogios, kad su jomis lengva vaikščioti, kaip klumpės, kojų nevargina, ir rugienos neduria. Per rugiapiūtę naginės nešiojamos daugely, ypač rytiečių, apylinkių: Šeduvos, Ramygalos, Vabalninko, Kupiškio, Suvainiškio, Deltuvos, Šešuolių, Gudžiūnų, Čekiškės, Veiverių, Pakuonio, Gelgaudiškio, Jurbarko, Rietavo ir t. t.

Be vyžų ir naginių, per rugiapiūtę dar aunamasi **klumpėmis, šliurėmis,** įvairiomis **šleputėmis** ir pagaliau **batais.** Klumpės yra kelių rūšių: vien medžio (Žemaičiuose, bet dabar nebe daug kas jas nešioja) ir odos su medžio padu, dažnai irgi oda pakaltu, kad netaip greitai nuplyštų. Be to, vienos tos rūšies klumpės daromos su užkulniais, o kitos — be užkulnių. Pastarosios suvalkiečiuose (Pakuonio ap.) vadinamos šliurėmis. Jomis tenešioja tik moterys, kurios su jomis net šoka, sako, neblogiau kaip su batais. „Tokia Šapalikė", — sako viena pakuoniškė, — „su klumpėmis ant vienos kojos sukasi kaip pasiutus."

Kai kur, pav., Suvainiškio ap., klumpėmis (čia mediniais vadinamomis) teavi tik moterys, o vyrai naginėmis. Be to, klumpėmis avi Babtų, Garliavos, Prienų, Jezno, Nemaniūnų, Kražių ir kitose apylinkėse.

Šleputėmis (?) aunasi Širvintų apylinkėje, Deltuvos ap. — milinėmis paputėmis, Nemaniūnų parapijoj — medžiaginėmis, panašiomis į batukus čempėmis. Šios rūšies autuvai daromi arba iš storo audeklo, arba neriami iš siūlų.

Kad rugienos nebadytų, kai kur kojos apmaunamos kojinėmis, o kai kur jos basos įkišamos į klumpes ar kokias šleputes, ir baigta.

Moterų sijonai ar bliuzės būna storo, stipraus audeklo. Vietomis jos dar užsiriša ir žiurstus. Galvas dažniausiai rišasi skarelėmis. Tik kai kur užsideda šiaudines skrybėles. Pasitaiko ir vienplaukių. Seniau moterys būtinai nusimegzdavo ilgais riešais drobines pirštines, kurias ir dabar tebevartoja Viešintų, Širvintų, Šešuolių, Pakruojaus, Barzdų, Raseinių ir kai kuriose kitose apylinkėse. Kur pirštinių nebenusimezga, ten rankas apsaugo blauzdinėmis (moteriškų kojinių blauzdomis), ar šiaip kokiu audeklo gabalu apriša, kad rugienos, rugių stiebai ar piktžolės labai rankų nesudraskytų. Kai kur pasitenkina ilgomis bliuzės ar suknelės rankovėmis. Daug kur jau rišėjos -

griebėjos rugius griebia visai plikom iki alkūnių neapdengtom rankom ir kojas įsikišusios ir bekulnes šliures.

Vyrus kelnių bei marškinių dėvėjimo atžvilgiu reikia skirti į dvi rūšis. Vieni, daugiausia senieji, dėvi labai lengvai (tik su apatinėm kelnėm) ir ilgais, beveik kelius siekiančiais marškiniais, išleistais kelnių viršuje; kiti, daugiausia jaunieji, jau „sarmatijasi" rodytis su vienais skalbiniais ir todel maunasi ir viršutines kelnes. Jaunieji, kad ir be viršutinių kelnių, stengiasi marškinius kišti į kelnes, nes anaip apsirėdę vadinami „kumelių aniolais".

Vienom kelnėm ir ant jų išleistais ilgais marškiniais dar tebenešioja šiose apylinkėse: Šeduvos, Viešintų, Užpalių, Ramygalos, Suvainiškio, Pagirių, Deltuvos, Širvintų, Garliavos, Prienų, Jezno, Varėnos, Židikų ir t. t. Be abejo, daugiausia senesnieji ir tik kai kurie taip benešioja. Palaidus marškinius susijuosia diržais ar juostomis, kurias jaunieji gauna iš mergelių. Kai kur pakulines kelnes nešioja ne baltas, bet rainas („klėtkuotas" ar dryžuotas), nes jos netaip tepasi. Pasitaiko, kad kai kas ir vienas nešiojamas kelnes nudažo tamsia mėlyna ar kitokia spalva. Mat, nori, kad jos atrodytų panašios į viršutines.

Seniau daug kur nešiodavo šiaudines skrybėles. Jas daugiausia pindavo piemenys iš gražių, nesulaužytų rugių stiebų. Nupina ilgą, siaurą, kartais su dantimis (panašiais į piūklo) kasniką, o paskiau susiuva. Dabar, matyt, tingi besipinti šiaudinių skrybėlių, nes jas tik keliose apylinkėse bemini rug. papročių aprašytojai. Nūnai ir per rugiapiūtę dedasi tomis pačiomis kepurėmis ar filcinėmis skrybėlėmis.

Gudžiūnų apylinkėje prieš rugiapiūtę dar pasisiuva tam tikrą tarbą susidėti reikalingiems rugių piaunamiesiems įrankiams: plaktukui, pustyklei, pintelei ir kit.

Butrimoniečiuose, kur piautuvais moterys piauna, pirmą dieną išėjusi rugių piauti šeimininkė, kitų darbininkių padedama, rankom priskina rugių, iš kurių nusipina diržą ir juo susijuosia. Tai savotiškas ir retas paprotys.

## VII. Dalgės ir piovimo būdai.

Šiuo laiku Lietuvoj rugius piauna ketveriopais įrankiais: piautuvais, vienarankėmis dalgėmis su atskiru grėbliuku, ilgakotėmis dalgėmis su lankeliu ir pagaliau mašinomis.

**Piautuvas** — seniausias rugių piaunamasis įrankis. Jo pavidalą visi yra matę SSSR herbe. Tai plieninis, išlenktas, jauno mėnesio

pavidalo pabūklas, kurio ašmenys atkreipti į vidų. Prie drūtgalio pritaisyta medinė rankena, už kurios laikoma piaunant. Piautuvu piauti reikia susikuprinus. Išlenktu piautuvu labai patogu užkabinti stačius rugius. Dešinėj rankoj laikomas piautuvas, o kairiąja suimami piaunamieji rugiai. Kadangi ranka suimti rugiai neišsiblaško, todel jų drūtgaliai atrodo labai lygūs. Nupiautas atskiras saujas deda į pėdus, suriša ir paskiau stato gubas.

Iki šiol piautuvai, greta dalgių, dar tebevartojami beveik visuose Lietuvos rytuose ir pietuose, t. y. šiose apylinkėse: Daugavpilio, Obelių, Utenos, Ušpalių, Labanoro, Južintų, Pagirių, Šešuolių, Gudžiūnų, Aukštadvario, Žiežmarių, Varėnos, Nemaniūnų, Butrimonių ir t. t.

Piautuvas išlikęs iš medžiojamojo laikotarpio, kada moterys triūsėsi apie namus, laukus, o vyrai medžiojo ar kuriuo kitu būdu maisto ieškojo. Mat, ir iki šiol piautuvas tebelaikomas moterų rugių piaunamuoju padargu. Pav., Žiežmarių apylinkėje moterys vienos rugius piauna piautuvais, nes jų vyrai, daugiausia rusai, tuo laiku išvažiavę į miškus medžių kirsti ar į pelkes griovių kasti. Butrimonių parapijoje, kur ir dabar piautuvais daugiausia piaunama, rugiapiūtei vadovauja ne šeimininkas, kaip kitur, bet šeimininkė. Utenos, Ušpalių, Južintų ir kitose apylinkėse piautuvais tebepiauna beveik vienos moterys, nes, pasak vyrų, tai esąs jų darbas, į kurį jie nesikišą. Pačios moterys sakančios, kad su dalgėmis nieko neišeiną. Kai kur piautuvais piauna visi, vadinasi, ir vyrai, ne tik moterys. Pav., senesniųjų aukštadvariečių esą niekaip negalima įtikinti, kad piautuvais nesėkmingas darbas ir kad dalgėmis būtų geriau.

Kur jau ir dalgėmis piaunama, ten piautuvai vartojami tam tikrais atvejais. Pirmiausia jais naudojasi tie, kurie labai maža teturi rugių, nes su piautuvais, nors lėtai, bet labai gražiai piauna. Jei reikia stogui kūlių, tai irgi kelias kapas supiauna piautuvais, nes tada kūliai labai lygūs, ir stogas gražus. Iš tikro, Zarasų krašte teko matyti labai gražių, it gontinių, šiaudinių stogų. Be to, kartais piautuvais piauna labai gerus rugius, o dalgėmis prastesnius. Pagaliau jais naudojasi mažažemiai, kurie labai maža rugių teturi, nes tuo būdu daug mažiau derliaus niekais nueina. Taigi piautuvas yra pirminio gyvenimo liudininkas, estetinio, tvarkingo darbo reiškėjas ir naudos, taupumo faktorius.

**Vienarankė dalgė** su atskiru grėbliuku yra išriedėjusi iš piautuvo, nes jos piovimo principas labai panašus į piautuvo. Tik čia piautuvą atstoja vienarankė dalgė, laikoma dešinėj rankoj, o grėbliukas, laikomas

kairėj rankoj, — kairiąją, su kuria, piaunant su piautuvu, suimami piaunamieji rugiai. Vienarankės dalgės dalgikotis yra trumpas, kokių 60—80 centimetrų ilgio. Jis daromas iš dvišako pagalio, kurio drūtoji, trumpoji šaka padaroma rankai paimti, o ilgoji laiboji — dalgei įtverti. Dalgikočio rankena (drūtoji šaka) neeina dalgės horizontine linkme, bet kiek pakreipta į viršų, kad būtų patogiau delnu suimti ir kad krisdama dalgė maždaug horizontaliai eitų pagal rugių drūtgalius. Kadangi piaunant dalgė užmojama į užpakalį ir į viršų (maždaug 1—1,5 metro aukščio), todel iš priekio rugienos palieka ilgesnės, o į rugių baro gilumą — trumpesnės; vadinasi, su vienaranke dalge piautų rugių rugienos atrodo, kaip kokios trumpos bangos ar vėjo ritmiškai supustytas sniego ar palaido smėlio laukas. Viešintiečiai sako: „Kas ilgas, nevienodas rugienas palieka, to gyvenimas bus ilgas ir audringas."

Grėbliukas būna irgi nedidelis: jo šiekšta (galva) bus kokių 30—40 cent. ilgumo, o grėbliakotėlis maždaug 70 cent. ilgio. Piaunąs su grėbliuku kiek aukščiau užkabina rugių tarpelį, jį palenkia, o su dalge kiek žemiau kerta. Tuo būdu grėbliukas ir dalgė ritmiškai vienu kartu kyla į viršų bei užpakalį ir vėl kartu krinta į rugius. Jei ilgakote dalge piaunama išilgai barą, tai vienaranke — skersai; ilgakote piaunamas pradalgys būna siauresnis (maždaug 1—1,30 cent.), o vienaranke — gana platus (2—3 m. pločio). Jei rugiai geresni, tai pradalgys trumpesnis, jei blogesni — ilgesnis. Žiūrima, kad supiautų rugių pėdas vis būtų vienodo dydžio. Mat, su vienaranke dalge piaunąs piovėjas pats ir pėdą išrita, o rišėja tik suriša. Gera rišėja spėja surišti 2—3 piovėjų supiautus pėdus. Piovėjas, skersai barą nupiovęs 2—3 m., grėbliuku ir dalge ima risti pėdą. Grėbliuku nupiautuosius ir sugulusius ant nepiautųjų rugius rita į save, o dalge pakerta iš apačios, kad lengviau būtų pėdas risti į kito nupiautą pradalgį. Taip pėdą išritęs iki pradalgio pradžios, piovėjas pastato kairiąją koją arti prie pėdo drūtgalio, dalgę iš dešinės pusės pabruka po pėdo viduriu, o grėbliuku jį palaiko iš kairės pusės ir taip jo viršūnę į kairę pusę pasuka 90° kampu. Tai daroma todel, kad vėl naują pėdą kirsdamas nemintų nupiautųjų rugių varpų. Mat, kiekvieną pėdą vis pradeda iš svetimo baro pusės. Su vienaranke dalge sukirstas pėdas atrodo prasčiau už piautuvu piautąjį, bet geriau už ilgakote sudarytąjį, nes su grėbliuku visados gali tvarkyti piaunamuosius ir nupiautuosius rugius. Su vienarankėmis dalgėmis daugiausia piauna vyrai, bet jei rišėjų pakanka, rugiai byra ir yra stiprių moteriškių, piauna ir jos. Gera piovėja ir vyrui „lipa ant kulnų".

Mano surinktomis žiniomis, daugiau yra vietų, kur tebepiauna piautuvais, o ne vien. dalgėmis. Jų, vien. dalgių, tradicija tebesilaiko Lietuvos šiaurės rytuose, t. y. Biržų, Rokiškio, Ukmergės, Panevėžio ir iš dalies kitose apskrityse. Kaip teko patirti, taip piauna šiose apylinkėse: Pasvalio, Pumpėnų, Daujėnų, Krinčino, Biržų, Vabalninko, Salamiesčio, Antašavos, Subačiaus, Papilio, Kupiškio, Viešintų, Indrioniškio, Šimonių, Skapiškio, Pandėlio, Rokiškio, Kamajų, Južintų, Panemunėlio, Deltuvos ir t. t. Vienarankėm jau nebepiauna Utenos, Saldutiškio, Ušpalių, Labanoro, Ramygalos, Šeduvos, Lidokių, Šešuolių, Dusetų, Antalieptės, Šėtos, Ariogalos ir kit. Matyt, ne persenai beveik visoj Lietuvoj piauta vienarankėmis dalgėmis, nes dar ir dabar kartais, ypač senieji, tebepiauna Vendžiogalos, Kazlų Rūdos ir kai kuriose kitose apylinkėse. Tačiau pamažu jos vietą užleidžia ilgakotėms dalgėms.

**Ilgakotės dalgės** Lietuvoj daugiausia vartojamos piauti ir rugiams, ne tik šienui bei vasarojui. Tačiau ir jos kiek skiriasi nuo šieno piaunamųjų dalgių. Suvalkiečių ir beveik visų kitų aukštaičių rugių piaunamųjų dalgių dalgikočiai tokio pat ilgumo, kaip ir šieno piaunamųjų, o kai kuriose žemaičių apylinkėse (pav., Tirkšlių) ir Šiaurės Rytų Aukštaičiuose (Kriūkų v.) — trumpesni. Ten dalgikotis šienui piauti 12, o rugiams — 9 saujų ilgio. Todel tose apylinkėse prieš rugiapiūtę keičia dalgikočius. Be to, kiek man žinoma, ilg. dalgių dalgikočiai yra trijų rūšių.

Seniausias ir primityviausias dalgikotis*) — maždaug pusantro metro ilgio, ne drūtas, bet stiprus pagalys; ties jo viduriu uždėtas balžienėlis dešinei rankai paimti. Piaudami su kairiąja ranka laiko už dalgikočio laibgalio. Toks dalgikotis tuo nepatogus, kad taip piaunant reikia visam suktis apie save, ir todėl ima skaudėti šonas. Juos prieš karą vartojo senesnieji rytų aukštaičiai. Ir dabar jais tebesinaudoja rytiniai suvalkiečiai.

Antros rūšies ilg. dalgikotis irgi su balžienėliu dešinei rankai paimti, bet dalgikočio apačioje, pusiau į priekį pasuktas yra vadinamasai kūjelis, kokių 30 cent. ilgumo. Ant jo galo yra neilgas, gniaužto ilgumo skersinėlis kairės rankos saujoje laikyti. Taip įtverta dalge piaunančiam šonas neskauda, bet dalgikočio laibgalys iš viršaus daužo

*) Juo naudojamasi ir rusų. Kai kur ir vokiečiai vartoja taip įtvertas dalges. Tik balžienėlio vietoj jų dalgikoty įkaltas kuolas, kurio viršūnė palenkta į žmogaus pusę.

kairės rankos pakinklį (vidurį) ir gal ne taip stipru piauti. Tokie dalgikočiai buvo vartojami Rytų Aukštaičiuose tų, kurie nebepiovė pirmos rūšies dalgikočiais ir dar neįsitaisė trečiųjų.

Trečios rūšies dalgikotis kai kur (Jurbarke, Rietave) vadinamas šunkoju, nes jo žemutinė rankena perpendikuliariai sulenkta it šuns koja. Šių dalgikočių viršuje, kiek į žmogaus pusę balžienėlio vietoje yra toks statmeniškas stataus kampo (90°) kablys. Jo vienas galas įleistas į dalgikotį, o antras, nuo kampo pakrypęs kiek žemyn, atsuktas į dalgės užpakalį, arba į žmogų. Jo kojų ilgis po 20 cent. (iš viso 40 cent.). Aukščiau, toje vietoje, kur antros rūšies dalgių įtaisytas kūjelis, iš apačios įkaltas nelaibas, apvalus, gniaužto ilgumo kotas. Piaunąs dešinę ranką laiko dalgikočio viršuje (už tos „šuns kojos"), o kairiąją — apačioje, už apvaliojo kuolo. Toks dalgikotis patogiausias, nes piaunančio visas kūnas vienodai įtemptas, dalgė laisvai sukinėjasi apie žmogų ir nei rankos nedaužo, nei šonas neskauda. Tokios dalgės, matyt, pirmiau pradėtos vartoti vakarinių suvalkiečių, žemaičių ir pagaliau rytų aukštaičių. Pav., prieš karą vienas suvalkietis (nuo Vištyčio) atsikėlė į Biržų-Vabalninko pusę, kur nuo jo išmoko ir kiti darytis tokius dalgikočius*).

Dalgė prie dalgikočio pritvirtinama irgi įvairiai. Paprasčiausias dalgės įtvėrimo būdas: dalgikočio galą nuožulniai iš apačios padrožia, prideda dalgės koją, jos viršuje iš dalgik. apačios prideda apvalų (į dalgės pusę paplokščią), trumpą dalgikočio drūtumo pagalėlį; tai visa standžiai apsuka išmirkyta lazdyno sluoksna, jos galus prikala vinelėmis ir dar smarkiai įkala pakalą (klyną). Vėliau sluoksnos vietoje ėmė vartoti ilgą, siaurą skardos juostą. Paskutiniu laiku dalgėms tverti krautuvėse perka tam tikrus žiedus („mašinkas") su sraigtais, kuriuos prisuka tam tikrais raktais. Tuo būdu greitai galima dalgę išimti ir vėl įdėti. Tik gal ne taip stipriai laikosi dalgė.

Dalgėms aštrinti reikia plaktuko, pentelės, pusty klės (budės) ir dar kaiko. Pentelė (bobelė, pintokas) — tai baslio drūtgaly įkaltas nestoras, pailgas plieninis pabūklas, kurio „ašmenys" yra kokių 2 cent. platumo. Ant jo uždėtą dalgę plaka (kala) plaktuku. Tokią pentelę beveik visur nešasi ir laukan, nes rugius piaunant dalgė dažnai atsimuša į akmenis ar nusipusto. Tik Suvalkų krašte (Prienuose, Pakuo-

*) Tokie dalgikočiai vartojami prancūzų, o kai kur ir vokiečių. Tik jų dalgikočio laibgalio apačioje nėra įkalto kuolo, bet ant paties jo, dalgikočio, galo uždėtas skersinėlis kairiajai rankai paimti. Prancūzų dalgikočių dešinei rankai laikyti vartojama „šuns koja", visai panaši į mūsiškę.

ny) nesą mados pentelę neštis į rugius. Jei išmuša, tai pustykle išlygina išmuštąsias vietas. Suvalkiečiai (Veiverių, Barzdų ap.) dar vartoja tam tikras „šliotes", medinius išgręžtus indus, į kuriuos pripila vandens pustyklei prieš pustymą pavilgyti. Tą šliotę laiko prisikabinę prie diržo ar juostos. Kretingos apylinkėje pustyklę (budę) ir braukštelę (?) laiką odinėj makštelėj, prikabintoj prie diržo. Rytų Lietuvoj (Vabalninke), tiesa, daugiausia šieną piaudami, kartais dar vartoja seno, juodo, kieto ąžuolo pustykles, kuriomis dalges perleidžia pirmiau papustę akmenine pustykle.

Kuriais gi būdais rugius piauna?

Yra nevienas su ilgakotėmis dalgėmis rugių piovimo ir rinkimo būdas. Išskyrus nedaugelį vietų, beveik visoje Lietuvoje nupiautus rugius verčia ant nenupiautųjų. Su vienaranke dalge piaunąs pats ir pėdus išrita, o su ilgakote — tik nupiauna, o jau pėdus sutaisyti ir surišti turi griebėja rišėja. Tik kai kuriose apylinkėse (Kražių, Varnių) nupiautus rugius guldo tiesiog ant rugienų. Gal tokiu būdu ir greičiau piauna, bet rugiai labai susidraiko, ir pėdai būna nelygūs, apsipešioję, be to, nemaža varpų patenka į pėdo drūtgalį. Kai rugius verčia ant nepiautųjų, griebikė turi eiti atatupsta (atbula) ir taip surišti pėdą. Kur rugius verčia ant rugienų, ten griebikė eina į priekį ir vis paimdama po žiupsnį deda ant kairiosios rankos, kiekvieną kartą turimuosius rugius suduodama į žemę. Ji atrodo ritmiškai linguojanti ir... taip pat ritmiškai pribrendusius rugius lauke blaškianti. Žiūrint į tuo būdu piaunančius, prisimena posakis: „Ne tėvo arklys, ne sūnus važiuoja", vadinasi: ne tėvo rugiai, ne sūnus piauna.

Kai kur, nors gana retai, su ilgakote dalge piaunąs piovėjas pats ir pėdus išrita. Taip daro tik ten, kur greta su vienarankėmis piauną piovėjai irgi patys juos rita. Ir ten, kur piovėjai pėdų nerita, jei „geras" kirtikas, vadinasi, jei „turi locką ant griebikės", padeda pėdus surišti ar kerta siauresnį barą. Beveik visi rug. papročių aprašinėtojai pastebi, kad kirtikai nemėgiamą griebikę stengiasi „pridusinti" ir vieni kitiems „ant kulnų lipti", „kulnan kirsti", vadinasi, su savo baru nuolatos artintis prie pirmiau piaunančiojo.

Per rugiapiūtę piovėjai laikosi tam tikrų garbės ir konkurencijos dėsnių. Vyrui didžiausia garbė galėti gerai piauti. Apie tokį piovėją kalba visas sodžius. Jei geras piovėjas menką piovėją priveja su antru pradalgiu ir dar pralenkia, tai barzdiškiai (Šakių apskr.) sako, kad „užskuto ožką". Ir palangiškiuose sakoma, kad gali nebepiauti tas piovėjas, kuris su visais „sumainė dalgėmis", t. y. kurį visi pralenkė su

antrais pradalgiais. Viešintiečiai (Panevėžio apskr.) tokį piovėją, kuris nuo kitų atsilieka, šaukia kaip kumeliuką, nuo kumelės pasilikusį: „Kuzi, kuzi...“

Paprastai pirmą barą varo geriausias piovėjas, dažniausiai „pirmininkas“. Pasak rietaviškių, jei kas pirmininką nori pralenkti, jam „ant kulnų lipti“, bet nepajėgia, tai jis, pirmininkas, baro gale iš žolių nupina drūtą „vainiką“ ir uždeda ant galvos norėjusiam jį pralenkti piovėjui. Tai ženklas, kad jis nevertas rugių piovėjo vardo, nes jis tegalįs žoles kapoti. Per pabaigtuves su tokiu „nepripažintu herojumi“ merginos neinančios šokti.

Piovėjų ir griebikių santykiai irgi savotiški. Daugume apylinkių į porų susidarymą labai daug kreipiama dėmesio. Prieš rugiapiūtę dar iš vakaro vyrai pasirenka sau griebikes rinkėjas (Širvintai, Kurtuvėnai). Kartais būna del griebikių tikros varžytynės. Štai ką apie tai pasakoja mok. Gustainis: „Kai darbininkai rytą buvo pasirengę eiti į darbą, vienas iš vyrų sušukęs davė ženklą stoti į poras. Tačiau kilo ginčas, nes vyrai taip lengvai negalėjo pasiskirstyti rišėjų. Pagaliau šiaip taip susitarę, susirikiavę dainuodami išėjo į lauką“ (Šaukėnai). Nenuostabu, kad taip varžosi gražesniųjų, apsukresniųjų griebikių, nes ir piaunant linksmiau ir per pabaigtuves į savo griebikę piovėjas daugiau turi teisių. Pav., Pakuonio apylinkėje per pabaigtuves kirtikai šoka su savo griebikėmis. Tik geram draugui piovėjas laikinai leidžia savo griebikę pasišokti. Tačiau kai kada tenka ir apsivilti: kartais gera griebikė pasirodo nemokanti šokti...

Barzdų apylinkėje, kur talkos nebe madoj, samdomas piovėjas pats susitaria su griebike visai rugiapiūtei; vienas antrą šeimininkui rekomenduoja. Kartais susidera „agulniai“ visam plotui nupiauti, o kartais dienomis. Už darbą dažniausiai moka javais.

Įdomu tai, kad Dotnuvos apylinkėje pirmą dieną griebikės pasiskiriančios sau kirtikus, o ne jas vyrai. Mat, mandagumas: moterims pirmenybė...

Vargas tai nesparčiai rišikei, kuri teko jos nenorinčiam piovėjui ar su kuria jis nuo seniau turi „nesuvestų sąskaitų“. Tuo atveju jis tyčia piauna platų pradalgį, kitam „lipa ant kulnų“, kad tik griebikę privargintų. Tuo jis nori parodyti, kad jam reikia geresnės griebikės ar net dviejų. Jam tai garbė, o griebikei — peilis po kaklu: labai išvargsta, sušyla ir prastai suriša. Viešintiečių pasakymu, jei rišėja, rišdama pėdus, palieka daug nesurištų šiaudų, tai būsią blogi metai, o ta mergina nesulauksianti piršlių. Tačiau pasitaiko apsukrių,

graibščių griebikių rišikių, kurios piovėjus ilsina. Tokia rišėja, ypač pirmutiniame ir paskutiniame bare, stengiasi ne tik skubiai rugius surinkti bei surišti, bet ir kirtikui pėdą prie kojos pririšti...

Nemaniūnų apylinkės merginos stengiasi, kad joms rišant baro gale neliktų nepilnas paskutinis pėdas, nes tai rodo, kad jai garnys kai ką atnešiąs. Ir jei tai atsitinka baigiant rėžį, tai ta mergina ramybės nebeturės visą laiką.

Ir vyrai į paskutinį pradalgį ypatingai ir, keista, priešingai žiūri: vieni (suvalkiečiai) jo vengia, kaip velnias kryžiaus, o kiti (žemaičiai) stengiasi jį piauti. Vilkijos apylinkės piovėjai nė vienas nenori piauti paskutinio pradalgio, nes jį už tai visą laiką, ypač per pabaigtuves, pravardžiuoja „bambarėža", o griebikę „bambariša". Pakuoniškiai vieni už kitus stengiasi kitiems už akių užbėgti, kad tik nereiktų piauti paskutinio pradalgio. Žaliosios ap. (Vilkav. ap.) sako, kad tas, kuris paskutinį pradalgį piauna, tas bobą kerta. Žemaičiuose, priešingai, visi nori piauti paskutinį pradalgį. Pav., Tirkšlių apylinkėje (Maž. ap.) piovęs paskutinį pradalgį gaunąs iš šeimininkės sūrį. Rietaviškių manymu, kuris bernas išvarysiąs paskutinį pradalgį, tas ir ateinančiais metais rugius piausiąs pas tą patį šeimininką.

## VIII. Gubų statymas.

Gubas statant irgi pasireiškia įvairūs papročiai. Pirmiausia pačios gubos statomos nevienodai ir ne iš tokio pat skaičiaus pėdų. Pėdų skaičius gubose būna nuo 7—8 iki 20—30 pėdų. Vadinasi, guba gali būti 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20 ir net daugiau pėdų. Be to, vienur gubų neriša, o kitur net keliais ryšiais sutvirtina, vienur nededa kepurės, o kitur deda; vienur jas, gubas, daro apvalias, o kitur pailgas. Taip pat ir nevienu laiku jas stato. Vietomis jas vieni ima statyti jau tada, kai kiti to paties ūkininko žmonės tik pradeda piauti; vietomis jas stato prieš kiekvieną valgį, vietomis — pabaigę kurį rėžį ar plotą. Vienur pėdus skaito kapomis, kitur vežimais, o dar kitur — šimtais. Pati gubų statymo „technika", statytojų pareigomis pasiskirstymas irgi nevienodi. Įdomu tai, kad daug kur statant gubas laikomasi darbo paskirstymo principo.

Kaip ir daugelio kitų rugiapiūtės papročių, taip ir gubų statymo atžvilgiu Lietuvą reikia skirti į dvi zonas — Rytų Aukštaičius ir Vakarų Aukštaičius bei Žemaičius, žodžiu, vakariečius lietuvius. Pav., rytiečiai beveik visi gubas stato iš 9—10 pėdų, o vakariečiai — iš 12

ir daugiau; rytiečiai gubai pradėti vieną pėdą palaužia, o vakariečiai iš 3—4 pėdų stato „bobą"; rytiečiai gubų neriša, bet atskirų pėdų varpas kiek palenkia, o vakariečiai varpų nelenkia, bet užtai kelis kartus riša.

Iš 9—10 pėdų rytiečiai gubas stato šitaip. Pirmutinis statytojas atsineša tris pėdus. Iš jų du paguldo žemėje prie savęs, o vieną įbeda į rugienas ir maždaug perpus perlaužia, kad jis būtų žemesnis už kitus statysimus pėdus. (Rokiškio apylinkėje tas pėdas vadinamas liepčiuku). Prie jo iš palaužtosios pėdo pusės pristato antrą pėdą, kurio varpas irgi kiek palenkia, kad jis į vidurinį pėdą ne tik atsiremtų, bet ir už jo užsikabintų. Trečią pėdą irgi panašiai pristato iš antrajam pėdui priešingosios pusės. Kad tie trys pėdai nepargriūtų, reikia koja prilaikyti. Tuo tarpu kiti atneša daugiau pėdų. Dabar statytojas ima ketvirtą pėdą ir jį stato iš vienos kurios šalies; penktąjį pristato iš ketvirtajam priešingos pusės. Pagaliau lieka iš visų keturių pusių dar pristatyti po vieną pėdą. Tuo būdu susidaro 9 pėdų guba, kurios viršūnė gana smaili. Atskirų pėdų varpos taip suglaustos, kad beveik nėra palaidų šiaudų. Kadangi vidury yra stipriai, tiesiai pastatytas perlaužtas pėdas, į kurį standžiai atremti kiti pėdai, todel tokia guba gana stipriai laikosi. Nors ji jokiu ryšiu visai nesurišta, bet tokia guba, palyginti, retai teišvirsta. Rietavo ap. sakoma, kad jei tą pačią dieną pastatyta guba išvirsta, tai šeimininkei Dievas duosiąs sūnų ar dukterį. Kad lietus ne taip perlytų, kai kur ant viršaus uždengia dešimtą pėdą — kepurę.

Taip gubos statomos šiose apylinkėse: Šėtos, Šeduvos, Ramygalos, Panevėžio, Pušaloto, Pumpėnų, Pasvalio, Biržų, Vabalninko, Pandėlio, Kupiškio, Suvainiškio, Panemunėlio, Skapiškio, Šimonių, Raguvos, Troškūnų, Rokiškio, Obelių, Zarasų, Dusetų, Južintų, Utenos, Ušpalių, Malėtų, Labanoro, Gelvonų, Širvintų, Deltuvos, Butrimonių ir t. t.

Tiesa, kai kuriose čia minimose apylinkėse dešimto pėdo — kepurės nededa ir gubos viršūnės neriša, o kai kuriose deda kepurę ar riša. Pav., vabalninkėnai, biržėnai, kupiškėnai, subatėnai ir gretimų apylinkių gyventojai gubas stato pirmu būdu, o Saldutiškio, Ušpalių, Malėtų, Labanoro, Šeduvos, Ramygalos, Južintų, Gelvonų, Veprių, Deltuvos, Širvintų, Šėtos apylinkėse deda ir kepurę. Matyti, atsižvelgiama į vasaros sausumą ar lietingumą. Pav., Žiežmarių apylinkėje sausą vasarą gubas stato iš 12 pėdų ir riša, o lietingą — iš 10, vadinasi, pirmą palaužia, o dešimtą ant viršaus uždeda.

Vakariečių lietuvių gubos irgi dviejų rūšių — vienų (žemaičių) apskritos, kitų (suvalkiečių ir Klaipėdos krašto) — pailgos.

Žemaičiai, kaip ir rytiečiai, stato apskritas gubas, bet statymo būdas panašesnis į suvalkiečių, nes jie visi pirmesniuosius pėdus („bobą", „krikštą", „Jonuką") suriša. Tik žemaičiai kitus pėdus stato aplink, o suvalkiečiai ilgyn tęsia.

Žemaičiuose pirmiausia vienas žmogus, pastatęs pėdų drūtgalius ant rugienų, laibgalius suglaudžia; kitas atnešęs pristato vieną ar du pėdus ir jų visų (3 ar 4) suriša viršūnes. Tai vadinamoji „boba" (Raseinių v.), kuri Tirkšlių apylinkėje vadinama krikštu, o Rietavo — Jonuku. Prie pirmųjų 3—4 pėdų pristato likusiuosius, o viršų apkepurėja (uždeda kepurę). Rietaviškiuose kepurę deda net iš dviejų pėdų. Į gubą, jei gryni rugiai, pėdų stato daugiau (iki 16), jei žolėti — mažiau.

Suvalkiečių ir kai kurių kitų panemuniečių gubos pailgos, panašios į stogo šelmenį. Pirmiausia suremia 4 pėdus („bobą", „vainiką") ir juos suriša. Paskiau iš abiejų galų (ne iš šonų) pristato po 4 ar daugiau pėdų, kuriuos irgi suriša (pirmutinius su „boba", o tolimesnius tarp savęs). Tuo būdu guba, čia rike vadinama, susidaro iš 12, 20, o Klaipėdos krašte net gal 30 pėdų (2—3 m. ilgio).

Rytiečiuose gubas stato lyg gatvių namelius iš abiejų pusių, kad į vidurį įvažiavus būtų patogu iš abiejų pusių krauti į vežimą. Dažniausiai status (rėdus, stagus) stato iš 10 gubų (iš abiejų pusių po 5). Kitur (Ušpaliai) statas susideda iš 12—16 gubų. Labanoro apylinkėje, sako, gubas stato dviem eilėm, po 30 iš abiejų pusių. Todel į vieną rėdą sustatoma visa kapa gubų.

Suvalkiečiai gubų (šličių) „rėdus" stato ne „gatvelėmis", bet taiko ant vagos, kad veždami galėtų važiuoti lysvės viduriu. Kybartiečiai ant vagų dar ir todel stato, kad vidurį galėtų tuojau arti.

Gubas daugiausia skaito kapomis. Tik kai kuriose apylinkėse (pav., Vabalninke, Antalieptėj, Kretingoj) skaito vežimais. Ariogaloj pėdus (gal gubas?) skaitą šimtais. Šiaipjau daugume Lietuvos vietų po rugiapiūtės kalbėdamiesi sako: šįmet tiek ir tiek pripiovėm kapų; perniai tiek kapų buvo daugiau ar mažiau.

Kiek per dieną nupiauna, irgi kartais skaito kapomis. Žiežmarių ap. sako: „Jei per dieną vienas kirtikas nukerta 15 kapų, tai labai gerai."

Gubas statyti pradeda ne visur tuo pačiu laiku ir kartais ne tie patys žmonės. Kartais, kai piovėjai piauna, kiti pradeda statyti. Dаž-

nai šeimininkas su seneliais ar didesniais vaikais stato visą laiką. Pakuonio apyl. stato trys darbininkai visą laiką, jei ne visi po porą, vadinasi, kai daugiau vyrų ar moterų. Šiaipjau penkių piovėjų turi du statytojai sustatyti. Gudžiūnuosė piovimo metu statančios moterys. Todel jų reikią daugiau negu vyrų. Vis delto dažniau stato visi, ypač prieš naktį ar lietui užeinant. A. Panemunėje sakoma, kad esanti didelė gėda prieš naktį palikti nesustatytas gubas.

Dažnai stato nupiovę kurį nors rėžį ar šiaipjau plotą (vorą) ar prieš kiekvieną valgymą, ypač prieš vakarą. Barzdiškiai stato iki priešpiečių, nes reikią prieš pietus baigti. Klaipėdos krašte po pavakarių nebepiauną, bet visi statą.

Daugely vietų yra susidariusi savotiška nuomonė apie paskutinį pėdą (kaip apie paskut. pradalgį). Mat, visados stengiasi nešioti po 4 ar 2 pėdus. Širvintų apylinkėje vyrai nešą po 4, o moterys po 2 pėdus. Todel visi nori paimti po porą. Pakuoniškiai tą, kuriam atlieka vienas pėdas, vadina prasiradėliu ar prasiradėle (paleistuviu, paleistuve), našliu, uodega. Barzdų, Pakuonio apylinkėse sakoma, kad paskutinį pėdą nešąs ar imąs ne po lygiai pėdų šįmet nevesiąs, o mergina neištekėsianti. (Jei tai pasitaiko vyrui, tai jis arba nevesiąs, arba gausiąs seną, pliką, kuprotą paną). Todel nenuostabu, kad kartais nešėjas ar nešėja du mažesniu pėdu nežymiai suriša, o kartais net į kitą vietą neša, kad tik to išvengtų. Moteriškę, kuriai tai pasitaikė, veją namo šeimininkei padėti. Grįžę iš lauko, šeimininkę klausia, kaip parvarytoji padėjusi ruoštis. Jei pasirodą, kad ji namie blogai savo naujas pareigas ėjusi, tai jos neleidžią prie stalo kartu valgyti (Šakių ap., Paežerėlių v., Tubiškių k.).

Ramygalos apylinkėje, kai jau baigia statyti, visi nerimauja, nervinasi, nes bijo likti „benkartai". Mat, visi nešioja po keturis pėdus, o kuriam lieka 3 ar 1 pėdas, tą vadina benkartu. Benkartu likti gėda, nes visi juokiasi ir neužmiršta iki kitos rugiapiūtės.

Yra ir daugiau visokių dalykų, susijusių su pėdų nešimu, gubų statymu. Pav., apie Garliavą saką, kad gubose velnias tupįs ir laukiąs, kol kas ateisiąs rugių vogti, vadinasi, tuo būdu nusidės, o velnias pasinaudos.

Ta pačia proga reikia apibūdinti ir rugių namo vežimas, kuris irgi ne visur vienodas ir kartais pasižymi charakteringais bruožais.

Rytiečiai rugius veža vieno arklio vežamais vežimais, gana ilgais „karais". Nemaži ūkininkai rugius namo gabena dviem karais: vieną namie, klojime (kluone) iškrauna, antrą tuo pačiu laiku lauke pri-

krauna. Jei vienas kuris geriau sugeba rugius krauti, tai susitikę pakelėj vyrai pasikeičia vežimais: prikrovėjas ima arklį su tuščiais karais, o iškrovėjas namo važiuoja su pilnu vežimu. Rodos, visur Lietuvos rytuose vežimus krauna tik vyrai, o moterys lauke mina ar klojime padeda iškrauti. Kad iš vežimo sausi grūdai neišsibarstytų, į jį, vežimą, įkloja vieną didelę ar dvi mažesnes paklodes. Iš pradžių pėdus deda išilgai, o kai jau pasiekia karų viršų — skersai. Kad vežimas neiširtų, kelias eiles skersai sudėję, į vidurį įdeda kelis pėdus ar maigų (pagrėbstų) gabaną (glėbelį). Galutinai prikrautą vežimą veržia pirmagaliu, vadžiomis ir kartim. Pirmagalys — virvė, kurios abu galai pririšti karų priekyje. Jo viduriu užneria karties drūtgalį; jos laibgalys iš užpakalio priveržiamas vadžiomis. Didelius vežimus kartimis veržia ir kitur (pav., Veliuonoj, Kybartuose).

Charakteringa, kad daugely Lietuvos vietų (Šiaulių vals. Pakuony ir kitur) vežimus vyrai ir mina, o moterys tik klojime iškrauna. Tas vyras, kuris mina, su prikrautu vežimu važiuoja namo, o kuris krauna, tas lauke laukia kito atvažiuojant. Didesniuose ūkiuose, pav., 70 ha, rugius veža 2, 3, 4 porom arklių. Į vežimą sukrauna apie 3 kapas, vadinasi, apie 180 pėdų (rytiečiuose vienu arkliu veža 10—14 gubų (apie 100—140 pėdų). Papilėj krauna į vežimą 12—15 gubų, Kauno ap. 10—14, o Širvintų — 2 ar 3 kapas. Jei skubu, tai lauke į vežimą duoda 2 žmonės. Taip pat ir klojime tuo atveju iš vežimo meta 2 vyrai. Kurie mažiau arklių teturi, o skubiai reikia vežti, tie, vežimą parvežę namo, arklius nuo pirmojo atkabina, o pakinko į antrą vežimą, kuriuo skubiai važiuoja į lauką.

Suvalkiečiuose (Gelgaudišky, Pakuony) kartais vežimų visai neveržia nei virvėmis, nei kartimis. Toks savotiškas vežimo krovimas vadinamas „ežiu", nes vežimas panašus į ežį. Tuo būdu kraudami, pėdus deda ne skersai, bet vis aplink, varpas kišdami į vežimo vidų, o drūtgalius (ražus) į šonus, galus ir pagaliau į viršų. Vežamas toks vežimas juda, kruta, dreba, bet neišyra. Į „ežį" krauna tada, kai reikia skubiai vežti ir kur lygus kelias.

Rytiečiai (gal ir kiti) parvežę, prieš kraudami į galą, rugius dar nublaškia, t. y. varpas nudaužo į ilgą „zaslaną" (suolą), kad grūdai išbyrėtų. Mat, tuo būdu grūdų prisiblaškia šviežiai duonai ir sėklai, nes tenai rugius dažniausiai kulia kartu su vasarojumi, kada jau rugiai būna pasėti.

Ir rugius vežant neapsieinama be prietarų. Pav., nemaniūniečiai su pirmu vežimu parvežą tris akmenėlius; sako: „Tegul pelės ės ne

rugius, bet akmenis". Daugely Lietuvos vietų rugius veždami iš gyv. trobos paima rugiapiūtės pradžioje namo parneštą pėdą — „gaspadorių"*) ir nunešę pirmą padeda ten, kur bus kiti rugiai kraunami. Pasak sem. Romeikaitės, Butrimonių apylinkėje tas „gaspadorius" iš grįčios į klojimą nešamas labai iškilmingai. Esą keli vyrai su tam tikromis ceremonijomis ateiną į grįčią, paimą tą „snopą gaspadorių" ir nešą į klojimą. Kai jį padedą reikiamoje vietoje, tada ant jo imą krauti kitus parvežtuosius rugius. Tie rugiai, kurie sukrauti ant to „gaspadoriaus", vadinasi „stulpu". Darbininkai, nešdami tą „gaspadorių", šeimininkui reiškią pagarbą. Varėnos apylinkėje per pabaigtuves darbininkai šeimininką neša į klojimą ir pasodina ant suvežtų rugių (tur būt, ten pabaigtuvės daromos suvežus rugius?).

## IX. Kai kurie kiti rugiapiūtės papročiai.

(Šeimininko rolė, atėjusiųjų į lauką rišimas, vandeniu laistymasis).

Kur dar labiau išlikę seni papročiai, kur dar labiau būriu, ypač talkomis, dirbama, ten **šeimininko** rolė gana didelė: jis pradeda rugiapiūtę, jį atėjusį į lauką riša, kelia aukštyn, jis palaiko gerą piovėjų nuotaiką ir pagaliau pabaigtuves aprūpina gėralais.

Man suteiktomis žiniomis, šeimininkas būtinai rugiapiūtę turi pradėti šiose apylinkėse: Ramygalos, Šimonių, Suvainiškio, Panemunėlio, Veprių, Aukštadvario, Paežerėlių (Šakių ap.), Jurbarko, Rietavo, Panoterių, Varėnos, Nemaniūnų ir kitų.

Dar iš vakaro Linkuvos ap. ūkininkas nueinąs į rugių lauką, išraunąs kelias saujas rugių ir jų varpas surišąs. Tai daroma, kad paukščiai grūdų nelestų. Rugių piovimo metu dažniausiai šeimininkas turi kartu su darbininkais išeiti į lauką ir išvaryti pirmą barą, bent pirmą pėdą išristi, kartais ir surišti. Neretai suriša šeimininkė. Šimoniečių nuomone, šeimininkas tai daręs, kad be duonos neliktų. Dažnai šeimininkas tik pradeda piauti, o paskiau gubas stato, šeimyną prižiūri ar tiesiog eina namo. Aukštadvario ap. pradėjusį piauti šeimininką čia pat parmetą ant žemės ir surišą. Iš „pančių" išsipirkęs šeimininkas su savo „motula" gali eiti namo.

Su vėliau atėjusiu šeimininku nevienodai elgiamasi. Vilkijos apylinkėje vėliau atėjusį šeimininką suriša rugių ryšiu, kelia aukštyn, šaukia: „Valio!" Už tai šeimininkas turi piovėjams pagaminti gerus

*) Apie jį plačiau kitame skyriuje.

pavakarius. Antalieptėje, kai ateina šeimininkas, visi meta piovę ir jį sveikina. Rietavo apylinkėje piovėjai, anksčiau išėję, be šeimininko nepradeda piauti, bet sustoję prie rugių jo laukia. Kai šeimininkas išpiauna pirmą pradalgį ar bent iškerta pirmą kirtį, tada jau ir tarnai kerta. Šakių ap. (Paežerėlių v., Tubiškių k.) tuo atveju šeimininkui esą daug riesčiau. Kaip ir kai kur kitur, taip ir čia išėję į lauką darbininkai laukią ateinančio šeimininko. Jei jis užtrunkąs, tai nepiauną, bet sugulę kur padirvy voliojąsi, rūką, juokaują, pasakas seką iki pačių pietų. Grįžę namo ir ten radę šeimininką apmėtą žolėmis. Tai esąs ženklas, kad nepiovė. Šeimininkas turįs pasiaiškinti darbininkams.

Daugely vietų (Šimonių, Suvainiškio, Panoterių, Aukštadvario, Varėnos, Nemaniūnų ir kai kur kitur) šeimininkai rugiapiūtę pradeda su tam tikrom religinėm apeigom. Šimonių apylinkės ūkininkas prieš pradėdamas piauti persižegnoja ir pasako: „Dieve, padėk!" Suvainiškio ap. šeimininkas persižegnojęs meldžiasi: „Padėk, Dieve, ir visi šventieji!" Jei šeimininko nėra, tai kitas, vyriausias piovėjas, su tokiom pat apeigom pradeda. Panoterių ūkininkas prašo Dievą leisti rugius laimingai nupiauti ir suvežti. Varėnos šeimininkas ne tik pats persižegnojąs, bet peržegnojąs rugių lauką ir darbininkus.

Kaip pats vardas rodo, **„gaspadorius"** susijęs su šeimininku, seniau visur gaspadoriumi vadintu. „Gaspadoriumi" vadinamas pirmas, dažnai iš apyžalių rugių supiautas mažas pėdelis, kurį tuojau parneša namo ir pastato už stalo, krikštasuolėj*). Ten jis stovi per visą rugiapiūtę iki rugių namo vežimo. Pasak merkiniečių, jis sergįs namus nuo ugnies ir nuo kitų nelaimių. Vienur „gaspadorių" taiso piovėjai ar piovėjos (Merkinėj, Varėnoj ir Butrimonyse), o kitur pats šeimininkas ar ūkvedys (Labanoras). Jei šioj apylinkėj „gaspadorių" padaro ne pats šeimininkas, o ūkvedys, tai jis, parnešęs šį padarą į šeimininko valgomąjį, gauna pinigų ar ko kito. Butrimonių apylinkėje „gaspadorių" rengia iš rankom priskintų rugių.

Nors per rugiapiūtę šeimininkas pats ir mažiau tedirba, bet turi glaudžiai santykiauti su piovėjais ir rišėjomis, svarbiausia, palaikyti gerą jų nuotaiką. O tai geriausiai gali atsiekti pats būdamas linksmas ir kitus linksmindamas: juokaudamas, kalbindamas, duodamas pa-

*) Gal nuo to ši geriausia užstalės vieta ir gavo krikštasuolės vardą, nes Žemaičiuose (Tirkšlių ap.) pirmuosius į gubą statomuosius pėdus praminė „krikštu", o tuos, kurie „krikštą" stato, vadina Šv. Jonais Krikštytojais.

rūkyti, žinoma, ir „šnapsiuką“ ar alaus. Ir iš viso, rugiapiūtė dažniausiai būna gana linksma. Šaukėniškių nuomone, per rugiapiūtę reikia būtinai būti linksmiems, nes jei bus lūpas nukabinę, tai per visą žiemą duona būsianti atšokusi. Rokiškio ap. manoma: jei per rugiapiūtę išdykausią, tai ir visi metai būsią linksmi. Ramygaliečiai, matydami, kad laiku baigs piauti, tyčia stengiasi užtęsti iki vakaro, o tuo tarpu juokauja, dainuoja. A. Panemunėje manoma, kad kurie garsiau ir gražiau dainuoja, tiems didesnė garbė.

Suvalkiečiai ir kai kurie rytų pietų aukštaičiai (A. Panemunės, Garliavos, Pakuonio, Prienų, Aukštadvario, Veprių, Vilkijos, Veliuonos) atėjusius į lauką šeimininką, šeimininkę ir kitus saviškius, net atvykusius svečius riša rugių raiščiu. Vilkijoj surištąjį kelia aukštyn ir šaukia: „Valio!“ Už tai šeimininkas tą dieną turi „užfundyti“ gerus pavakarius. Vepriuose, kur riša šeimininką, šeimininkę, jų vaikus, atsilyginama pinigais (šeimininkas) ir natūra: šeimininkė duoda sūrį. Čia svetimųjų neriša: „Ne jie valgys mūsų piaunamąją duoną. Tai nereikia jų ir rišti.“ Veliuoniškiai apjuosia rugių juosta šeimininką ir pakelia į viršų. Surištas šeimininkas turi išsipirkti. A. Panemunėj už surišimą per pabaigtuves atsilyginama pinigais. Garliavoj tik saviškius riša, o svetimų neliečia. Kybartų krašte surištasis išsiperka degtine. Butrimonyse, prieš pradėdama piauti, šeimininkė pati nusipina rugių juostą ir ja susijuosia. Žemaičiuose (Židikuose) šeimininką riša ne rugiapiūtės pradžioje, bet pabaigoje. Todel, baigiant rugius piauti, šeimininkas saugąsis, kad jo nesurištų ir nereiktų išsipirkti.

Visai kitaip į tai žiūrima Pakuonio apylinkėje ir kai kuriuose A. Panemunės sodžiuose. Pakuoniškiai pirmą kartą į rugių piaunamą lauką atėjusius šeimininką, šeimininkę ar kitą kurį saviškį, net svečią būtinai stengiasi surišti, nes kitaip nesurištasis užsigautų: palaikytų nepagerbimu, niekinimu. Todel paima kelių šiaudų grįžtelę ir ja suriša dažniausiai atėjusiojo kairiąją ranką. Pamačiusios ateinantį, moterys viena už kitos stengiasi surišti. Greičiausiai tai atlieka arčiausiai stovinčios, nes nuo toli bėgti — negražu. Surištasis su ryšiu pasirodo visiems. Tada ryšį nusiima ir įdeda į kurį pėdą. Už surišimą turi užmokėti nemažiau kaip 2 litu; šeimininkas kartais duoda 5, net 10 litų, vaikai — po 1 litą. Jei surištas svečias to nesuprastų ir neatsilygintų, tai jį pajuoktų, net kiaule pavadintų.

A. Panemunėje noriai riša ne tik kiekvieną saviškį, bet dar labiau pasitaikiusį inteligentą, nes iš jo daugiau tikisi išperkamųjų. Šeimininkę riša atnešusią pavakarius, nes žino, kad ji už tai atnešė degtinės.

Paprastai viena kuri rišėja išbėga ateinančios šeimininkės pasitikti ir jos surišti. Tačiau kartais pamiršta tai padaryti. Tada ji, padėjusi valgius, skubiai degtinę nešasi namo. Darbininkės, supratusios savo klaidą, stengiasi ją pagauti ir surišti; jei pagauna ir suriša, tai atiduoda degtinę. Kartais šeimininkė nenori, kad ją rištų; todel kiek galėdama kuria namo, kad nepagautų ir nereiktų išsipirkti.

**Vandeniu laistytis,** ypač vakariečiuose, per rugiapiūtę tebėra priimta. Vienur laistosi piovimo metu, o kitur — per pabaigtuves, ypač per vainiko įteikimo ceremonijas. Čia tarsiu kelis žodžius apie pirmosios rūšies laistymąsi. Kai kuriose apylinkėse veždami vieni kitus laistosi iš pelkių pasisėmę vandens, kiti net butelius iš anksto prisipila, kad galėtų į burną įsigėrę apipurkšti. Veliuoniškiuose pirmą dieną iš darbo grįžusius darbininkus turi aplieti šeimininkas. Jei jis nespėja ar užmiršta, tai jį stengiasi apipilti. Tai daroma, kad rugiai gubose nesudygtų. Prieniškės moterys daugiau stengiančiosios aplieti vyrus, o jie, žinoma, ir joms aplieti nepasigaili vandenėlio. Veiverių ap. laistosi parėję namo, rankas mazgodami. Ramygaloj vaikai, piemenys stengiasi aplieti grįžtančias iš darbo merginas. Kretingos valsčiuje pietų einančius piovėjus, ypač šeimininką, taiko aplieti vandeniu. Popiet visi tarp savęs ima laistytis. Kitose apylinkėse beveik nebėra papročio per rugiapiūtę laistytis vandeniu. Kai kur dar lieja piemenį, pirmą kartą bandą išginusį į lauką, ar artoją, anksti pavasarį pradėjusį arti.

## X. Pabaigtuvės.

Jau romėnai sakydavo: „Finis coronat opus". Ir iš tikro pabaigtuvės, ypač vainikas, yra tikras sunkios vasaros darbymetės vainikas, lydimas džiaugsmo, skambių dainų, iškilmingų oracijų, religinio susikaupimo, azartinio vandeniu laistymosi ir pagaliau vaišių, dažnai nusitęsiančių iki „dienelei brėkštant". Ir teisingai A. Strazdas malonų atilsį po sunkių vasaros darbų išreiškė:

„Až vasaras praciu
Ir až sunkius vargus,
Až gailius prakaitus
Ir až čėsus dargius,
Gersma, pasiūliasma,
Atsigėrį Dievui padėkavasma."

(„Giesmė gaspadariška").

Neveltui baigus rugius piauti daugely Lietuvos vietų pasigirsta griausmingas „valio!“ ar „ura!“. Gal dainingiausiame, bet ir daugiausia sulenkintame, Lietuvos krašte, Dzūkuose, baigę rugius piauti būtinai turi uždainuoti „Ploną“. Labai dažnai ir viena dainininkė traukia tą dainelę. Butrimonių ap. rugiapiūtės papročių aprašytoja sem. Romeikaitė rašo: „Kas išgirsta tą dainelę („Ploną“) dainuojant, tiesiog pergyvena tą džiaugsmą, kurį jaučia ta dainuojanti darbininkė, baigusi sunkiausią sodiečių darbą.“ Nenuostabu, kad ir Pr. Vaičaitis buvo sujaudintas rugių sūkuriavimo ir liūdnų piovėjų dainų:

„Oi, paliaukit, rugužėliai,
Jūs taip smarkiai sūkuriavę,
Oi, paliaukit, piovikėliai,
Liūdną dainą bedainavę...“

Palangos apylinkėje ši Vaičaičio daina virtusi liaudies rugiapiūtės daina.

Pabaigtuvių papročiai žiūrėtini keliais atžvilgiais. Todel jų aprašymą sudarys keli skyriai: 1) Baigimas rugius piauti ir rengimasis pabaigtuvėms; 2) Vainiko pynimas: a) iš vienų rugių varpų, b) iš rugių varpų ir kitų javų, c) iš rugių varpų ir lauko gėlių, d) iš r. varpų ir darželio gėlių; 3. Vainiko įteikimas ir už jį atsilyginimas; 4) Oracijos ir linkėjimai; 5) Elgimasis su įteiktu vainiku; 6) Juosta, diržas, pėdas, trikojis, bukietas, šluotelė; 7) Vandeniu laistymasis; 8) Pabaigtuvių vaišės, šokiai ir dainos.

### 1. Baigimas rugius piauti ir rengimasis pabaigtuvėms.

Baigdami rugius piauti ir, žinoma, statyti, rugiapiūtės dalyviai persiskiria į du „frontus“ — į „atakuojančius“ darbininkus ir pasiryžusius „gintis šeimininkus“. Tai lyg ir savotiška rugiapiūtės dramos kolizija.

Šeimininkai jau iš anksto rengiasi sutikti piovėjų ir rišėjų „ataką“: išvalo gyvenamąją trobą, sutvarko kiemą, pagamina geresnių valgių, parūpina alaus, degtinės (kai kur „samagono“) ir kitokių dovanų. Kai kuriose vietose prisitaiso ir vandens „gintis nuo pulsiančių darbininkų“. Savaime suprantama, kad troba turi būti tvarkinga, švari, net papuošta, kad svetimieji „nepadyvytų“. Širvintų apylinkėje prieš pabaigtuves kambarius gražiai išvalo; jei nėra medinių grindų, aslą išbarsto smėliu, lubas išpuošia žalumynais: eglių šakelėmis, gėlėmis, vainikais. Dažnai pabaigtuvių stalus aptiesia švariomis, baltomis staldengtėmis.

Kai kur šeimininkai nemano taip lengvai „pasiduoti“. Rietaviškiuose prieš pabaigtuves šeimininkas vengia eiti į lauką, nes piovėjai jį kiloja aukštyn, kad daugiau „fundytų“ degtinės. Veliuonos ap. prieš parnešant vainiką, kartais šeimininkai pasislepia, kad nereikėtų vainiko išpirkti. Nors tai didelė negarbė, bet blogiausiu atveju ir taip padaroma. Daugavpilio apskrity vainiknešiai įėję į trobą ieško šeimininko. Južintiečiuose vainiku rišamas šeimininkas lyg ir nori ištrūkti. Kartais šeimininkai ir vandeniu „ginasi“, nors, kaip vėliau matysime, vandeniu laistymasis turi kitų prasmių. Ramygalos ir K. Rūdos apylinkės vainiknešiai saugosi, kad jų šeimininkas neaplietų vandeniu, nes jei pataiko, tai už vainiką ir pėdą nieko nemoka. Rokiškio valsč., Saulių sodžiuje, šeimininkė nešančių vainiką su vandeniu net ant stogo pasilipėjusi laukianti.

Darbininkai prieš pabaigą ir labiau sukrunta. Tikėdamiesi pabaigtuvių, tą dieną kartais net iki vėlai nakčiai dirba išsijuosę. Jei mato, kad laiku baigs, tai pamažu dirba, pypkes parūko, padainuoja, pajuokauja. Kai kuriose apylinkėse, kad ir iš ryto baigia piauti, bet pabaigtuvių vainiką taiko nešti pavakary. Jau iš anksto ima teirautis, kokios bus pabaigtuvės, kiek ir ko gaus išgerti, kokių sulauks dovanų. Tose vietose, kur mada vainiko įteikimo metu laistytis vandeniu ir kur keliamos iškilmingos pabaigtuvės, iš kitur ateiną darbininkai atsineša švarius rūbus.

## 2. Vainiko pynimas.

Moteriškės iš anksto numato, kas vainiką pins ir neš. Dažniausiai vainiką neša ir jį įteikia, sako prakalbą apsukriausia, geriausiai dainuojanti ir sugebanti kalbėti mergina. Pakuonio apylinkėje veikia griežtas, nors nerašytas įstatymas: vainiką neša būtinai netekėjusi ir pati vainiko nepraradusi mergina. Jei, nors ir slaptai, vaiką turėjusi sumanytų nešti, būtų skandalas. Vadžgirio par. vainikus neša vyriausias kirtėjas ir vyriausia griebikė, o Barzdų — pirmoji griebikė; Rietave pirmininko žmona neša visus vainikus viena. Rokiškio v., Saulių s., vainiką nešanti nors ir ištekėjusi, bet pati didžioji moteriškė, nes kitais metais rugių varpos būsiančios didelės. Kretingos ap. šeimininkei vainiką neša mergina, o šeimininkui — vyriškis; Žeimelio apyl. šeimininkui — vyriausias darbininkas, o šeimininkei — senelė. Nors atskiruose kraštuose yra nusistojusios savos tradicijos, bet vis delto prieš tai reikia viskas numatyti, susitarti. Paprastai vainiko pynimu rūpinasi vienos moteriškės. Todel jos, dar kitiems tebestatant gubas,

ima jį pinti. Kartais vyrai, jei šeimininkui nieko iš lauko neneša, baigę statyti anksčiau namo pareina. (Jie dažnai taip daro iš anksto norėdami vandens pasirūpinti).

Vainikas būna keturių rūšių: a) iš vienų rugių varpų, b) iš rugių varpų ir kitų javų, c) iš r. varpų ir lauko gėlių, d) iš r. varpų ir daržėlio gėlių. Žinoma, vienoje apylinkėje pinamas vienoks, o kitoje kitoks vainikas. Tiesa, kartais ir tame pačiame valsčiuje nesilaikoma visiško vienodumo.

a) **Vainikas iš vienų rugių varpų** pinamas šiose apylinkėse: Šimonių, Rokiškio, Pandėlio, Panemunėlio, Antalieptės, Obelių, Viešintų, Malėtų, Dotnuvos, Gudžiūnų, Pagirių, Jezno, Merkinės, Jurbarko, Kriukų, Kretingos, Tirkšlių, Rietavo, Židikų, Papilės, Vilkijos, Rumšiškės, Veiverių, Pakuonio, Kazlų Rūdos, Kybartų, Gelgaudiškio, Klaipėdos, Laugalių, Pėžaičių ir kitur.

Kartais vainiką pinant atsižvelgiama ir į tam tikrą reikšmę. Pav., Gudžiūnų ir Jurbarko ap. vainiką pina iš tiek varpų, kiek pripiauta gubų. Prakalboje dar prideda, kad vainike esą tiek grūdų, kiek statuose pėdų. Papilės ap. vainikas pinamas iš 4—5 eilių. Kai kuriose apylinkėse (A. Panemunės, Gelgaudiškio) vainikas būtinai turi būti tik gražiausių, labiausiai pribrendusių varpų, bet be jokių žolynų. Panemuniečių manoma, kad jei bus vainike žolynų, tai kitais metais rugiai būsią žolėti. Gelgaudišky su žolynais vainiko visai nepriima: turi grįžti į lauką ir parnešti grynų varpų vainiką. Šiaulių valsčiuje, Bačionių k., parnešto vainiko varpas šeimininkė skaitanti ir, jei randanti daugiau kaip 40 varpų, liepianti perpinti.

b) **Vainikas iš rugių varpų ir kitų javų** nedaug kur tepinamas Papilės apylinkėje jį pina iš rugių ir kviečių varpų. Mat, čia tai daroma šeimininkui. Šaukėnų parapijoj į iš rugių varpų pinamą vainiką įdeda po vieną kitų javų varpą, ankštį ar žiedą.

c) **Vainikas iš rugių v. ir lauko gėlių** žymiai daugiau kur pinamas. Į jį įmaišo lauko gėlių, daugiausia rugiagėlių. Tokį vainiką pina šiose apylinkėse: Šeduvos, Subačiaus, Raguvos, Deltuvos, Garliavos, Barzdų, Kretingos... Jos dedamos į vainiką todel, kad jos auga rugiuose, atrodo gražiai ir nelaikomos kenksmingais rugių lauko žolynais. Rugiagėlės vainike — lyg ir pereinamoji stadija tarp grynų varpų vainiko ir labai gėlėmis išpuoštojo.

d) **Vainikas iš rugių v. ir daržėlio gėlių** labiausiai mėgiamas, nes žymiai daugiau apylinkių, kur jis pinamas su daržėlio gėlėmis. Pavykusiomis surinkti žiniomis, šitaip vainikas pinamas šiose apylinkėse:

Deltuvos, Ramygalos, Daugavpilio (gudų), Rokiškio, Ušpalių, Širvintų, Dotnuvos, Panoterių, Saldutiškio, Šeduvos, Labanoro, Antalieptės, Dusetų, Veprių, Butrimonių, Aukštadvario, Žąslių, Žiežmarių, Nemaniūnų, Vendžiogalos, Zapyškio, Veliuonos, A. Panemunės, Veiverių, Padubysio, Žaliosios, Kurtuvėnų, Vadžgirio, Girkalnio, Židikų ir kitur.

Merginos darželio gėlių į lauką jau iš anksto nusineša ir stengiasi, kad šeimininkė nepamatytų. Vis delto rūpinasi parinkti šeimininkės mėgiamųjų gėlių. Pamačiusi vainike savo gražias gėles, šeimininkė džiaugiasi ir didžiuojasi, kad jos darželio gėlės neprastesnės, o gal dar gražesnės už kitų. Negarbė šeimininkei, jei vainike pamato svetimas gėles, nes tai rodo, kad ji nesugeba gražių išauginti. Ypač nesmagu jaunamartei ar užaugusioms tų namų dukterims.

Iš kokių gėlių pina vainiką? Rokiškio ap. į jį deda rūtų, žirnikų, dobilėlių; Pagirio ap. — rūtų, rugiagėlių ir ramunių; Butrimonyse — rūtų ir kit., Zapyškio ir A. Panem. — rūtų, vyšnių uogų ir kitų gėlių.

Kartais vainiką pina ta, kuri neš, o kartais visos, dažniausiai jauniausios ir geriau mokančios pinti. Tai daro daugiausia kur nuošaly, įlindusios į gubą ar prie jos susėdusios. Daugely vietų vainikas pinamas be jokių apeigų. Tik kai kur Dzūkuose jo pynimas įgauna iškilmingo apeiginio pobūdžio. Labai įdomiai vainikas pinamas Butrimonių apylinkėje, Jurkonių sodžiuje. Baigusios piauti, vienos mergaitės eina namo, iš kur parsineša rūtų bei kitokių gėlių ir gabalėlį duonos, druskos. Piovėjos piaudamos palieka statinės dugno didumo nenupiautą rugių plotelį. Lauke likusios priklaupusios rūpestingai nuskina to plotelio rugių varpas. Iš tų likusių, nenupiautų, stovinčių šiaudų supina kasą. Jos, tos kasos, papėdėje padeda atneštąją duoną ir druską ir visa tai (duoną ir druską) su ta kasa (kaip merginos kad suka kasą) aplink apsuka. Tai daroma todel, kad kitais metais sulauktų dar geresnio derliaus. Tuo tarpu jaunesnės mergaitės dainuodamos iš nuskintų varpų, primaišydamos atneštųjų gėlių, pina vainiką. Kai su talka piovė, tai vainiką pina visos moteriškės. Jos ratu apsėda apie tą vietą, kur ta kasa apsupta yra duona su druska, ir viena kuri pradeda pinti. Vainikas eina aplink per jų rankas. Kiekviena iš jų įpina po vieną ar dvi varpas. Taip linksmai dainuodamos baigia pinti vainiką ir neša namo.

Kiek ir kam pina vainikų? Daugely vietų tepina vieną, bet kai kur pina šeimininkei ir šeimininkui, o vietomis ir jų vaikams. Be to, jei vieną vainiką tepina, tai kai kur jį duoda šeimininkui, o kai kitur — šeimininkei.

Vieną nupintą vainiką šeimininkui duoda šiose apylinkėse: Dotnuvos, Kurtuvėnų, Papilės, Veliuonos (ne visuomet), Linkuvos, Pakruojaus, Garliavos. Suvalkų krašte paprastai vainikas atiduodamas pasitinkančiam iš šeimininkų. Dažniau išeina šeimininkas, nes šeimininkė bijo. Mat, tik įteikus vainiką, prasideda tikras vandeniu laistymosi „karas". Be to, vietomis šeimininkė gauna vainiką, o šeimininkas — juostą, pėdą ar ką kita.

Abiem šeimininkam pina vainikus šiose apylinkėse: Antalieptės, Žeimelio, Viešintų, Šeduvos, Vaidžgirio, Girkalnio, Kretingos, Veliuonos. Labanoro ap. vieną vainiką pina šeimininkei, o antrą — vyriausiajai dukteriai. Veliuonoj šeimininkei vainiką pina iš varpų ir gėlių, o šeimininkui — tik iš varpų.

Žemaičiuose (Rietavo, Židikų ap.) pina tiek vainikų, kiek yra saviškių. Šiaulių valsčiuje, Bačionių sodžiuje, esą pina 3 vainikus. Vienas vainikas iš darželio gėlių, tik su nedaugeliu varpų; antras — tik iš grynų varpų (40), trečias vainikas, nupintas iš 90 varpų, skiriamas šeimininkui.

Garliavos apylinkėje mergaitės, nupynusios vainiką, be to, papuošiančios savo piovėjų dalges ir pačios nusipinančios tik vienų gėlių (be varpų) vainikus. Barzdų valsčiuje, jei piovėjai neatneša vainiko, tai šeimininkų duktė ar pas juos viešinti viešnia jį nupina iš apipuvusių stogo šiaudų ir užmauna ant atnešto pabaigtuvių butelio. Tai reiškia, kad piovėjai ar griebikės neužsidirbo pabaigtuvių. Tai didelė gėda piovėjams, ypač griebikėms. Apie Dotnuvą, nešant vainiką, visi kiti pasiima po keletą rugių varpų.

Vienur vainiką neša lėkštėje, kitur ant galvos, o dar kitur rankoje, nors taip labai maža kur tedaro. Pav., Dusetų ap. jį neša arba rankose, arba ant galvos. Apie Pakruojų jis esąs nešamas skarelėje. Šiaipjau vainikas daugiausia nešamas ant galvos. Juk ir dainoj sakoma:

„Išeik, ponuli, ant dvaro,
Priimk vainiką nuo baro...
Lenkiu galvelę žemiausiai,
Duodu vainiką brangiausią"

Ant galvos vainikas nešamas šiose apylinkėse: Ramygalos, Panemunėlio, Deltuvos, Dotnuvos, Šėtos, Panoterių, Dusetų, A. Panemunės, Garliavos, Pakuonio, Kybartų, Žiežmarių, Nemaniūnų, Jezno, Žaliosios... Lėkštėje jis nešamas Rokiškio, Subačiaus, Ušpalių, Pagirių, Labanoro, Veprių, Vadžgirio, Rietavo, Kražių, Kretingos, Pa-

pilės apylinkėse... Šioj pastarojoj vietoj pirmiausia ant lėkštės dedama servetėlė, ant jos vainikas, o jo viduryje — baltas bijūnas.

Ant galvos mergaitė vainiką neša vienplaukė, be skarelės. Į nešėją rankomis įsikabina kitos merginos ar moterys; vyrai eina iš paskos. Taip visos susirikiuoja po 2 ar po 3 ir dainuodamos žingsniuoja į namus. (Vyrai dažnai pirmiau parsiskubina).

### 3. Vainiko įteikimas ir už jį atlyginimas.

Vainiko įteikimas yra pati iškilmingoji pabaigtuvių dalis, nes čia ir piovėjai ir šeimininkai nori geriausiai pasirodyti. Beveik visur vainiką atneša dainuodami ir dainos žodžiais iššaukia šeimininką ar šeimininkę. Pakuonio ap. eidami namo dainuoja:

„Nešiau vainiką iš labai toli,
O, ponytėle, iš labai toli.
Vilniuje skintas, Varšuvoj pintas,
O, ponytėle, Varšuvoj pintas"...

Toliau toje dainoje pasakoma „tikra teisybė", kad jis, vainikas, parneštas iš rugių lauko ir kad jį broleliai skynė, o seselės pynė. Po šios dainos prie namų priėjus dainuojama „Jovaro" daina, kurią būtinai turi mokėti, nes ja iššaukiami šeimininkas ar šeimininkė:

„...Išeik, ponuli, ant dvaro,
Priimk talkelę nuo baro.
Tavo talkelė nuilso,
Kalne rugelius nukirto.
Išeik, ponuli, ant dvaro,
Priimk vainiką nuo baro:
Sunku man, jaunai, stovėti,
Rugių vainikas turėti.
. . . . . .
O kur, ponuli, užtrukai,
Šeimininkėli, užtrukai?
. . . . . .
Išeik, ponuli, ant dvaro,
Priimk vainiką nuo baro.
Lenkiu galvelę žemiausiai,
Duodu vainiką brangiausią."

Po tų žodžių paduodamas vainikas, o tuo tarpu iš visur pasipila vanduo ir ant nešėjos, ir ant šeimininko, ir kur tik pakliūva.

Kitur duodant vainiką sakoma ilgesnė ar trumpesnė oracija. Žąslių apylinkėje vyksta nešėjų ir šeimininko dialogas. Šeimininkas klausia: ar šįmet geri rugiai, ar daug pripiovė ir t. t. Jam į tuos klausimus vaizdingai atsakoma ir linkima dar geresnių kitais metais. Veiverių valsčiuje į šeimininkės klausimus atsako visi dainuodami:

„Kiek vainikėly grūdelių,
Tiek mes prikirtom kapelių"...

Veliuonos apylinkėje išėjusiems pasitikti šeimininkams visi sušunka tris kartus „valio!" Kretingos parapijoje su vainiku parėję piovėjai paima dvi baltas molines lėkštes, ant kurių padeda abu atneštuosius vainikus. Po to visi pro gonkas sueina į vidų, kur nešanti vainiką mergelė pradeda sakyti oraciją ir pagaliau įteikia vainikus. Žeimelio apylinkėje vyksta labai įdomi procesija. Vakare duryse pasirodo senelė su vainiku. Paskui ją seka būrelis jaunų mergaičių su vainikėliais. Toliau eina vyriausias darbininkas su vainiku, o paskui jį būrys bernelių. Atėję šeimininkus sveikina žodžiais: „Tegul bus pagarbintas Jėzus Kristus". Tada senelė vainiką atiduoda šeimininkei, o vyr. darbininkas — šeimininkui. Po to sakoma oracija*).

Rietavo apylinkėje vainiko įteikimas susijęs ne tik su vaidybiniu, bet ir su operiniu pradu. Dar prieš baigdami rugius piauti darbininkai kreipiasi į poną, klausdami, ar bus galima per pabaigtuves pasišokti. Gavus pono sutikimą, ant balto arklio vaikiukas siunčiamas kviesti muzikantų. Prieš įteikiant vainiką muzikantas eina pagal šeimininko langus ir groja. Šeimininkas turi jį pasveikinti, t. y. parodyti, kad jis yra tikrai laukiamas svečias, ir pranešti, kad jau rugiai nupiauti ir kad ta proga bus galima pasilinksminti. Jis reiškia pageidavimą, kad Dievas duotų laimingai rugius suvežti, iškulti, sumalti ir t. t. Taip šeimininko pasveikintas, muzikantas groja kokį linksmesnį dalyką (maršą, polką...). Šeimininkui pasišalinus, muzikantas eina į bernų gyvenamąją trobą, iš kur jį pirmininkas veda į kitą (valgomąjį?) kambarį. Čia jį moterys sutinka įvairiai sveikindamos. Pagaliau dainuodami, vainikus nešdami (juos neša pirmininko žmona), visi prisiartina prie pono kambario durų, kur laukia, kol jis jas atidarys. Atidaręs duris šeimininkas (ponas) priima vainikus, kuriuos jam įteikia pirmininko žmona, sakydama tam tikrą oraciją: „Prašau priimti, nepanie-

*) Man apie tai pranešė Valstybinės Draudimo įstaigos valdin. p. Lapinskas, kuriam apie tai pasakojusi jo sena bobutė. Taigi, šio ir daugelio kitų papročių tik seniau būta.

kinti, pone šeimininke, keleivį, kuris buvo pekloj ir čyščiuj. Ten jam nepatiko, nes kentėjo karščius ir šalčius. Todel nori pas Tamstą prieglaudą rasti". Priėmęs vainiką, jis moterims duoda pinigų, o vyrams degtinės. Pirmą degtinės stikliuką visados išgeria šeimininkas, visiems linkėdamas kitais metais vėl piauti jo rugius. Darbininkai prieš gerdami linki šeimininkui. Šeimininkui išėjus, pabaigtuvėms vadovauja pirmininkas. (Pasakojo mokin. Gintilas).

Labanoro parapijoje iš lauko su vainiku namo parėję piovėjai ir rišėjos sustoja prie prieangio, kur laukia šeimininkai, ir visi nutyla, paliauja dainavę. Tada išeina vainiknešė ir juostanešys, kurie įteikia atneštąsias rugiapiūtės dovanas. Apdovanojęs juos, šeimininkas prisipila stiklelį vyno ir išgeria už darbininkų sveikatą. Taip padaro ir šeimininkė. Paskiau visi kiti geria.

Suvainiškio apylinkėje šeimininkė, paėmusi vainiką su juo eina į seklyčią, iš kur išneša lėkštę, ant kurios padėtas vainikas, o jo vidury įstatytas butelys. Gėrimo pirma paragauja šeimininkė, paskiau duoda šeimininkui, kuris į taurelę įpylęs truputį degtinės pila į lubas. Tai daroma todėl, kad kitais metais būtų geresni rugiai. Po to jau geria visi kiti.

Šeimininkai kartais vainiknešius sutinka su duona ir druska, kitokiais valgiais bei gėrimais. Seredžiaus ir Butrimonių apylinkėse šeimininkai atėjusius sutinka su duona ir druska. Butrimonyse duoną ir druską laiko šeimininkė, o šeimininkas alaus ir midaus. Rumšiškėj pasitinka piovėjus ne tik su alum, bet ir duonos kepalu. Daug kur sutikusiems duoda sūrio, nes, pasak šimoniečių, sūris esąs geras padėkos ženklas. Jo duoda Šimonių, Saldutiškio, Žaslių, Nemaniūnų, Veliuonos, A. Panemunės, Veiverių, Gelvonų ap. ir kitur. Žinoma, dažnai sūris tėra už vainiką atsilyginimo tik dalis. Dar duoda kitokios natūros ar pinigų, o kai kur pasitenkinama tik geromis pabaigtuvėmis. Vyrams ir moteriškėms dovanos dažniausiai būna nevienodos. Vyrai daugiausia gauna degtinės, vyno, alaus, papirosų. Pagirių ap. gaunamos degtinės kiekis pareina nuo supiautųjų kapų skaičiaus. Moterims duodama pinigų, saldainių, pyrago (Raguvoj su juo sutinka atėjusius), sūrio, skepetaičių (Vilkijoj, Veiveriuose) ir, žinoma, gėrimų. Kai kur vainiknešė gautuosius pinigus sau pasilieka, o kai kur turi pasidalyti su kitomis moterimis ar ir vyrais. Už tuos pinigus perka alaus, degtinės, moterys papuošalų. Didesniame ūkyje už vainiką sumokama apie keliolika ar net kelias dešimtis litų: vainiknešė gauna apie 5—10 litų, o kitos — nemažiau kaip po 2 litu. Prieš karą Barzdų ap.

duodavo apie 1—2 rubliu. Jei vainiknešė nenori dalies gautųjų pinigų kitoms atiduoti, tai barzdiškiai per pabaigtuves ją visaip įžeidžiamai apdainuoja. Kretingos valsčiuje duodą apie 20 litų. Žaslių apylinkėje vainikas esąs išperkamas linais. To papročio aprašinėtoja sem. Morkūnaitė sako, kad labai įdomiai atrodą, kaip darbininkai laukia duodamų linų: vienas seilę ryjąs, kitas išvertęs akis žiūrįs, kad jam tektų geras linų pluokštas. Net barnių įvykstą.

Vainiknešių nesutikti ar nepriimti būtų labai negražu. Šeimininkams leidžiama kiek užtrukti, bet visai nepriimti — negražu. Kartais šeimininkai tyčia tuojau neišeiną, kad ilgiau padainuotų („Išeik, ponuli, ant dvaro"...). Jei vainiko, pėdo ar ko kito šeimininkai visai neišeina priimti, tai A. Panemunės, Šėtos, vainiknešiai juos atiduoda vištoms. Vainiką kabina ant vartų, o pėdą (Šėtoj) žemyn varpomis pastato patvory, kad geriau galėtų vištos lesti. Tai tokia pat negarbė, kaip kad, piovėjams pražiopsojus, namiškiai nupina „vainiką" iš supuvusių stogo šiaudų. Jei vainiką vištos išlesa, tai ženklas, kad kitais metais rugiai tetiksią vištoms, o žmonės būsią be duonos.

Daugiausia vainiką įteikia prie gonkų. Tačiau yra vietų, kur jį įneša į vidų (Žiežmarių, Kretingos, Rietavo, Žeimelio, Pandėlio, Pagirių (ne visuomet), Dusetų apyl.).

Kaip nevienodai vainikas nešamas, taip nevienodai jis ir priimamas. Kartais arba tam tikrose apylinkėse šeimininkė jį užsideda ant galvos (Pakruojaus, Šeduvos, Subačiaus, Daugavpilio, Panemunėlio, Veprių, Dusetų, Šėtos, Rumšiškės, Zapyškio, Veiverių, Barzdų ir k. apylinkėse, daugiausia ten, kur sutinka šeimininkė). Yra apylinkių, kur priimtas vainikas dedamas į lėkštę ar paimamas drauge su ta, kurioje nešė vainiką.

Žinoma, kas vienos apylinkės gyventojui atrodo priprasta, tas kito krašto žmogui rodosi nepaprasta ir juokinga. Pav., prieniškiai labai nusistebėję ir juokęsi, kai viena dzūkė, tik pradėjus rugius piauti, padarė „gaspadorių", jį tuojau parnešė namo ir pastatė už stalo. Tos apylinkės (Pakuonio) rugiapiūtės papročių žinovė, Magdelena Balčiauskaitė, nuvykusi į Kražių apylinkę, kur vainikas nešamas lėkštėje be ypatingų rugiapiūtės dainų ir apeigų, labai juokėsi iš to ir peikė tos apylinkės rug. madą.

Dar reikia pastebėti, kad vainikas simbolizuoja ne tik rugiapiūtės pabaigą, ne tik turi dekoratyvinės, buities bei religinės reikšmės, bet dar, pasak zarasiečių, jis reiškiąs toje šeimoje ir valdžios turėjimą. Jei atsiminsime, kad dažniau vainikas įteikiamas šeimininkėms, tai gau-

sime vaizdingą iliustraciją posakiui: „Vyrai valdo pasaulį, o vyrus moterys...“ Tačiau ir vyrams nereikia nusiminti, nes šeimininkui neretai įteikiamas pėdas, diržas-juosta ir trikojis...

### 4. Juosta diržas, pėdas, trikojis, bukietas, šluotelė.

Pirmieji čia minimi trys dalykai nešami tik šeimininkui, o paskutiniai du — abiem. Šeimininkui tas dovanas tik tada teneša, kai jam neteikia vainiko.

**Juosta** šeimininkui pinama šiose apylinkėse: Šimonių, Daugavpilio, Rokiškio, Panemunėlio, Obelių, Dusetų, Deltuvos, Saldutiškio, Antalieptės, Veprių, Utenos, Žiežmarių, Rumšiškės, Žemosios Panemunės, Kybartų ir kai kur kitur. Vadinasi, ji pinama Rytų Lietuvoj ir iš dalies Suvalkų krašte, o žemaičiuose ji visai nežinoma.

Juostą neša tik vyrai. Jei mergina ją neštų, vyrams būtų negarbė. Veprių ap., Bečių k., juostą neša piovėjas, kuris piauna plačiausius pradalgius. Labanovo ap. ją neša būrio vyresnysis. Gal pinti ją padeda ir merginos, nes daugely apylinkių ji puošiama gėlėmis. (Daugavpilio, Rokiškio, Deltuvos, Labanoro, Antalieptės, Utenos, Žiežmarių). Likusiose apylinkėse juostą pina tik iš grynų rugių. Jai pinti vartojami jurginai, rugiagėlės ir kitokios lauko bei darželio gėlės. Labanoro apylinkėje šeimininkui skirtoje juostoje nėra gėlių, bet tik įvairių javų: dobilų, žirnių, kviečių... Sūnui skirtoji juosta nupinta su gėlėmis. Ji nešama įvairiai: rankoje, permesta per petį, susijuosta. Dažniausiai šeimininką ja sujuosia, bet kartais tik ant peties uždeda. Labanoro apylinkėje sūnų ir tėvą, apjuostus tokiomis juostomis, mėto aukštyn ir šaukia: „Valio!“. Dažnai šeimininkas per visas pabaigtuves būna ta juosta susijuosęs. Kai kur po pabaigtuvių juostą kartu su vainiku bažnyčioje pašventina. Žiežmarių krašte vainiko nešikė susijuosia iš rugių nupinta juosta, kurioje prikaišyta gėlių.

**Pėdas** nešamas šiose apylinkėse: Ramygalos, Šėtos, Kurtuvėnų, gal ir kitur. Kurtuvėnų apylinkėje pėdas tik tada nešamas, kai nenešama vainiko. Jį daro taip: paima pėdą, perpiauna pusiau, į varpas prikaišioja įvairių gėlių ir neša namo. Šėtos apyl., Vardukšnių k., nešąs pėdą persijuosia iš rugių nupinta juosta. Parėjęs namo ir žengdamas per slenkstį jis sako:

„Rugelius nukirtome,
Gubeles sustatėme.“

Įteikdamas šeimininkui pėdą, jis prideda:

„Kad tas pėdas laimę neštų,
Šeimininkams derlių vežtų.“

Tuo laiku ir šeimininkei ant galvos uždedamas vainikas.

**Trikojis,** kaip teko sužinoti, gaminamas Deltuvos ir Vilkijos (Paštuvos dvare) apylinkėse. Jį dirba taip: paima nemažą rugių saują, drūtgalius išskečia ir suriša trikojo pavidalu. Jį daro, neša ir šeimininkui įteikia — vyrai.

**Bukietas** esąs daromas Šakių apskr., Paežerėlių v., Tubiškių kaime. Kai vieni tebestato rugius, kiti daro du bukietus. Jei geri rugiai, tai juos taiso iš rugių, jei blogi, tai iš žolių. Paskiau juos įkiša į iš anksto atsineštus butelius. Šeimininkai, kurie kartais pasislepią, surasti turį juos pripilti degtinės, kuria čia pat susėdę išgeria, žinoma, užkąsdami šeimininkų parūpintais užkandžiais. Gerdami giria šeimininkus, jų ūkį, gyvulius ir pagaliau pasismaginę eina šokti.

**Šluotelė** daroma Gelvonų ap., Ukmergės ap., tada, kai tik vieni saviškiai piauna rugius. Mergaitės iš anksto pasirūpina gėlių ir slaptai, palindusios kur po guba taiso šluotelę. Ją daro iš rugių varpų ir prikaišioja gėlių.

### 5. Oracijos ir linkėjimai.

Įteikiant iš lauko atneštas dovanas arba dainuojama, arba sakoma trumpesnė ar ilgesnė oracija. Deja, ilgesnės man nepavyko gauti. Tiesa, kai kur, (Girkalny, Raguvoj) sveikindami šeimininkus deklamuoja eilėraštį.

Šiaipjau toje oracijoje daugiau kalbama apie nupiautų rugių derlių, apie rugio augimą ir pagaliau šeimininkui linkima dar geresnių metų. Pav., Jurbarke sakoma: „Kiek vainike varpų, tiek lauke gubų; kiek čia grūdelių, tiek ten pėdelių“; Subačiuje sakoma: „Kiek yra varpų vainike, tiek lauke vežimų“; Raguvoj: „Kiek vainike varpų, tiek lauke kapų, kiek v-ke grūdų, tiek — pėdų“. Gelvonuose plačiau raportuojama, sakoma, kiek pripiovė kupelių, kiek prikuls bačkelių; pranašauja, kad kitais metais derlius būsiąs dar geresnis.

Viešintose bundininkas, kuris kartu stovi su mergiote, įteikiančia vainiką, pabrėžia, kad šįmet geri metai, gerai užderėjo rugiai, gera brūsva (gerai pribrendo rugiai): didelės ir pilnos varpos. Todel šeimininkui per visus metus nestigsią duonelės ir alučio. Jis išmaitinsiąs savo šeimyną, susipenėsiąs kiaules ir dar rugiais užversiąs visą

turgų. Šeimininkas atsako, kad tomis gerybėmis naudosis ir jie, darbininkai: valgysią duoną ir gersią alų. Baigdamas prideda, jog reikia dėkoti Dievui už tai, kad Jis rugius saugojo nuo ledų, iššalimo ir t. t.

Dotnuviškiai oracijoj pirmiausia Dievui dėkoja: „Dėkui Ponui Dievui: nupiovėm rugelius — bus per visus metelius duonelės gaspadoriui, svečiui, ubagui ir t. t." Be to, šeimininkei linkima sėkmės iš šviežių rugių miltų kepti skanią duoną. Šeimininkas duodamas alaus ar degtinės atsako: „Ščyrai dirbdami sėdome už stalo ir visų sveikatai gersime alų." Veprietė, dėdama šeimininkei ant galvos vainiką, sako: „Tu mūsų šeimininkėlė, tau tas rugių vainikėlis". Pagiriečiai, be kita ko, linki, kad kitais metais iš vienos varpos būtų pilnas aruodas. Šeduvietė, dėdama ant šeimininkės galvos vainiką, linki: „Baltos duonos, gerų metų, daug sveikatos." Šimonių ap. vainiknešė, dėdama ant galvos vainiką, taria: „Dieve, duok tamstai sveikai valgyti ir pasilikti kitiems metams."

Trys oracijos pavyko gauti kiek ilgelesnės. Todel jas čia išrašysiu.

Veliuonos apylinkėj mergaitė, lydima kitų dainuojančių rugiapiūtės dalyvių, parėjusi kieme sustoja ir laikydama vainiką sako: „Prašau priimti svečius, kurie perniai iš namų iškeliavo, daug vargo, daug iškentėjo šalčio, audrų, vėjų, per smarkiausius lietus ir didžiausius karščius jokios pastogės neturėjo. Dabar grįžta namo trumpam laikui pasilsėti. Prašau, šeimininke, juos priimti."

Veiverių parapijoje seniausias kirtėjas, baigiantis vakarienei, sako šitokią oraciją: „Šis keleivis lauke buvo keturiasdešimt penkias savaites; ten kentė šalčius ir karščius. Niekas — nei kalnai, nei pakalnės — jo neužstojo. Jei lietus lijo — užlijo; jei sniegas snigo — užsnigo. Tiktai viena pusnis jį dengė. Dabar jis pareina pas mus, bet po kelių savaičių vėl išeis, mums palikdamas šeimyną ir t. t." (Užrašė sem. Bartkiūtė).

Kretingos valsčiuje sem. Jurgutytės užrašytoji oracija labiau pasižymi linkėjimu. Ją sako viena iš merginų, kurios turi lėkštes su vainikais. Štai ji: „Mes kloniojamės (linkim) nuo Pondievo kuo ilgiausių metų ir geros sveikatos; linkime, kad būtut dikti, kaip ąžuolai, sveiki kaip ridikai. Tegul būna pilni galai rugelių, kvietelių, mieželių ir kitokių javelių. Tegul neša Pondievs grūdą šimteriopą. Tegul būna jums ant stalo taip, kaip ir šiandieną šie daikteliai: avinas tekis, gaidžio kinka, kalakutas, kiaulės galva ir pusnaga." Po to abi

merginos šeimininkams paduoda vainikus. (Kalba čia rašomosios tarmės).

### 6. Vėlyvesnis elgimasis su įteiktu vainiku.

Kadangi vainikas, be kita ko, yra „duonos mūsų visų dienų" simbolis, todel ir vėliau su juo elgiamasi labai atsargiai, gerbiamai. Į jį žiūrima, ne kaip į kokį dekoratyvinį, tik pabaigtuvėms reikalingą daiktą, bet kaip į brangią šventenybę. Per pabaigtuves jis daug kur laikomas ant stalo lėkštėje, ties šeimininkais (Veprių, Gelvonų, Dotnuvos, Tirkšlių, Šimonių, Raguvos apyl.). Kai kur (Šeduvoj, Dusetose) per visas pabaigtuvių vaišes šeimininkė būna su vainiku. Dusetiečių manoma, kad ilgas šeimininkės vainiko ant galvos nešiojimas reiškia piovėjams palankumą. Jei šeimininkė ilgai nenusiima vainiko, tai visi patenkinti, džiaugiasi turėdami tokią gerą šeimininkę. Jai kitais metais linki sulaukti auksinių varpų vainiko. Jei ji vainiką greitai nusiima, tai visi pasidaro nepatenkinti ir stengiasi greičiau baigti ir išsiskirstyti, nes, jų nuomone, tai ženklas, kad šeimininkė nori kuo trumpiausiai turėti tokių svečių. Todel, nors šeimininkė kurį laiką nusiima vainiką, o šeimininkas juostą, vėl stengiasi juos užsidėti, ypač kai pradeda šokti, dainuoti. Kartais ir čia šeimininkė nusiėmusi vainiką padeda ant stalo. Tada piovėjai jį apdainuoja: garbina jo gražumą, pritikimą šeimininkei, jos rūpestingumą, kad tokius gražius rugius išaugino.

Tur būt, bus daugiau vietų, kur vainikas, nešėjų įteiktas, tuojau pakabinamas ant sienos grįčioj, seklyčioj ar klėty. Taip daroma šiose apylinkėse: Daugavpilio, Rokiškio, Suvainiškio, Pandėlio, Južintų, Panoterių, Šėtos, Gudžiūnų, Žiežmarių, Aukštadvario, Žaslių, Seredžiaus, Aukštosios Panemunės, Veiverių, Pakuonio, Kybartų, Gelgaudiškio, Barzdų, Kražių ir kitur. Daugiausia toj vietoj vainikas kabo iki kitų metų, kol atnešamas jo vietoj naujas. Senasis vainikas dažniausiai sudeginamas, kad kur nesimėtytų. Tik Žiežmarių ap. jis esąs vištoms atiduodamas. Naujas vainikas sienoj kabinamas labai atsargiai, kad grūdai neišbyrėtų, nes kitais metais būsiąs blogas derlius (Šeduva). Dažnai ir senieji vainikai nenaikinami, kad būtų galima lyginti įvairių metų rugiai. Kai kuriose apylinkėse vainikų susirenka iki dešimties. Šeduviečiuose atskirų metų vainikams atskirti po jais pažymima data. Pandėlio ap. pakabinę vainiką laukią, kol pradės grūdai byrėti, o pirmą nukritusį grūdą pasidedą skyrium. Daug kur vainiko grūdus sumaišo su iškultaisiais ir drauge pasėja, nes tada esą gražiausi rugiai. A. Pa-

nemunėj tokie be grūdų vainikai ant sienos kabą kelerius metus. Barzdų ap. labai žiūri, kad vainiko grūdai neišbirtų, nes nuo to pareisiąs ateinančių metų derlius. Toje pačioje apylinkėje naują vainiką pakabina seklyčioje, o seną parneša į grįčią, kur nusitrynęs po kiek laiko sudeginamas. Kaip šv. paveikslo, taip vainiko negalima išmesti.

Yra apylinkių, kur vainikas glaudžiai siejamas su religija. Šėtos parapijos ūkininkas iš vainiko išima kelias varpas ir per Žolinę nuneša į bažnyčią pašventinti, o tuos grūdus sumaišo su kitais ir pasėja. Taip darydamas jis tikisi gero ateinančių metų derliaus. Žiežmariečiai, jezniečiai, kriukiečiai, butrimoniečiai visą vainiką per Žolinę neša į bažnyčią pašventinti, o paskiau jo grūdus sėja su kitais drauge. Veiveriečiai vainiką kabina troboje ant švento paveikslo, kur laiko iki kitų metų. Rumšiškės ap. pirmą vainiką atiduoda šeimininkei, o antrą neša į koplyčią, tuo reikšdami Dievui padėką už gerą derlių. Antalieptiečiai, jei arti bažnyčia, pasivaišinę po visų iškilmių vainikus neša į bažnyčią ir padeda prie Marijos paveikslo kojų. Vyriausias piovėjas pradeda giedoti Maironio giesmę: „Marija, Marija, skaisčiausia lelija...“ (Gal seniau giedodavo kurią kitą giesmę?). Ušpalių ap. seniau vainiką pakabindavę ant šv. paveikslo grįčioj, ties krikštasuole. Vėliau iš jo varpų padarydavę krapylėlį, kuriuo, padažę į šv. vandenį, Velykų rytą šventindavę ant stalo sudėtus valgius. Dar ir dabar kai kas to papročio tebesilaiko.

Valančių sodž. (Kriukų v., Šiaulių ap., Valančiūnų sodž.?) daromos tokios apeigos su vainiko varpomis. Pavalgę rugiapiūtės dalyviai atsikėlę einą nuo stalų ir kambary sustoją ratu, kurio vidury atsistoją abu šeimininkai, rankose laikydami po vieną rugių varpą. Šeimininkas sako: „Dievas šįmet mums davė gražių rugelių, todėl prašykite Jį duoti ir kitais meteliais.“ Po tų žodžių šeimininkas, sveikindamas sulaukus naujos duonos, varpas suvilgo švęstame vandenyje ir šlaksto iš pradžių visus žmones, o paskum — kambario sienas, kampus. Pagaliau paima puodelį, panašų į smilkintuvą, į jį įpila nedaug rugių grūdų, ir visi eina apie namą dainuodami šią dainą giesmę:

„Dievas davė duonos mums pakankamai.
Reikia pašventint ir namo kampai.
Marija Motina paliks kitai vasarėlei,
Bus vėl darbelio rugiapiūtėlėj.
Angelai apsaugos nuo blogų orų,
Užteks mums visiems — turtingiems ir biedniems.“

Grįžę į kambarį vieni kitiems linki laimės ir visokio labo. Po to netrukus visi skirstosi.

### 7. Vandeniu laistymasis.

Vandeniu laistymasis yra linksmoji ir triukšmingoji pabaigtuvių dalis. Nors tas paprotys kai kur tebėra Rytų Lietuvoje (Ramygalos, Šimonių, Rokiškio, Ušpalių, Antalieptės, Aukštadvario, Nemaniūnų apyl.), bet daugiausia jis išlikęs Vakarų Aukštaičiuose, apie Jurbarką, Girkalnį, Rumšiškes, Seredžių, A. Panemunę, Pakuonį, Prienus, Veiverius, K. Rūdą, Kybartus, Gelgaudiškį, Žem. Panemunę, Barzdus ir kitur. Žemaičiuose tas paprotys, rodos, jau visai išnykęs.

Kas ir kada pradeda vandeniu laistytis? Suvalkų krašte daugiausia vyrai ar šiaipjau namiškiai pradeda tą „vandens sportą", o daugely kitų Lietuvos vietų — šeimininkai, nes tai susiję su tariamąja kova tarp jų ir piovėjų. Pav., Ramygalos, Rokiškio, K. Rūdos ir gal kur kitur šeimininkai todėl stengiasi aplieti, kad nereikėtų išpirkti atneštojo vainiko. Ramygalietis šeimininkas prieangy laukia ateinančių vainiknešių ir jei jiems pataikąs, tai turįs teisę neišpirkti vainiko. Rokiškio v., Saulių sodžiaus, šeimininkė net ant stogo užsinešusi vandens stengiasi apipilti nešamą vainiką. Jei pataiko vainiką apipilti, tai jis suplėšomas, o jei nepataiko, tai jai atiduodamas. Tai savotiškas burtas. Pataikius ant vainiko, reiškia, kad rugiai supus, nepataikius — sausus suveš. Ušpalių krašto šeimininkė su kibiru vandens laukia vainiknešių apipilti vandeniu. Tai daroma todel, kad pasėti rugiai neišdžiūtų. Antaliepės ap. šeimininkai visą „bačką" vandens užkelią ant stogo, ties durimis. Su juo šeimininkė pila į vidų einančius piovėjus ir rišėjas, kad kitais metais rugių būtų dvigubai. Seredžiaus ap. po pabaigtuvių vaišių išeinančiuosius šeimininkai pila vandeniu: kitais metais rugiai gerai augsią. Veiverių ap. šeimininkė, išeidama pasitikti vainiknešių, išsineša indą su vandeniu, kuriuo aplaisto vainiką ir vainiknešius. Nemaniūniečiai sako, kad del vandeniu laistymosi geriau augą rugiai. Girkalnio ap. senu papratimu saką: „Kiek vandens lašelių, kad tiek būtų grūdelių." Kybartų ir Ž. Panemunės ap. laistosi todel, kad kitais metais nebūtų prasti rugiai. Jurbarko ir Rumšiškės ap. vaikai lieja darbininkus. Gelgaudiškio, Daugavpilio, Šimonių ap. laistosi, pirmą kartą eidami į lauką, nes jei tai dabar darysią, tai nelysią per rugiapiūtę. Daug kur ir prausdamiesi laistosi.

Kai kuriose Suvalkų krašto vietose (Pakuony, Barzduose...) laistomasi su ypatingu pasigardžiavimu. Čia, rodos, laistymuisi ne-

duoda kokios nepaprastos reikšmės; tai tik laistymasis laistymuisi. Nereikia manyti, kad vandeniu galima pradėti lieti bet kada. Ne! Čia veikia gana griežtos taisyklės. Pav., nieku būdu negalima pradėti laistytis, kol dar vainikas neįduotas šeimininkui ar šeimininkei. Kai tų taisyklių nežinodami į Pakuonio par., Antakalnio k., atvykę moksleiviai ėmė lieti tebenešančius vainiką, tai nuo piovėjų vos negavo akmenų.

Tam „karui" visi, ypač vyrai, rengiasi neblogiau, kaip Hitleris dėl „rytų erdvės". Vyrai jau per pietus neva arkliams girdyti pripila pilnus didžiulius lovius, kibirus ar šiaipjau indus, nežymiai įkelia į medžius ar į pastoges; pririša virveles, kad, laikui atėjus, momentaliai galėtų paleisti į darbą „sunkiąją artileriją". Akyse sako, kad šįmet nebesilaistysią: kam to reikią? Vieni kitus „draudžia" lieti: kas lies, tas gaus į snukį ir t. t. Tačiau, kai vainiknešė trečią kartą sudainuoja:

„Lenkiu galvelę žemiausiai,
Duodu vainiką brangiausią",

vanduo pasipilia iš visų pusių. Visi išsimaudo, kaip ančiukai. Prilieja prieangį, virtuvę, kambarius ir kitur. Daugiausia kovoja vyrai su moterimis. Kartais vyrai merginas nunešę į tvenkinį ir visai išmaudo. Tačiau pykti griežtai draudžiama. Po laistymosi merginos būtinai turi persivilkti, o vyrai kartais ir visą vakarą šlapi šlepinėja. Juo daugiau laistosi, juo paskiau ilgiau apie tai pakanka linksmų ir įdomių kalbų. Jei ko nesupila, tai tyčiojasi; sako: „Stovėjau, stovėjau, laukiau, laukiau, ar kas neapipils, bet kur tau, žiopliai!" Po viskam nebegalima lieti.

### 8. Pabaigtuvių vaišės, šokiai ir dainos.

Jei visos rugiapiūtės metu valgis turėjo būti neblogas, tai per pabaigtuves jis turi būti geras, retesnis ir, be to, būtina šiokių ar tokių svaigalų. Štai Obelių ap. šeimininkė pabaigtuvėms atneša džiovintų sūrių, atidengia sviesto puodynes, praima indus su uogienėmis, nuo aukšto nuima dešrų, kumpio, rūkytos „palengvicos", ir, žinoma, skilandžio. Čia mėgsta per pabaigtuves iš šviežių rugių, rupiai naminėmis girnomis sumaltų, išvirtą košę su saldžiu pienu.

Vabalninkėnų tradicinis pabaigtuvių valgis — virtiniai (su varške ar su lašiniais). Žaslių ap. iš seno esąs paprotys pabaigtuvėms papiauti porą žąsų ar ančių, sudėti kelis baltus sūrius ir atnešti „bač-

ką“ alaus. Kas ypatinga, kad tai visa simboliškai paaiškinama: antys ar žąsys — turtingumą reiškia; baltas sūris — šeimos laimės simbolis; alaus bačka — kitų metų gero derliaus laidas. Rumšiškės apylinkėje per pabaigtuves dalijasi tą duonos kepalą, kurį šeimininkė įteikė sutikdama piovėjus ir rišėjas su vainiku. Širvintiečiai per pabaigtuves pasielgia visai paprastai: žolynais ir gėlėmis išpuoštame kambary ant stalo padeda alaus bačką, kelis literius degtinės ir — baigta, o paskiau jau savaime viskas eina sklandžiai... Ne labai atsilieka ir Labanoras: paskerdžia kiaulę, iš rūsio parneša bačką alaus, o dažniausiai padaro „samagono“...

Yra apylinkių, kur daug „dalikatniau“, su tam tikromis etiketo taisyklėmis valgoma pabaigtuvių vakarienė. Veiverių ap. per pabaigtuves viename stalo gale sėda šeimininkas, antrame — šeimininkė, moterys — vienoj pusėj, o vyrai — antroj. Raguvos ir kai kuriose kitose parapijose valgyti pradeda šeimininkai. Gudžiūniečiuose pirmoj vietoj sėdi tas, kuris lauke varė pirmąjį barą, o nuo jo vienoj pusėj vyrai, antroj — moterys. Prieš valgant ant stalo vidurio padedamos 5 varpos ir, be to, į kiekvieno lėkštę įdeda po 2 grūdu. Tik juos suvalgę ima kitus valgius. Kriukų apyl. visų lėkštėse stovi po vieną varpą. Visi būtinai pirmiau turi suvalgyti tuos grūdus, o tik paskiau imti kitus valgius. Pagaliau, kaip pirmiau buvo sakyta, visi dalyvauja trobos kampų iš vidaus ir iš oro šventinime.

Pabaigtuvės ne visur ir ne visados tęsiasi tiek pat laiko. Kai kur jos po 1—2 val. baigiasi, o kai kur, pav., Kazlų Rūdoje, net iki rytojaus vakaro. Tikroms pabaigtuvėms būtinai turi būti muzikantas: nors ir nuvargę, bet pasisotinę ir įgėrę, rugiapiūtės dalyviai mėgsta pasišokti. Ramygalos ap. šeimininkai pradeda šokti ar bent abu pereina per trobą ar kiemą, kur bus šokama. Suvalkiečiuose kirtikai daugiausia šoka su savo griebikėmis. Ramygalos apylinkėje tarp bendradarbių — piovėjų ir jų griebikių — irgi esama glaudaus ryšio. Kai įteikia vainiką ir gauna dovanų, kirtikai ima gaudyti savo griebikes, norėdami jas pabučiuoti. Kiekvienas Dotnuvos krašto kirtikas per pabaigtuves turi pašokinti ne tik savo griebikę, bet pašokti ir su vainikuota mergaite. Ypatinga tai, kad toje apylinkėje per pabaigtuves daugiausia šokamas kadrilis, kuris kitur jau seniai prieš karą nebešokamas. Kur pabaigtuvių vaišės tęsiasi ilgiau, ten šeimininkai, ypač seni, kartais anksčiau nueina gulti. Juos pavaduoja vyresnysis sūnus ar duktė, o Rietavo ap. šeimininką (poną) — pirmininkas.

Rugiapiūtės dainos labiau išlikusios ten, kur ir kiti ypatingesni rugiapiūtės papročiai. Pav., Vabalninko ir Kražių apylinkėse jų nebeteko girdėti, nors iš viso vabalninkėnai yra gana dainingi. Rugiapiūtės dainų bene bus daugiausia Dzūkuose ir Suvalkų krašte, o rytiečiuose, ypač šiauriečiuose, ir Žemaičiuose, palyginti, nebe daug jų bemoka.

Čia tik paminėsiu, mano turimomis žiniomis, populiaresniąsias dainas.

Šiaurės Rytų Lietuvoje žinomesnės ir ypatingesnės yra šios dainos:

1. „Eina kriaučius rugių kirsti,
   Visiems juoku reikia virsti." (Šimonys).
2. „Tėveli mano, senasis mano,
   Išark lygius laukelius,
   Sėk baltuosius rugelius." (Šimonys).
3. „Pasėjo tėvelis gražius rugelius." (Raguva).
4. „Pasėjo ponas rugelius". (Rokiškis).
5. „Piaukim, piaukim, broleliai". (Pandėlys).

Dzūkų dažnai ir lenkiškos dainos dainuojamos. Iš jų populiariausia — apie „ploną":

„Požęli žyto, pobrali kłosy".

Lietuviškų dainų iš to krašto man daug gauti nepavyko.

Kauno ir Suvalkų krašte gavau daugiausia dainų. Čia vieną kitą pažymėsiu:

1. „Žiūriu per langelį,
   Rugiai geltonuoja."
2. „Ak, mano mylimiausias".
3. „Pažiūrėkit į laukelį". (Jonava).
4. „Saulelė leidos, besileisdama atsižiūrėjo,
   Ar daug pripiovė lauke rugelių." (A. Panemunė).
5. „Pabėk, bareli, skersai kelelį." (A. Panem.).
7. „Nešiau vainiką iš labai toli. . ." (Pakuonis).
8. „Augo jovaras tarp vartų." (Pakuonis).
9. „Pūtė vėjas aržuolą, aržuolėlį." (Pakuonis).
10. „Išvariau barą į patį galą." (Pakuonis).
11. „Ant kalno, ant aukštojo
    Nauji mūrai mūravoti." (Pakuonis).

Aukštaičių visų populiariausia rugiapiūtės daina:

„Vai tu, rugeli, tu žiemkentėli."

Žemaičiuose per rugiapiūtę mėgsta dainuoti Valiūno „Birutės d.“, Vaičaičio „Vai, paliaukit, rugužėliai“. Čia, rodos, populiariausia bus daina:

„Ant kalno mūrai,
Joja lietuviai,
Joja, joja lietuvėliai,
Neša, neša vainikėlį.“

Iš tos dainos galima spręsti, kad seniau vainikas būdavo raitų nešamas. Smulkiau patyrinėtos Tautosakos Komisijos surinktosios dainos duotų gana daug įdomios medžiagos rugiapiūtės papročiams nušviesti. Tačiau jos dar galutinai nebaigtos rinkti ir nevisai sutvarkytos. Savo surinktųjų dainų irgi smulkiau nenagrinėju, nes iš jų vistiek visų tos rūšies dainų negalima geriau charakterizuoti. Be to, ir mano rašto tema truputį kitokia.

## Tautosakos Komisijos perrašytos (iki š. m. V. 1) ir tvarkomos dainos

| Eilės Nr. | Kas įteikė | Iš kur | Kiek |
|---|---|---|---|
| 321 | J. Kavaliauskas | Alytaus, Alovės, Kriokialaukio, Daugų v... | 130 |
| 322 | V, Bardzilauskas | Alytaus apskr. | 226 |
| 323 | V Stulgaitis | Girkalnių val. | 20 |
| 324 | V. Kulbokas | Vilkaviškio apskr. | 168 |
| 325 | J. Masiulis | Panevėžio apskr. | 218 |
| 326 | J. Žekevičius | Alytaus apskr. | 534 |
| 327 | J. Žiurlys | Kupiškis | 19 |
| 328 | J. Žiurlys | Kupiškis | 55 |
| 329 | N. Smigelskis | Ukmergės apskr. | 21 |
| 330 | E. Mileikaitė | Panevėžio apskr. | 8 |
| 331 | A. Čampė | Kaunas | 5 |
| 332 | J. Petrulis | Pandėlio val. | 3 |
| 333 | S. Kuzma | Sniegiškiai | 1 |
| 334 | P. Venclova | Liubavo val. | 20 |
| 335 | P. Venclova | Liubavo val. | 13 |
| 336 | A. Morkytė | Kėdainių val. | 5 |
| 337 | D. Globus | Jurbarkas | 1 |
| 338 | J. Vaitiekūnas | Kupiškio val. | 113 |
| 339 | P. Venclova | Liubavo val. | 68 |
| 340 | J. Pagirys | Obelių val. | 84 |
| 341 | J. Volungevičius | Merkinės val. | 92 |
| 342 | K. Bajerčius | Šimkaičių, Gelgaudiškio, Gaurės val. | 100 |
| 343 | V. Kavaliauskas | Alytaus, Antnemunio val. | 237 |
| 344 | A. Mušinskas | Kretingos ir Telšių apskr. | 34 |
| 345 | M. Čilvinaitė | Upynos val. | 15 |
| 346 | J. Gudjurgis | Biržų ir Šiaulių apskr. | 146 |
| 347 | „Aušros Muziejus Šiauliuos“ | Šiaulių, Kretingos ir Panevėžio apskr. | 38 |
| 348 | D. Čibas | Vabalninkų val. | 42 |
| 349 | P. Čaras | Tauragės apskr. | 50 |
| 350 | E. Grigonytė | Panevėžio, Šiaulių, Žagarės, Skaisgir. val. | 47 |
| 351 | J. Butkytė | Zarasų apskr. | 60 |
| 352 | A. Gailiušis | Ukmergės apskr., Želvos val. | 28 |
| 353 | E. Mironaitė | Rokiškio apskr. | 5 |
| 354 | J. Piščikas | Ukmergės apskr., Žemaitk. val. | 3 |
| 355 | A. Juodka | Zarasų apskr., Salakų val. | 21 |
| 356 | A. Žirgulis | Kėdainių apskr., Surviliškio val. | 123 |
| 357 | J. Elisonas | Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Ukmergės, Kėdainių apskr. | 688 |
| 358 | M. Untulis | Vilniaus kr., Seinų kr. | 140 |
| 359 | J. Vaitiekūnas | Kupiškio ir artim. apylink. | 420 |
| 360 | M. Untulis | Vilnija | 205 |
| 361 | P. Čaras | Mažeikių apskr. | 49 |
| 362 | K. Kumpauskas | Trakų apskr. | 5 |
| 363 | B. Stankūnaitė | Žemaitkiemio val. | 22 |

| Eilės Nr. | Kas įteikė | Iš kur | Kiek |
|---|---|---|---|
| 364 | A. Krausas . . . | Rokiškio, Mažeikių, Zarasų ir Šiaulių apskr. | 99 |
| 365 | M. Būga . . . | Kamajų valsč. . . . . | 48 |
| 366 | J. Dovydaitis . . . | Švenčionių apskr. . . . . | 78 |
| 367 | D. Blynovas . . . | Šakių apskr., Eržvilko p. . . . | 77 |
| 368 | V. Juodkūnaitis . . . | Vilkaviškio ir Marijampolės apskr. . | 204 |
| 369 | A. Mažiulis . . . | Dusetų, Antazavės ir Kamajų val. . | 19 |
| 370 | A. Alekna . . . | Krakių valsč. . . . . | 33 |
| 371 | A. Endzinas . . . | Kretingos, Kauno, Tauragės apskr. . | 243 |
| 372 | V. Kulbokas . . . | Sasnavos, Šilavoto, Pilviškių, Vilkaviškio val. ir kt. . . . . | 47 |
| 373 | J. Lepeška . . . | Merkinės ir Liškiavos valsč. . . . | 95 |
| 374 | Vl. Kulbokas . . . | Vilkaviškio apskr. . . . . | 79 |
| 375 | D. Lapinskaitė . . . | Šiaulių apskr., Žeimelio val. . . . | 46 |
| 376 | M. Jankevičiūtė . . . | Šakių apskr., Kidulių val. . . . | 28 |
| 377 | J. Palietis . . . | Jevaravo, Merkinės, Liškiavos val. . | 74 |
| 378 | Z. Safrončikaitė . . . | Seredžiaus ir Ariogalos val. . . . | 122 |
| | | Viso . . . . | 5574 |
| | | Anksčiau buvo . . | 19771 |
| | | Iš viso . . . . | 25345 |

# Tautosakos komisijos gauta medžiaga

(Nuo 1933. II. 4 iki 1934 I. 1)

| Eilės Nr. | Kas ir iš kur | Dainų | Pasakų | Padavimų | Dainuškų | Patarlių bei priežodžių | Prietarų ir burtų | Mįslių | Atsitikimų ir anekdotų | Smulkmenų | Oracijų | Raudų | Liaud. medicinos | Žaidimų |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 1 | A. Juodka (iš Salakų) . . . . . | 15 | — | 2 | 7 | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 2 | O. Podolskaitė (iš Virbalio ap.) | 35 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 3 | J. Bakanas (iš Veliuonos p.) . . | 117 | — | — | 22 | — | — | — | — | 7 | — | — | — | — |
| 4 | J. Bendorius ir B. Dvarionas (iš įv.v.) | 250 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 5 | P. Lapienė (Utenos gimn. mok.) | 214 | 76 | — | — | — | 10 | 237 | — | — | — | — | — | — |
| 6 | A. Mažiulis (iš Dusetų v.) . . . | 19 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 7 | J. Kedys (iš Sasnavos v.) . . . | 45 | 9 | — | 2 | 8 | 3 | — | 9 | — | — | — | — | — |
| 8 | K. Bajerčius (iš Gaurės ir k. v.) | 360 | — | — | 40 | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 9 | E. Grigonytė (Šiaulių b.g. mokin.) | 195 | 25 | 2 | 1 | — | 3 | 83 | 8 | 3 | — | — | — | 1 |
| 10 | V. Tiškus (Jaun. ūk. ratelis) . . | 280 | 40 | 8 | 5 | 207 | 303 | 252 | — | 4 | — | — | — | — |
| 11 | V. Bardzilauskas (iš Ūdrijos v.) | — | 4 | — | — | — | — | 125 | — | — | — | — | — | — |
| 12 | A. Dabkus (iš Utenos ir k. v.) | 36 | 33 | — | — | 192 | 161 | 250 | — | — | — | — | — | — |
| 13 | V. Stulgaitis (iš Girkalnio v.) . . | 79 | 20 | 3 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 14 | A. Kirtiklis (iš Liudvinav. v.) . . | — | — | — | 2 | — | — | — | — | 8 | — | — | — | 5 |
| 15 | J. Petrauskas (iš Vilniaus kr.) . | 145 | 4 | — | 23 | — | 148 | 15 | — | — | 1 | — | 17 | — |
| 16 | P. Lapienė (iš Utenos ap.) . . . | 42 | 31 | — | — | 4 | — | 20 | — | — | — | — | — | — |
| 17 | J. Bagdonas (iš Rokiškio ap.) . | 47 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 18 | M. Untulis (Viln. gimn. mokin.) | 137 | — | — | — | — | 100 | — | — | — | — | — | — | — |
| 19 | A. Žirgulis (iš Surviliškio v.) . . | 30 | — | — | 47 | 52 | 22 | 17 | — | 19 | — | — | — | — |
| 20 | V. Barzdzilauskas (iš Ūdrijos v.) | 40 | 2 | — | — | — | — | 15 | — | — | — | — | — | — |
| 21 | E. Šneideris (iš Liškiav. v.) . . | 37 | — | — | 10 | 67 | 31 | 17 | — | 3 | — | — | — | — |
| 22 | O. Podolskaitė (iš Vikavišk. ap.) | 48 | — | — | — | — | — | 13 | — | — | — | — | — | — |
| 23 | V. Kulbokas (iš Vilkaviškio ap.) | 27 | 19 | 26 | 41 | 29 | 16 | 8 | — | 4 | — | — | — | 19 |
| 24 | P. Lapienė (Utenos gim. mokin.) | 339 | 170 | 12 | — | 23 | 5 | 265 | — | — | 1 | — | — | — |
| 25 | E. Trumpa (iš Gudžiūnų v.) . . | — | 119 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 26 | M. Venzlauskas (iš Aukštadv. ap.) | 83 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |

| Eilės Nr. | Kas ir iš kur | Dainų | Pasakų | Padavimų | Dainuškų | Patarlių bei priežodžių | Prietarų ir burtų | Mįslių | Atsitikimų ir anekdotų | Smulkmenų | Oracijų | Raudų | Liaud. medicinos | Žaidimų |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| 27 | A. Lukošius (iš Raseinių ap.) . . | — | 4 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 28 | J. Matusevičiūtė (Seinų g. mok.) | 635 | 25 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 29 | A. Vaškevičius (Kėdain. g. mok.) | 269 | 77 | — | — | — | 39 | 9 | — | — | — | — | — | — |
| 30 | M. Untulis (Vilniaus gimn. mok.) | 201 | — | — | 1 | — | — | — | — | — | — | — | — | 1 |
| 31 | M. Untulis (Švenčion. gimn. mok.) | 197 | — | — | 108 | — | 2 | 20 | — | — | — | — | 6 | — |
| 32 | J. Palietis (iš Alytaus v.) . . . | 74 | 5 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 33 | E. Trumpa (iš Gudžiūnų v.) . . | 9 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 34 | Utenos gimnazija . . . . . | 437 | 31 | 11 | 15 | 105 | 1 | 345 | 2 | 24 | — | 1 | — | 1 |
| 35 | A. Gelažauskas (iš Liškiav. v.) . | — | — | — | 85 | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 36 | S. Lisauskas (iš Musninkų v.) . . | 5 | — | — | — | 40 | 46 | — | — | — | — | — | — | — |
| 37 | J. Bielionis (iš Dzūkijos) . . . . | 200 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 38 | F. Čerškus (iš Užpalių v.) . . . | — | — | — | — | 10 | 10 | 20 | — | — | — | — | — | — |
| 39 | P. Pakarklis (iš Kupiškio v.) . . | 41 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 40 | P. Čaras (iš Tauragės ap.) . . . | 45 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 5 |
| 41 | V. Juodkūnaitis (iš Grižkab. ir k.) | 111 | — | — | 93 | 794 | 312 | 99 | — | — | — | — | — | — |
| 42 | V. Bardzilauskas (iš Ūdrijos v.) | 40 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 43 | P. Baranauskas (iš Mažeikių ap.) | 86 | 20 | — | — | 59 | 50 | 28 | — | 131 | — | — | — | 23 |
| 44 | J. Ruseckas (iš Veiverių ir k. v.) | 49 | 4 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| 45 | V. Kavaliauskas (iš įv. v.) . . . | — | — | — | — | — | 238 | — | — | — | — | — | — | — |
| 46 | Šiaulių Krašt. Draug. (iš įv. v.) . . | 34 | 1 | — | — | — | — | 17 | — | — | — | — | — | — |
| 47 | P. Valeika (iš Raguvos v.) . | 70 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | 2 |
| 48 | P. Kovarskas (iš Pumpėnų v.) . | — | — | — | — | 16 | 857 | 68 | — | — | — | — | — | — |
| 49 | T. Brazys (iš Rietav. ir k. par.) . | 400 | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — | — |
| | Viso . . . . . | 5 523 | 719 | 64 | 502 | 1 606 | 2 357 | 1 923 | 19 | 203 | 2 | 1 | 23 | 57 |
| | Anksčiau buvo gauta . . | 44 736 | 3 571 | 487 | 3 921 | 27 123 | 7 225 | 10 999 | 65 | 4 004 | 115 | 13 | 49 | 99 |
| | Iš viso . . . . . | 50 259 | 4 290 | 551 | 4 423 | 28 729 | 9 582 | 12 922 | 84 | 4 207 | 117 | 14 | 72 | 156 |

# TURINYS

**E. Grigonytė Zablockienė.** Pasakų tyrimo metodai:

I. Metodo svarba ..... 3
II. Pasakų tyrimo genezė ir plėtotė ..... 5
III. Pasakų rinkiniai ir rinkimo metodai ..... 11
IV. Pasakų sistematizacijos bei klasifikacijos metodai .... 32
V. Siužetinis ir formalinis pasakų nagrinėjimo metodas .. 43
VI. Pasakų kilmės teorijos ..... 66
VII. Bendros išvados ..... 81

**J. Petrulis.** Rugiapiūtės papročiai ..... 87

I. Rengimasis piauti ..... 88
II. Rugių piautinumo tikrinimas ..... 89
III. Rugių piaunamasai laikas ..... 89
IV. Talka ..... 93
V. Valgis ..... 94
VI. Rūbai ..... 98
VII. Dalgės ir piovimo būdai ..... 101
VIII. Gubų statymas ..... 108
IX. Kai kurie kiti rugiapiūtės papročiai ..... 113
X. Pabaigtuvės ..... 116

Tautosakos komisijos perrašytos ir tvarkomos dainos ..... 137

Tautosakos komisijos gauta medžiaga ..... 140

Vilniaus Universiteto Biblioteka